

R. Battaglia G. Garritano

AZ OLASZ ELLENÁLLÁS TÖRTÉNETE

7012-44

Battaglia • Garritano

AZ OLASZ
ELLENÁLLÁS
TÖRTÉNETE

Roberto Battaglia · Giuseppe Garritano

*AZ OLASZ
ELLENÁLLÁS
TÖRTÉNETE*

Kossuth Könyvkiadó 1965

A mű eredeti címe:

BREVE STORIA DELLA RESISTENZA ITALIANA

Copyright EDITORI RIUNITI ROMA

Fordította:

FEKETE SÁNDOR

A fordítást ellenőrizte:

PÓDOR LÁSZLÓ

BEVEZETÉS

A németekkel és a fasisztákkal 1943 és 1945 között vívott olasz ellenállási harcban többé-kevésbé aktívan részt vettek az olasz nép legkülönbözőbb rétegei. De ez a harc nem lehetett volna ilyen általános, ha nem előzte volna meg egy másik, nevezetesen az az ellenállás, amelyet egyes emberek, politikai pártok és mozgalmak, valamint egész néprétegek fejtettek ki az első világháborút követő években a szabadságjogoknak (gyülekezési, egyesülési és sajtószabadságnak) a fasizmus által történt eltiprásával szemben. Ez a harc kezdetben — közelebbről: 1919 és 1922 között — a fasiszta különítményesek erőszakosságaival szemben kifejtett ellenállásban nyilvánult meg, amikor ezek a „liberális” kormányok titkos vagy leplezetlen hozzájárulásával munkáskamara épületeket, pártszékházakat, szerkesztőségeket és szövetkezeti központokat gyűjtöttek fel, s bántalmazták, eltették láb alól a demokratikus pártok harcosait. A harc új szakasza kezdődött, amikor a fasizmus egész sor törvénytelen cselekedet után, a monarchia támogatásával 1922 októberében hatalomra került. E második szakaszt, amely körülbelül 1922-től 1927-ig tartott, az 1924-es meghamisított választások jellemzik, ezt követően Giacomo Matteotti szocialista képviselő meggyilkolása, majd az ellenzék kivonulása az Aventinóra*, az 1925. január 3-i beszéd, s végül az 1926-os kivételes törvények, amelyek végérvényessé tették a szabadság teljes eltiprását. 1926. november 9-én ténylegesen

* Az Aventino — Róma hét halmának egyike. I. e. 493-ban ide vonultak ki a patríciusok ellen tiltakozó plebejusok. Ennek a példáját utánozta az olasz szocialista, liberális stb. ellenzék, amely Mussolini elleni tiltakozásul kivonult az Aventinóra, s ellenparlamentet alakított. — *Szerk.*

feloszlatták az ellenzéki pártokat, vád alá helyezték a kommunista vezetőket (hat évvel korábban elkövetett „bűncselekmények”, mint például a gyárak megszállása miatt), s az ellenzékbe vonult parlamenti képviselőket jogfosztottnak nyilvánították. E két első időszakot az jellemzi, hogy rendkívül hevesen támadták a munkásokat, szervezeteiket és pártjaikat, amelyek a háború utáni években erőteljesen fejlődtek, s (noha híján voltak a kellő politikai tisztánlátásnak) veszélyt jelentettek az ipari tőkések és a nagybirtokosok gazdasági pozícióira. Márpedig a fasiszta mozgalmat épp e két utóbbi osztály tagjai támogatták, illetve közvetlenül finanszírozták is.

Az erőszakos megtorló akciók következtében száz meg száz demokrata vesztette életét (miközben csak elenyésző számban ölték meg fasisztákat, főleg különítményeseket, de ezeket az eseteket a munkáltatók kezében levő sajtó rendkívüli mértékben felfújta). A fasiszta különítményesek áldozatainak számát pontosan még sohasem mérték fel, de a számítások szerint körülbelül két-háromezer emberről lehet szó.

Az 1926 novemberi kivételes törvények szentesítettek minden olyan tevékenységet, amelyet a megelőző évek folyamán az ellenzék felszámolása érdekében fejtettek ki a „különítmények”. Hat esztendő kellett e cél eléréséhez, annak ellenére, hogy a demokratikus pártok és szervezetek viszonylag gyengék voltak, egyáltalán nem készültek fel fegyveres harcra. Az egyetlen párt, amely a fasiszmus elleni fegyveres harc szükségességét vallotta, az 1921-ben megalakult Kommunista Párt, még nem volt számbelileg elég erős, s politikailag sem volt szilárd. S mégis, hiába börtönözték be, ölték meg vagy kényszerítették számkivetésbe a rendszer legfőbb ellenzőit Giovanni Minzonitól Piero Gobettiig, Antonio Gramscitól Giovanni Amendoláig, Giacomo Matteottitól Carlo Rosselliig (ez utóbbi szervezte meg 1926 novemberében Ferruccio Parrival és Alessandro Pertinivel együtt a fasiszta rendőrség szigorú felügyelete alá helyezett Filippo Turati külföldre szöktetését), a fasiszmussal szemben tanúsított ellenállás tovább folytatódott 1927-től 1943-ig, részben mint a külföldre kényszerült számkivetettek harca, részben pedig mint földalatti harc magában Olaszországban. Később foglalkozunk azzal, hogy e hosszú időszakon belül

mikor következett be az ellenállás kifejlődése szempontjából döntő fordulat.

A külföldre való kivándorlás nem csupán egyes politikai személyiségek ügye volt, hanem tömegeket érintett, száz- és százezer embert sodort magával. A kivándorlás elsősorban Franciaországba irányult. A számítások szerint egyetlen év alatt százezer olasz — elsősorban munkás — költözött Szajna megyébe. 1927 folyamán Franciaországban egyesültek az aventinista pártok politikai képviselői is, megalakították az „antifasiszta tömörülést”. A tömörülésben nem vett részt a Népi Párt, amely a feloszlítás után nem alakult újjá. A kommunisták, akiknek csaknem az egész Központi Bizottságát letartóztatták, szintén Franciaországban hoztak létre egy külföldi központot, Togliatti vezetésével. A központ célja az olaszországi harc szakadatlan élesztése volt. Ideológiai jellegű tevékenységet is a kifejtett a „Lo Stato Operaio” („A munkásállam”) című elméleti folyóirata révén. 1929-ben a Rosselli testvérek, Carlo és Nello, továbbá Lussu, Cianca, Fausto Nitti, Ernesto Rossi, Francesco Fancello és mások megalapították Olaszországban és Franciaországban a Giustizia e Libertà (Igazság és szabadság) elnevezésű mozgalmat, amely — azon túl, hogy tevékenységet fejtett ki az országban — „Quaderni di Giustizia e Libertà” („Az Igazság és Szabadság füzetei”) című kiadványával jelentékeny befolyást gyakorolt a kulturális körökre. A „Quaderni”-ban többek között Leone Ginzburg, Salvatorelli és De Ruggiero is írt.

Eközben Olaszországban konszolidálódott a fasiszta kormányzat, valódi rendszerré vált, s felöltött minden elképzelhető álarcot annak érdekében, hogy igazolja uralmát: hol köztársasági, hol monarchikus; egyszer antiklerikális, máskor bigott, egyszer pacifista, máskor háborús uszító. Az antifasiszta csoportok küzdelme egyre nehezebbé vált. 1928-ban harminchét kommunista vezetőt ítéltek el (köztük Gramscit, Terracinit, Scoccimarrót, Rovedát) összesen 238 esztendei börtönre. 1929-ben letartóztatták és bebörtönözték Pertinit, aki azzal a céllal tért vissza Olaszországba, hogy újjászervezze a Szocialista Párt földalatti szervezetét. 1930-ban a Giustizia e Libertà mozgalom huszonnégy harcosát sújtották rendkívül szigorú büntetésekkel, köztük Ernesto Rossit és Riccardo Bauert. 1931-ben Pietro Secchia is visszatért Olaszországba, de letar-

tóztatták és 18 évi börtönre ítélték. A kivételes törvények alkalmazásának csupán első évtizedében a különbíróság 2977 antifasisztát ítélt el összesen 14 458 esztendei börtönre. Ékes bizonysga ez Matteotti szavainak: az embereket meg lehet ölni, de az eszméket sohasem.

Nehéz évek voltak ezek az olasz nép számára, amelynek problémáit a fasiszmus nem oldotta meg, hanem ellenkezőleg, súlyosbította. De az olasz nép, amely áldozatul esett az erőszaknak és a csalásnak, mégis képes volt arra, hogy kifejezze tiltakozását, s néhány alapvető rétegét nem tudta áthatni a fasiszta propaganda: a gyárakban és a falvakban, a kulturális élet és a munkásélet központjaiban sohasem szűnt meg az ellenállás. A faszizmussal való szembenállás nemcsak a múlthoz kapcsolódott, az egykori szabadság emlékéhez, az ellenzék újra és újra létrejött magán a rendszeren belül is. Az új nemzedékek, amelyek jobbra semmit sem tudtak arról a harcról és áldozatról, amelyet az antifasiszta mártírok vállaltak a börtönökben és a számkivetésben, s bár a „haza sorsáról” szónokló fasiszta propaganda csalásainak is ki voltak téve, mégis igen gyakran a saját erejükből kivonták magukat e félrevezető propaganda hatása alól, mihelyt alkalmuk nyílt felismerni, milyen hatalmas szakadék tátong a rendszer ígéretei és a valóság tényei között. Különösen az értelmiségi fiatalok találtak segítséget és ösztönzést a szabadság eszméi felé vezető hosszú úton Benedetto Croce műveiben s a filozófus folyóiratában, a „La Criticá”-ban.

Az 1943—1945-ös fegyveres ellenállás történetének méltó felvázolásához szükséges lenne áttekintenünk, milyen utat tett meg az olasz nép, milyen utat tettek meg az antifasiszta csoportok a fasiszmus húsz esztendeje alatt. A rendszerrel szembeni ellenállás minden epizódja, akár valamely „nemzetellenes elem” letartóztatásáról és elítéléséről (így nevezte a diktatúra a hazafiakat, akik hívek maradtak azokhoz az elvekhez, amelyek az egységes állam keretén belül egyesítették az olasz nemzetet), akár munkássztrájkjokról (hiszen a munkások mindvégig a társadalmi reakció megtestesítőjét látták a fasiszmusban), akár parasztfelkelésről (a vidék ugyanis, különösen Délen, továbbra is nyomorban élt, s e nyomorra váratlan lázadásokkal, kitörésekkel reagált), akár bármilyen egyéb, ismeretlen és a „fa-

siszta Itália” súlyos szemfedőjével takart epizódról legyen is szó, egytől egyig összekapcsolható a fegyveres ellenállás időszakával, s a partizánháború eseményeinek korai, de mindenképpen szükséges előzménye.

Úgy véljük azonban, hogy ha tényként fogadjuk is el az ellenállás folytonosságát, mégis megállapíthatunk elég pontosan egy „fordulatot”, amelyet követően már megmutatkoznak az 1943—1945 közötti kétéves időszak történetének problémái és jellemző vonásai. E fordulatot nem a fasiszta rendszer belső adottságai váltották ki, mégcsak nem is az ellenzék csoportjainak váltakozása, ennek vagy annak az antifasiszta pártnak a keletkezése vagy megszilárdulása, hanem egy európai, sőt világjelentőségű esemény: Hitler hatalomra jutása 1933 elején, a német imperializmus fenyegető feltámadása, s a náci Németország újrafelfegyverzésének gyors ütemben való kibontakozása. Ezt a nyugati hatalmak egyetértéssel szemlélték, illetve nem léptek fel ellene. Ettől az időponttól vagy inkább ettől az időszaktól kezdve vált a fasizmus „olasz” jelenségből „európai” jelenséggé, s ennek következtében a tények ereje oldotta meg, illetve tette túlhaladottá az egész vitát, amelyet az antifasiszták folytattak a fasizmus „természetéről” (felvetve azt a kérdést, vajon a fasizmus kapcsolódik-e vagy sem az osztályok harcához; úgy kell-e tekinteni, mint a nemzeti társadalom „patologikus” tényét, vagy pedig mint a liberális állam gyengeségének eredményét). Az antifasiszta áramlatok egysége mellett szóló érvek erősebbeknek bizonyultak, mint a megoszlast előidéző okok. 1934-ben feloszlott a párizsi „tömörülés”, az aventinista antifasizmus közvetlen örököse; ugyanabban az évben aláírták az első akcióegység-paktumot a szocialisták és a kommunisták, s mozgásba jött az általános európai helyzet is. A Szovjetunió belépett a Népszövetségbe, s agresszió esetére segélynyújtási szerződést kötött Franciaországgal és Csehszlovákiával, e két országgal, amelyet közvetlenül fenyegetett a náci veszély.

Mussolini kihasználta a Hitler által egész Európában kiváltott nyugtalanságot, álnok módon vállalta a végsőig való kezességet Ausztria függetlenségeért, s miután a Lavallal való tárgyalásokon elnyerte a franciák beleegyezését, rávetette magát Etiópiára. Így akarta bizonyítani a „fasizmus katonai

hatalmát" (egy csaknem fegyvertelen néppel szemben), úgy tüntetve fel a háborút, mint az egyetlen általános eszközt a társadalmi reformok elmaradása miatt kiábrándult új nemzedékek föld- és munkaéhségének kielégítésére. 1935-ben, a rendszer hivatalos adatai szerint, Olaszországban körülbelül 650 000 foglalkozás nélküli élt, vagyis sokkal több, mint közvetlenül a háborút követő időszakban. Ugyanebben az esztendőben a fasizmus bejelentette, hogy a munkanélküliség problémáját megoldották, de megtiltotta minden erre vonatkozó statisztikai adat közlését. Az egész nemzetre hadiállapotot erőszakolt (korporációk, beszolgáltatás, kötött árrendszer, autarkia), ürügyül a Népszövetség által az etiópiai agresszió miatt elrendelt — mellesleg: igen szelíd — szankciókat hozva fel. A hadikészültség nem oldotta meg a háborús készülődés időszakának egyetlen alapvető problémáját sem, de kétségtelenül hasznára vált azoknak a monopolista csoportoknak, amelyek hatalomra juttatták és hatalmon tartották a fasizmust, s amelyek rendkívüli mértékben megerősödtek ebben az időszakban. Minél agresszívabbá vált Hitler és Mussolini politikája, annál inkább szélesedett Európában a fasiszta veszedelemmel szembeni ellenzék: Franciaországban megalakult a népfront, s a demokratikus mozgalom választási győzelmet vívott ki Spanyolországban.

Spanyolországban került sor az első konfliktusra, az első heves összeütközésre a reakció és a haladás erői között, a lázadó Franco tábornok fellépése következtében, aki marokkói csapatai élén partra szállt spanyol területen, hogy leverje a demokratikus köztársaságot. Támogatta őt az olasz és német fasiszták intervenciója (míg az angol-francia „be nem avatkozás” gyakorlatilag a köztársaságnak ártott), a szabadságáért és függetlenségéért küzdő spanyol nép oldalán viszont sikraszálltak minden ország demokratái. A szabad spanyol köztársaság védelmére sereglett fegyveres erők már az eljövendő náciellenes koalíciót képviselték, az olasz és német önkéntes szabadságharcosok pedig áldozatukkal elhatárolták népeik felelősségét az agresszív és elnyomó rendszerek felelősségétől. A spanyolországi háború volt az olasz ellenállás egységének első vizsgája: kommunisták, szocialisták, giellisták*, köztársaságiak és anarchisták vállvetve

* — a Giustizia e Libertà csoport tagjai. — Szerk.

küzdöttek a közös harcban. 3000 harcos közül több mint 600 esett el, 2000-en megsebesültek. Az olasz önkéntesek ezzel az áldozattal járultak hozzá a szabad spanyol köztársaság védelméhez; az életben maradottakat később ott fogjuk látni az olaszországi partizánháború fő vezetői között.

Komoran vöröslenek a guernicai bombázás lángjai, a második világháború tömegpusztításainak előhírnökei: Pablo Picasso spanyol festő figyelmezteti az emberiséget a fenyegetően közeledő tragédiára. De ha Spanyolországban már egymásra találtak is az összes európai és óceánon túli népek szabadságáért küzdő harcosok, még messze volt az államok és kormányok egyetértése a nácifasiszta fenyegetéssel szemben, még nyitva állt az út Hitler és Mussolini minden agressziója előtt, akik egyre elbizakodottabbak és biztosabbak voltak saját büntetlenségükben.

Az olasz fasizmus azáltal, hogy a legrothadtabb reakciós kasztok oldalán harcolt a spanyolországi háborúban, maga vette le saját képéről a szociális demagógia álarcát. Fokozódott az üzemekben az ellenállás és a küzdelem, amely sohasem szűnt meg a rendszerrel szemben, s egyre szélesebb alapokon szerveződött a harcosok és az üldözött antifasiszták megsegítése („Vörös Segély”). Ugyanebben az időben az autarkia rendszerével maga a fasizmus növelte azoknak a társadalmi rétegeknek a gazdasági bajait is, amelyek — mint a városi és falusi kispolgárság — korábban viszonylagos „tömegbázisát” alkották. Az elégedetlenség elfojtása érdekében fokozták a régióta bevált rendőrterror: meggyorsult a különbíróság munkájának üteme (míg 1937-ben 172 antifasisztát ítétek összesen 992 évi börtönre, 1938-ban már 298 antifasisztára mértek ki összesen 1597 esztendei börtönt). Letartóztatták a milánói csoportot, amelynek Rodolfo Morandi volt a vezetője. Fasiszta kémek által felbérelt orgyilkosok meggyilkolták Franciaországban Carlo és Nello Rossellit; Rómában, tíz évi börtön és nélkülözés után meghalt Antonio Gramsci.

Az országon belül még uralkodhatott a Mussolini-féle fasizmus, de nemzetközi téren átment a kezdeményezés a hatalmasabb náci szövetség kezébe: a hitlerista Németország szakszervezetek sorozatban követte el az agressziókat, amelyek végül a második világháborúba torkolltak. A Reich csapatai 1938. március 12-én bevonultak Bécsbe (Spanyolországban még

haldoklott a szabadság), s Mussolini tapsolt ennek a fejleménynek, amely annyira ellentétben állt Olaszország érdekeivel, s amely közvetlen érintkezésbe vitt bennünket egy olyan erős és félelmetes szomszédal, mint a Harmadik Birodalom. Ettől a pillanattól kezdve úgy látszott, Mussolini egyetlen gondja, hogy szolgailag utánozza Hitlert minden vállalkozásában. Azzal kezdte, hogy Olaszországban, ahol — saját bevallása szerint — „zsidókérdés” sohasem létezett, bevezette a fajüldözést. Elvakultan sújtott le a kultúra és a tudomány embe-reire (mint például Fermire, aki — családi érzelmeiben megsértve — Amerikában keresett magának menedéket), a hadsereg és az oktatás soraiból elsőrangú kádereket távolított el, nem kímélve az első világháború kiváló harcosait sem (s ezzel széles katolikus rétegek ellenállását keltette új életre, illetve erősítette meg az emberi nem egységét tagadó „fajvédő” ideológiával szemben).

Sajnos a nácizmus, ahelyett, hogy akadályokba ütközött volna, könnyen terjeszkedhetett, támogatták bizonyos erők, amelyek arra számítottak, hogy Kelet felé terelhetik agresszióját, ahol egy új állam és egy új társadalmi rendszer fejlődött: a Szovjetunió. Ezt az új államot az angol vezetők (köztük elsősorban Churchill), továbbá a francia és amerikai vezetők is hiába igyekeztek leverní már keletkezésekor, az 1918—1920-as években. A nyugati hatalmak és a hitleri Németország között 1938. szeptember 29—30-án kötött müncheni egyezmény, amelyben Mussolini közvetítőként lépett fel, felhatalmazta Hitlert a Szudéta-vidék megszállására, s ily módon szentesítette az új *Drang nach Ostent*, vagyis gyakorlatilag szabad utat nyitott ahhoz, hogy Hitler megtámadhassa a szocializmus államát. A nyugati hatalmak magatartása feláldozta Csehszlovákia függetlenségét, míg a Szovjetunió, amely még mindig kezességet akart vállalni a csehszlovák függetlenségért, teljesen elszigetelve maradt Európában. A müncheni egyezmény után többé semmi sem állt Hitler útjában. 1939 márciusában a náci csapatok átlépték a csehszlovák határt, áprilisban Mussolini megtámadta Albániát, májusban aláírták az úgynevezett „acélpaktumot”, amelyben Olaszország kötelezte magát, hogy katonai és politikai támogatást nyújt a náci Németországnak.

A második világháború immár a kapuk előtt állt. A müncheni

egyezmény által elszigetelt Szovjetunió védte a maga létét, s igyekezett legalább ideiglenesen elhárítani a feje felől a halálos veszedelmet, ezért 1939 augusztusában megemeltámadási szerződést kötött Németországgal. A nyugati hatalmak, amelyekkel a Szovjetunió hiába tárgyalt egy konkrét védelmi szövetségről, most kezességet vállaltak a lengyel függetlenségért. De mindez már túlságosan későn történt. Hitler, miután akadály nélkül elfoglalhatta Ausztriát és Csehszlovákiát, nem félt attól, hogy a nyugati hatalmak megkockáztatnák a háborút Lengyelország megsegítése érdekében. Nem állította meg Mussolininak az a kijelentése sem, hogy Olaszország az elkövetkező három éven belül nem tud háborút viselni. Így azután, amikor 1939. szeptember 1-én a német csapatok átlépték a lengyel határt, kitört a második világháború, mégpedig teljesen váratlan módon: Hitler még bízott a „nyugati” semlegességben, Mussolini pedig a befejezett tényekről értesülve kénytelen volt kinyilatkoztatni, hogy „nem visel hadat”, teljesen felkészületlen lévén a háborúra. Franciaország és Anglia szeptember 3-án hadat üzent, csapataik beásták magukat a Maginot-vonal mögött, azzal áztatva magukat, hogy e vonal áttörhetetlen. A Szovjetunió szeptember második felében a Curzon-vonalra tolta előre csapatait (ezt ismerte el már a versailles-i szerződés is), Belorusszija és Nyugat-Ukrajna határára, amelyeket Lengyelország 1920-ban szakított el tőle. Churchill október elsején a brit rádióban elismerte: „Oroszország számára a német veszéllyel szemben biztonsága érdekében feltétlenül szükséges, hogy fegyveres erői ezen a vonalon álljanak.”

A háború e mindkét fél részére váratlan helyzetben tört ki, s az első összeütközésben résztvevő nyugati hatalmak képviselői siettek kijelenteni — miként Daladier miniszterelnök tette —, hogy „nem ideológiai háborúról van szó”. Ahhoz, hogy ez a háború a náciizmus és a demokrácia, a barbárság és a civilizáció közötti végsőig menő háborúvá, illetve küzdelemmé váljék, szükséges volt, hogy e harcnak két mozzanata kibontakozzék. Először: a nyugati táborban felül kellett kerekedniük az antifasiszta eszményeknek, az elnyomott népek elkeseredéséből meg kellett születnie az ellenállásnak. Másodszor: a békét szerető népeknek és államoknak közös fronton kellett felsorakozniuk az emberiség ellenségei ellen.

Nehéz út vezetett a nácifasizmus elleni egységes világfront megalkotása felé. Ennek az útnak döntő állomásai: a Szovjetunió elleni 1941. június 22-i német támadás, s a Pearl Harbor elleni december 7—8-i japán támadás. E nehéz úton az olasz antifasizmus egyre szélesebb egység felé haladt, s ennek az egységnek — éppen azért, mert húsz esztendő harc fájdalmas tapasztalatai készítették elő — saját belső életereje, másoktól független és másokéival összetéveszthetetlen vonásai voltak, s gyakran elébe vágott az általános helyzet kifejlődésének.

A „nem-hadviselés” időszakában Sforza gróf a királyhoz fordult, és arra kérte, tartsa távol Olaszországot a háborútól. 1940 júniusában, közvetlenül a háborúba való belépés után, az Olasz Kommunista Párt felhívással fordult az olasz néphez, és kinyilvánította, hogy „hajlandó együttműködni minden olyan párttal, szervezettel és csoporttal, amely kész ténylegesen harcolni a következő javaslatok megvalósításáért: a hadműveletek azonnali megszüntetése, területi hódítások nélküli béke, a fasiszta pártvezetők elítélése, a polgári és politikai szabadságjogok helyreállítása”. A felsorakozott antifasiszta erők mindkét szárnyát egységes cél vezette: megmenteni Olaszországot a katasztrófától.

A fasizmus viszont elvakultan éppen a katasztrófa felé sodorta az országot. Mussolini tökéletesen ismerte azokat az adatokat, amelyek az ország háborús készültségét bizonyították, hiszen a fegyveres erők különböző felelős vezetői közölték ezeket vele. Miután Etiópiában és Spanyolországban eltékozolták a fegyvereket és a hadianyagot, Olaszország hadserege jóval gyengébb volt, mint az első világkonfliktus idején. A tábori tűzérőség 1915—1918-ban zsákmányolt ágyukból állt, a régi, 91-es mintájú puskák száma mindössze 1 300 000 volt, szemben a Mussolini által hetvenkedve emlegetett „nyolcmillió szuronnyal”; csupán 400 harckocsival rendelkezett, s ez is mind „zsebtank” volt (három tonnásak!). A légierő mindössze 1400 repülésre alkalmas géppel rendelkezett. Az egyedüli hatékony fegyveres erőt a haditengerészet alkotta, vagyis éppen az a része a hadseregnek, amelyet kevésbé fertőzött meg a fasizmus. De ennek is megvolt a maga Achilles-sarka: hiányzott a megfelelő haditengerészeti légierő, s nem kapott elegendő üzemanyagot.

Az ipar gépi felszerelése elavult, s egyébként is elégtelen volt, egyes életfontosságú szektoraiban teljesen hiányoztak a készletek. A háború azonban — gondolta a fasiszta diktátor — gyors lesz, csak kevéssel több, mint egy nagy díszszemle a Via dell' Imperón: elég lesz „néhány ezer halott ahhoz, hogy leülhessünk békéről tárgyalni”, s részt vehessünk a zsákmány szétosztásában. Egyetlen gondja volt, hogy ne maradjon el a német győzelem mögött, s úgy látszik, fel sem merült benne a gyanú: a német győzelem csupán az olaszok behódolásának végleges szentesítését jelenthetné a hatalmasabb „szövetséggel” szemben. Erre az útra lökték őt azok a kiváltságos csoportok is, amelyek hatalomra emelték és hatalmon tartották, s most abban reménykedtek, hogy kizsákmányolhatják „azokat a hatalmas piacokat, amelyeket a győzelmek és a tengely együttműködési szelleme fog majd Olaszországnak juttatni” (hangoztatja Agnelli a Fiat részvényeseinek közgyűlésén).

Ily módon az egész fasiszta háborút minden előzetesen meghatározott terv nélkül folytatták, azzal az egyetlen vezérgondolattal, hogy „Hitler előtt” érkezzenek meg a konfliktusnak ebbe vagy abba a térségébe; s ezzel egy kis tekintélyt szerezzenek arra az időpontra, amikor majd elérkezik a zsákmány felosztásának pillanata. Görögországban, Afrikában és a Szovjetunióban a fasizmus szétforgácsolta, tönkretette az olasz hadsereget, mindenütt megalázó körülmények között vetette harcba. A 81-es lövegek, amelyeket nem sokkal a konfliktus előtt maguk a fasiszta iparosok szállítottak nagy bőségben a görög hadseregnek, Görögországban tömegpusztítást végeztek katonáink között; Afrikában megfelelő gépi eszközök nélkül, nevetséges, de ugyanakkor tragikus „játékszer-harcokocsikkal” folyt a hadjárat a sivatagban; Oroszországban a doni frontot tartották harckocsi-elhárító fegyverek nélkül, a tüzérségnek nem volt muníciója, a csapatok nem rendelkeztek gépjárművekkel.

A háborúban egyfelől megmutatkozott a fasizmus tehetetlensége és bűnös ostobasága, másfelől nyilvánvalóvá lett szolgálai helyzete a hatalmasabb szövetséggel szemben. Katonáinkat Afrikától Oroszországig a legnagyobb veszedelembe sodorták a nácik, azután cserben hagyták őket. Így vált a háború az új nemzedékek számára az antifasizmus keserves, de biztos

iskolájává. A harcoló katonák napról napra tapasztalhatták a rendszer korruptségát, s nagy többségük meg volt róla győződve, hogy amikor visszatérnek hazájukba, a helyzetnek alapvetően meg kell változnia, a hűsz esztendeje tartó diktatúrának meg kell buknia. Azok pedig, akik kapcsolatba kerültek az elnyomott népekkel, teljes egészében felfedezték az igazságot, s gyakran megtagadták, hogy vak eszközei legyenek a náci-fasiszta uralomnak. Néha egyetlen pillanat, egyetlen jelentéktelen epizód elegendő volt, hogy felismerjék: „*amazoknak* van igazuk”, s megszületett lelkiismeretükben az erkölcsi lázadás első s immár elpusztíthatatlan csírája, amely az 1943. szeptember 8-ára következő tragikus napokban ért be.

Az antifasizmus érdeme, hogy meg tudta mutatni a menekülés útját a legnehezebb pillanatokban, amikor Hitler diadal-maskodott Európában, s amikor úgy látszott, hogy a tengelynek már csak a karját kell kinyújtania a győzelemért. 1941 októberében, tehát abban a hónapban, amikor a náci megszállás a legnagyobb területre terjedt ki, az Atlanti-óceántól Moszkva és Leningrád kapujáig, „az Olasz Szocialista Párt, a Giustizia e Libertà mozgalom és az Olasz Kommunista Párt harcosainak egy csoportja” összeült Toulouse-ban, és „népi egység akcióbizottságokat” alakított. Az egység a mozgalom alapvető követelménye, ezért az antifasiszták kinyilvánították: „készek szövetkezni minden olyan társadalmi, politikai, vallási és kulturális mozgalommal, amely ilyen vagy olyan okból kifolyólag hajlandó megálljt kiáltani a fasizmus Hitler és a ragadozó fasiszta plutokrácia érdekében folytatott háborújának... Felhívással fordulunk azokhoz a liberális, demokratikus, katolikus áramlatokhoz, amelyeket a szabadság és a testvériség eszményei ihletnek... Továbbá felhívással fordulunk mindazokhoz, akik nem akarják továbbra is viselni a fasiszta kormány jelenlegi politikájának rettenetes felelősségét, mindazokhoz, akik a fasiszta propagandából kiábrándulva kinyitják szemüket a valóság tényeire, a fiatalok nagy tömegeihez, akik az olasz történelem e tragikus pillanatában ébrednek politikai öntudatra”. A program követeli „a különbékét, az olasz csapatok visszavonását a háború frontjairól, a hitlerista megszállóknak Olaszországból való kiűzését, Mussolininak a hatalomból való eltávolítását, a sajtó-, gyülekezési és szólásszabadságot,

az olasz népfelség elvének helyreállítását, vagyis a népnek azt a jogát, hogy saját maga válassza meg az akaratának és érdekeinek megfelelő kormányt”.

De a felhívásnak át kellett jutnia a határon, terjesztése érdekében semmiféle áldozattól nem volt szabad visszariadni, meg kellett járnia az illegalitás, a konspiráció szűk ösvényeit, hogy meghozhassa gyümölcseit az országban. Az uralkodó körök ugyanis az utolsó pillanatig fenntartották a rendőri elnyomás rendszerét, amely a lakosság egyre kiterjedtebb rétegeire sújtott le, a munkásoktól kezdve a diákokig és az értelmiségiekig.

1942 nyarán (miközben a nácik Sztálingrád alá érkeztek, s az olasz—német hadseregek Alexandriát szorongatták) kiszélesedett az antifasiszta ellenállás: egyre újabb csoportok keletkeztek, új kapcsolatok jöttek létre, megérlelődött az egység. Júliusban megalakult az Akciópárt, amelyben különböző irányzatú antifasiszták találkoztak: liberálisok, köztársaságiak, liberális szocialisták és giellisták. Torinóban a toulouse-i program alapján megalakult az első nemzeti front bizottság a Szocialista Párt, a Kommunisták Párt, a Kereszténydemokrata Párt és az Akciópárt képviselőiből. Ugyanez történt Milánóban és Észak-Olaszország nagyobb központjaiban is. Rómában a liberális ellenzék Bonomi körül csoportosult. Újjászületett Olaszországban a földalatti sajtó: megjelent az „Unità”, az „Italia libera” és az „Avanti!”, s egyre szélesebb körökben terjesztették őket.

Ezalatt a fasiszmus az észak-afrikai harcokban új megaláztatásoknak és új vereségeknek tette ki csapatainkat: az Alexandria felé való előnyomulás rettenetes vereséggé változott át, s Rommel feláldozta legjobb hadosztályainkat; Északnyugat-Afrikában pedig a von Arnim parancsnoksága alatt álló olasz—német erők hiába igyekeztek megállítani az amerikai csapatok előnyomulását, amelyek novemberben szálltak partra a légierők nagyarányú támogatása mellett. Az 1943 májusáig tartó tuniszi hadjáratban az olasz hadsereg maradék erőit is eltékozolta, miközben védelem nélkül maradt az ország területe.

1. A FASIZMUS BUKÁSA

A márciusi sztrájkok

Az 1943-as esztendő a háború kimenetele szempontjából alapvető jelentőségű eseménnyel kezdődik: Sztálingrád alatt vereséget szenved a hitleri hadsereg. Ez az esemény valóságos fordulatot jelent a háború egész menetében: egészen az 1942-es hosszú nyár végéig szüntelenül előrenyomultak a német seregek, most azonban megkezdődött a visszavonulás, amely csak 1945-ben, Berlinnél fog véget érni.

Visszatérnek Olaszországba az ARMIR* katonái, az a néhány ezer ember, aki élve került ki a Don melletti szörnyű vereségből. E katonák terjesztik az országban a gyűlöletet a „szövetséges” németekkel szemben, akik a fagyos sztyeppén való rettenetes visszavonulás idején — mint az olasz vezérkar egyik közleménye emlékeztet rá — „megtagadtak minden segítséget az olaszoktól, kisajátították maguknak a rendelkezésre álló gépkocsikat, s még sebesültjeinket is otthagyták szállítási eszközök, élelmiszer és a legszükségesebb orvosi gondoskodás nélkül.” Mindinkább felélednek a diktatúra hosszú évei alatt elfojtott népi energiák: végérvényesen összedől a német legyőzhetetlenség és az acélpaktum mítosza. Egyre szélesebb tömegek előtt válik világossá, milyen zsákutcába hajszolta a fasizmus Olaszországot; egyre nyíltabban bontakozik ki a nép lázadása a háború és az éhség rendszere ellen. A munkások, akik a legtöbbet szenvedtek a fasiszta elnyomás terhéől, természetesen elsőként emelik fel tiltakozó szavukat, s ezzel az olaszok túlnyomó

* — Armata italiana in Russia — az Oroszországban harcoló olasz hadsereg. — Szerk.

többségének érzéseit fejezik ki. Amíg 1942-ben átlagosan két sztrájk esett egy hónapra, 1943 elején több mint ötre emelkedik havonta a sztrájkok száma. E harcokban egy elszántabb és energikusabb munkásosztály mutatkozik meg, amely kész nyílt sisakkal küzdeni a fasiszta rendszer ellen.

A fasiszta rendszer az első súlyos csapást az 1943 márciusi milánói és torinói sztrájkokban szenvedte el. E mozgalom kiindulópontját a háború következtében fellépő, általános jellegű gazdasági okok alkotják: az árak és a bérek közti egyre nagyobb aránytalanság, a létfeltételek súlyosbodása, a gyárakban a kimerítő munkaidő, továbbá az a körülmény, hogy a dolgozók nagy tömegei, anyagi eszközök híján, nem tudták biztonságba helyezni családjukat a tömeges angol—amerikai bombázások elől. Ez utóbbi tényhez kapcsolódik a kiürítési kártérítés követelése, amelyet papíron már januárban elfogadtak, a valóságban azonban még márciusban sem folyósítottak. Mindezek azonban önmagukban nem tekinthetők döntő tényezőknél a nagy kollektív megmozdulás kitörése szempontjából.

Döntő az, hogy a munkásosztály politikailag tudatára ébredt saját erejének és saját nemzeti feladatának. Az öntudat kialakulásának erőteljes irányt különösen a kommunisták adnak, bármilyen csekély is ekkor a számuk (a megmozdulás központjában, a Fiat-Mirafiori 21 000 munkása között mindössze nyolcvan kommunista tevékenykedett), mert olyan kádereik vannak, akik nagy tapasztalatokra tettek szert a hosszú földalatti harcban, mint például Leo Lanfranco Torinóban és Umberto Massola Milánóban; ez utóbbi a piemonti szervezet mellett a lombard szervezetnek is felelős vezetője volt. Mellettük állnak a gyárakban az Egységes Proletármozgalom szocialistái és az akciópártiak,* a Giustizia e Libertà harci hagyományainak örökösei.

1943. március 5-én 10 órakor a Fiat-Mirafiori munkásai — bár a gyárvezetőség megakadályozta a szirénák megszólaltatását, ami jelül szolgált volna a sztrájk megkezdéséhez — leállítják gépeiket és abbahagyják a munkát: követelik, hogy mindenkinek fizessék ki a kiürítési kártérítést, továbbá 192 túl-

* A Partito d'Azione, a kispolgári antifasiszta Akciópárt tagjai.
— Szerk.

órát és egy heti fizetésnek megfelelő drágasági pótlékot. E gazdasági, béremelési követelések mellett azonban nyomatékosan kijelentik: „Békében akarunk élni!” — hangot adva ezzel annak a kívánságnak, amellyel az olasz dolgozók nagy tömegei egyetértettek.

A rendszer rendőrapparátusa és a munkáltatók hiába igyekeznek elfojtani a sztrájkot, amely az első összetűzésektől kezdve a fasizmus által felidézett pusztító háború elleni lázadás jellegét ölti magára. Torino példáját követve, ahol a mozgalom általánossá vált, még március végén egész Piemontban bezárnak a gyárak, annak ellenére, hogy a feljelentések és letartóztatások valóságos áradata önti el a különbírószágot és a katonai bíróságot: csupán az első héten 164 ügygel foglalkoznak. 24-én, ugyanabban az órában és ugyanazokkal a követelésekkel, sztrájkba lépnek a Pirelli, a Falk és az Ercole Marelli milánói gyárak munkásai. Az összeütközés itt még hevesebb, s már-már a fegyveres konfliktus határát súrolja. A fasiszta kormány, amely hiába próbálja felsorakoztatni a frontharcosokat és hadirokkantakat a munkások ellen, április 2-án kénytelen bejelenteni: a béreket és a fizetéseket felemeli „április 21, Róma alapításának évfordulója” alkalmából. E demagóg kibúvóval leplezték a fasiszták az elszenvedett vereség felett érzett haragjukat.

*A döntő válság. Az angol — amerikai csapatok
partra szállnak Szicíliában*

De nem csupán arról volt szó, hogy a rendszer egyszerűen vereséget szenvedett: ez volt az első csapás, amit a nép a fasiszta diktatúrára s arra a gazdasági és politikai „szövetségi” rendszerre mért, amelyik július 25-én oly iszonyatos robajjal omlott össze. Az 1943 márciusi események voltak a fasizmus „szövetségesei” illetve „urai” számára az első nyílt és szemmel látható jelei annak, hogy a fasizmus immár használhatatlan eszköz az olasz uralkodó osztály kezében, nehéz holt teher csupán, amelytől a lehető leghamarabb meg kell szabadulni (legalábbis ami a Mussolini és a fasiszta párt által képviselt külső struktúrát illeti).

Mindazonáltal a márciusi sztrájkok — ha erőpróbát jelentettek is az olasz nép (vagy legalábbis annak leghaladóbb része) és a fasiszta rendszer között, s méghozzá olyan erőpróbát, amelyből a fasizmus nyilvánvalóan vesztesként került ki — nem vezettek „alulról jövő” megoldáshoz, s július 25-ig e népi megmozdulás az északi tartományokra korlátozódott. Az a tény, hogy a munkáspártok még csak gyéren hatoltak be más vidékekre, s hogy a fővárosban a polgári csoportok voltak fölényben, amelyek túlságosan is bíztak a monarchia kezdeményező képességében, némileg megmagyarázza, mi okozta a márciusi napok után az antifasiszta akció részleges pangását. Már ekkor felvetődik az ellenállás egyik alapvető politikai problémája, Észak-Olaszországnak és az ország többi részének az egybekovácsolása. E célból kommunista misszió utazik Rómába Ludovico Geymonat és Concetto Marchesi vezetésével s igyekszik megegyezést létesíteni a Casati körül csoportosuló liberálisokkal, javasolva a hadsereggel és a monarchiával való együttműködést a fasiszta kormány megdöntése és nemzeti egységkormány megalakítása érdekében. A tapogatódzások és tárgyalások azonban sokáig elhúzódnak, anélkül, hogy idejében megoldásra vezetnének.

A népi megmozdulást ilyen módon megelőzi a vezető gazdasági és politikai csoportok kezdeményezése. Ezek a monarchiára támaszkodnak, mert annak szintén érdeke, hogy sutba dobja a fasizmust, mielőtt még magával sodorná annak a rendszernek a bukása, amelynek felülkerekedéséhez 1922-ben, majd megmentéséhez 1924—1925-ben oly hatalmas mértékben járult hozzá.

A vezető csoportok, vagyis a nagyipar képviselői, már 1943 első hónapjaiban puhatolódzni kezdtek az angol—amerikai félnél, mindenekelőtt Ciano révén, aki éppen ebből a célból lett követ a Szentszék mellett. Az energiaipar vezetői is kimutatták már, hogy helytelenítik a Funk-tervet, amely gazdasági „közösség” formájában teljes mértékben alávetette volna az olasz gazdasági életet a németnek. A márciusi sztrájkok szorult helyzetbe hozzák a nagyiparosokat és a politikusokat: tudják, hogy meg kell szabadulniuk a fasizmustól, ugyanakkor azonban félnek attól, hogy e megszabadulásban a népi megmozdulásnak is komoly része lesz. Az „ingadozó király” régi betegsége jellem-

zi az uralkodó osztályok gondolkodásmódját is: képtelenek arra, hogy az olasz nép összes követeléseit tolmácsolják.

A monarchia és azok a vezető csoportok, amelyek az utolsó pillanatig fasiszták voltak, s most az udvarnál kerestek támaszt, csak akkor határozták el, hogy további halogatás nélkül a cselekvés mezejére lépnek, amikor az antifasiszta pártok egyezményt kötöttek, s Milánóban megalakították az úgynevezett Ellenzéki Bizottságot. Ez a bizottság, amely a Kommunista Pártot, az Akciópártot, az Egységes Proletármozgalmat, a „Liberális Újjáépítés” elnevezésű csoportot és a kereszténydemokraták képviselőit egyesítette, kinyilatkoztatta, hogy kész a fegyveres akcióra is. (Ehhez az akcióhoz hozzájárulását adta a Bonomi vezette római csoport is, „ha július 25-ig a Korona nem ragadja magához a kezdeményezést”). Az angol—amerikai csapatok szicíliai partraszállása (július 10-én), majd gyors előnyomulásuk Palermóig (július 22-én) egyfelől rendkívül bizonytalanná tette a fasiszmus helyzetét, másfelől viszont biztosította az uralkodó osztályt a népi felkelés veszélyeivel szemben, amely a fasiszmussal együtt őt is elsodorta volna. Immár senki sem hitt többé „a gondviselés emberében”, aki a fasiszta párt vezetősége előtt június 24-én tartott és július 6-án közölt beszédében rendkívül magabiztosan jelentette ki, hogy „az ellenséget még a partok előtt be tudja fagyasztani”. Nem sokkal e hetvenkedő beszéd után a partraszálló angol—amerikai hadtest lehangoló felszerelésbeli és fegyveres fölénye következtében felbomlott a Szicíliában állomásozó hadsereg — méghozzá viharos gyorsasággal. Csupán a két német páncélos hadosztály tudott valamivel nagyobb ellenállást kifejteni: „támadó” visszavonulást hajtottak végre a hajóraszállásig.

Július huszonötödike

A nemzetközi helyzet, a munkástömegek akciója, az angol—amerikai csapatok szicíliai partraszállása — íme ezek az alapvető okai július 25-nek. Hátra van még, hogy részleteiben is megvizsgáljuk, miként jutottak el az események „az államcsínyig”.

Július 19-én Hitler és Mussolini találkozik Feltrében (Bellu-

no). Mindenki azt reméli, az utóbbinak sikerül valamilyen megoldást találnia, hogy megszabaduljanak a náci szövetséges halálos öleléséből. De a feltrei megbeszélésen a keserű szemrehányásokat tevő Hitlerrel szemben, aki minden további segítséget megtagad, kijelentve, hogy egyetlen hadosztályt sem hagy Olaszországban, Mussolini csak hallgat. Ugyanazon a napon az angol–amerikai légierő hatalmas légitámadást hajt végre, Rómában az emberek ezrei pusztulnak el, megismétlődik a többi olasz város tragédiája: az óvóhelyek teljes hiánya halálra ítéli a polgári lakosság tömegeit. S amikor két nappal később a király meglátogatja a romba döntött San Lorenzo negyedet, az elkeseredett nép kövekkel hajigálja meg kocsiját, és ezt kiáltozza: „Azt a másikat küldd ide!”

Miközben Ambrosio tábornok, a vezérkar főnöke már kidolgozta a tervet Mussolini letartóztatására, a Fasiszta Nagytanács tagjai, a „leghűségesebbek”, szintén igyekeztek megszabadulni a ducétól; csak éppen ők is ingadoztak, latolgatták, milyen ijesztő következményei lehetnek annak, ha Mussolini mégis hatalmon marad, illetve milyen veszélyekkel járhat, ha kiebrudalják a hatalomból. Így következett el a Nagytanács július 24-i ülése, amelynek összehívását Bottai és Farinacci már a feltrei megbeszélés előtt követelte. A viharos ülésen (amely július 24-én délután 17 órától hajnali 3 óráig tartott) a kölcsönös szemrehányások és vádaskodások után felvetették a katonai főparancsnokság problémáját. Ezt a posztot ugyanis a háborúba való belépés óta Mussolini töltötte be. Végül is megszavazták Bottai, Grandi és Ciano közös javaslatát, hogy a hadseregfőparancsnoki tisztet ruházzák ismét a királyra. A javaslatot nagy többséggel elfogadták (tizenkilencen szavaztak igennel, heten nemmel, egy tartózkodott). Farinaccinak az az indítványa, hogy az olaszországi hadak vezetését bízzák a németekre, egyetlen szavazatot kapott — a sajátját. Nem ismeretes, vajon Mussolini ellenfelei előzetesen megegyeztek-e a monarchista csoportokkal, s ugyancsak nem világos Mussolini magatartása sem. Ő már egy idő óta — saját beismerése szerint — „foglalkozott azzal a gondolattal, hogy visszaadja a királynak a fegyveres erők legfőbb parancsnokságát”, s ily módon megszabadul egy rendkívül nagy felelősségtől, ugyanakkor

azonban tartott is attól, hogy súlyos következményei lesznek e lépésnek.

Valószínű, hogy a Nagytanács ülésén résztvevők közül senkinek sem volt világos elképzelése a szavazás következményeiről, legkevésbé Mussolininak, aki július 25-én 17 órakor elvitte a királyhoz az elfogadott indítványt, még akkor arra számítva, hogy kormányon marad. Amikor az uralkodó — aki a Nagytanács döntésében a rég várt alkalom elérkeztét látta — közölte vele, hogy Badoglio kerül a kormány élére, úgy látszott, mindenekelőtt a saját megmentése foglalkoztatta; ezért nem is kísérelte meg az ellenállást, amikor a Villa Savoia kijáratánál a karabinierik egyik kapitánya felszólította, hogy szálljon be egy betegszállító kocsiba „személyes sértetlenségének” biztosítása érdekében; s úgy tűnt, ei is hitte ezt az ürügyet. Július 26-án levelet írt Badoglio marsallnak, „kifejezve hő óhaját, hogy siker koronázza nehéz feladatát”, s csak amikor átszállították Ponzába, vette észre, hogy fogoly, s igyekezett napóleoni magatartást ölteni magára.

Július 25-én este 22 óra 45 perckor az olasz nép a rádióból értesült arról, hogy a király átvette a fegyveres erők főparancsnoki tisztét, Badoglio pedig „az ország teljhatalmú katonai kormányzója” lett. De hallhatták — az emberek szinte nem akartak hinni a fülüknek — azt a hírhedtté vált kijelentést is, amely annyi reményt döntött halomra s oly sok új harcot zúdított Olaszországra: „A háború tovább folyik.” Mégis, pillanatnyilag, a jövőért érzett minden aggodalom mellett, örült a nép, hogy megszabadult a húsz évig tartó diktatúrától.

A fasizmus, amelyet immár mindenki gyűlölt, azok is, akik jószándékúan hittek benne, s akiket a háború fejleményei döbbsentettek rá, hogy durván félrevezették őket — az elképzelhető legdicstelenebb módon bukott meg. Senki sem mert szembehelyezkedni a rendszer bukását üdvözlő népi tüntetésekkel, senki sem merte védelmébe venni Mussolinit. A németek tanúvallomásai is nevetséges fényt vetnek a fasiszta pártvezetők e napokban tanúsított magatartására. A nép különben, amely lelkesen köszöntötte a rendszer bukását, nem „vetemedett túlzásokra”, ha szabad ezt a kifejezést használnunk, amelyet a „jóérzésű állampolgárok” annyira kedvelnek, s bosszút sem állt a gyűlölt pártvezetőkön. Megelégedett azzal, hogy

eltüntesse és ledöntse a múlt jelvényeit és címereit, s követelje a politikai foglyok szabadon bocsátását.

Másfelől azonban az a tény, hogy a fasiszták nem álltak ellen, s a hatalomban bekövetkezett változás „nyugodtan” ment végbe, megfelelt az uralkodó osztályok számításának is, amelyek arra törekedtek, hogy a fasiszta diktatúrát katonai diktatúrává alakítsák át, leváltsák a legkompromittáltabb embereket, s közben minden egyebet érintetlenül megtartsanak.

Éppen ezért az utcai tüntetések — bármilyen békések voltak is — nem tetszettek az új politikai-katonai vezetőknek. (De vajon valóban olyan újak voltak ezek a vezetők, ha közöttük lehetett például az a Roatta, aki a fasiszmus idején a SIM* élén állt?) Július 27-én éppen Roatta bocsátotta ki a nevét viselő hírhedt körrendeletet, amely megtiltott mindenfajta csoportosulást, s elrendelte, hogy lőni kell a tömegre, „de nem a levegőbe, hanem úgy, mint harc közben”. E rendelet áldozata lett a kilenc reggiói munkás s a huszonhárom halott és hetven sebesült Bariban. Az apuliai város halottjai közt volt Tommaso Fiorénak, a bátor délvidéki antifasisztának a fia, aki a börtönből aznap szabadulól apja fogadására utazott a városba.

A negyvenöt nap

A népi megmozdulás és a gyárakban folyó nagy sztrájk közepette ül össze július 26-án Milánóban az Ellenzéki Bizottság, s egyhangúlag követeli a fasiszmus teljes felszámolását, a fegyverszünet megkötését, a polgári és politikai szabadságjogok, mindenekelőtt a sajtószabadság helyreállítását, a politikai foglyok azonnali szabadon bocsátását, s olyan kormány megalakítását, amelyben részt vesznek az antifasiszta pártok képviselői. A követeléseket Giorgio Amendola viszi Rómába, de ott csak részben fogadják el. A fasiszta pártot felosztatják ugyan, de a milícia tagjait beengedik a hadseregbe; csak a politikai foglyok szabadon bocsátását ígérik meg, a sajtószabadságot és a politikai szervezkedés jogát megtagadják.

* Servizio Informazioni Militari — Katonai Hírszerző Szolgálat.
— Szerk.

Észak-Olaszország munkásosztályának lendületét és erőfeszítését tompítják és kijátsszák a fővárosban, ahol a Bonomi és a politikai életben újra megjelenő De Gasperi vezette csoportok mindenre inkább készek, mint a kormányzati felelősség elvállalására, mert — miként De Gasperi figyelmeztet rá — „helytelen volna belemenni egy eleve vesztes játszmába”, vagyis a fegyverszünet megkötésébe. Csak augusztus 3-án fordul a római Ellenzéki Bizottság — egyébként válasz nélkül maradt — felhívással Badoglióhoz, felszólítva, hogy a kormány vessen véget „minden további ingadozás és késedelem nélkül a végzettsé válható háborúnak, amely ellenkezik a nemzeti hagyományokkal és érdekekkel”, s kinyilvánítja meggyőződését, hogy „az olasz nép egységben és egyetértésben fog fellépni minden olyan veszéllyel szemben, amely e döntés következtében felmerülhet”.

Az antifasiszta pártok szervezete eközben szilárdabbá válik, s a szakszervezetek demokratikus újjászervezése is megkezdődik. Augusztus 4-én újra megerősítik az Olasz Kommunista Párt és az Olasz Szocialista Párt akcióegységét (ez utóbbi ugyanebben a hónapban egyesül az Egységes Proletármozgalommal, és a Proletáregység Szocialista Pártja nevet veszi fel); augusztus 13-án — az Ellenzéki Bizottság és Badoglio között lefolyt tárgyalások eredményeként — kinevezik a korábban fasiszta vezetés alatt állott szakszervezeti szövetség biztosait, akik el is fogadják a megbízatást, de leszögezik, hogy ez nem jelenti egyúttal Badoglio politikájának az elfogadását is. Bruno Buozzi és Giovanni Roveda, az ipari dolgozók szövetségének biztosa, illetve helyettes biztosa egy Badoglióval folytatott megbeszélés során energikusan követeli a politikai letartóztatottak szabadon bocsátását, amelyet még csak igen kis mértékben hajtottak végre. Ugyanekkor az Ellenzéki Bizottság újból figyelmezteti a Badoglio-kormányt, milyen felelősség nehezedik rá e pillanatban, amikor „az olaszországi német csapaterősítések növelik az afeletti aggodalmat, hogy a haza földje véres ütközetek színhelyévé válhat.” A Bizottság állásfoglalását és a szakszervezetek akcióját új sztrájkhullám követi Milánóban és Torinóban. E nyomás következtében csaknem minden politikai foglyot szabadon bocsátanak, s újra megalakítják a gyárakban az üzemi bizottságokat, az első olyan szerveket

a fasizmus bukása után, amelyek választás útján jöttek létre. Az üzemi bizottságok helyreállítására vonatkozó egyezményt Bruno Buozzi és Mazzini doktor, az ipari vállalkozók szövetségének biztosa írta alá.

Az újabb akciók következtében kiszabadult politikai foglyok közt van Luigi Longo, aki Ventotenéből* Rómába való megérkezte után azonnal felveszi az érintkezést Badoglioval és a vezérkarral, s fegyveres együttműködést javasol a hadsereg és a nép között. Később, szeptember elején, Rómában megalakul egy katonai választmány, amelyben Longo mellett Pertini és Bauer is részt vesz, s amely előkészíti a németek elleni népi akciót. Ugyanezekben a napokban Firenzében, az Akciópárt egyik megbeszélésén Parri felvázolja a fegyveres ellenállás perspektíváit.

Miközben az antifasiszták azon fáradoznak, hogy minden módon elkerüljék Olaszország teljes pusztulását, a Badoglio-kormány igyekszik megnyugtatni a közvéleményt, s azt a hangulatot terjeszti: „minden rendbe jön majd”. S valóban, hihetetlennek tűnik — és ez hozzájárul az általános és növekvő tanácstalansághoz —, hogy a kormánynak ne legyen valamilyen rejtett, titkos terve az ország megmentésére, hogy ilyen alázatosan vegye tudomásul a németek olaszországi akcióbalepését, anélkül, hogy valamilyen biztos aduja lenne a játszma megnyeréséhez.

Július 25-én a német erők már berendezkedtek az országban, s szilárdan megszállva tartották a repülőtereket. Mintegy 100 000-en voltak, hét hadosztályt alkottak, miközben nekünk — mivel a hadsereg java megsemmisült — az ország területén szintén hét harcképes hadosztályunk volt, még további kettőt épp ebben az időben állítottak fel. A badogliói időszakban újabb német hadosztályok özönlöttek Olaszországba, összesen tizennyolc, belőlük alakult Észak-Olaszországban az A. hadsereg, Közép-Olaszország déli részén a B. hadsereg, miközben a mi fegyveres erőink lényegében változatlanok maradtak.

Az inváziónak csak néhány határmenti egység áll ellen Tolminóban, Goriziában, Caporettóban, saját elhatározásukból

* Ventotene szigetén mintegy ezer politikai foglyot őriztek. — Szerk.

véve fel a harcot az ellenséggel. Kigyulladnak a felkelés első tüzei Sziciliában, a nép megtámadja a hetvenkedő németeket, akik a Cataniából Messináig vezető visszavonulásuk során végleg levetik a szövetségesi álarcot. Felkel Mascalucia népe augusztus 2-án, Castiglionében pedig sor kerül az első náci öldöklésre: a németek augusztus 12-én tizenhat fegyvertelen olaszt gyilkolnak meg.

Mire várt, miben reménykedett Badoglio, milyen kezdeményezéseket tett nemzetközi téren?

Elutazott Rómából, miközben más hivatalos missziók is igyekeztek felvenni a kapcsolatot az angol—amerikai szövetségesekkel: Castellano tábornok Lisszabonba ment (augusztus 12—27), majd Zanussi tábornok is követte. Úgy vélték, hogy tárgyalhatnak majd s megegyezhetnek a németek elleni hadműveletek valamilyen tervében, ehelyett azonban csak a „feltétel nélküli megadásra” való felszólítást kapták — a szövetségesek 1943 január végi casablancai konferenciájának határozata értelmében.

Eközben a tarvisioi megbeszélésen (augusztus 7-én) Guariglia külügyminiszter biztosította Ribbentropot, hogy Olaszország folytatni szándékozik a háborút, s nem kezdeményezett semmiféle közeledést az angolszászok irányában. Ugyanekkor Ambrosio tábornok — eredménytelenül — azt kérte Keiteltől, adjon engedélyt a határokon túl állomásozó olasz hadseregnek, hogy visszatérhessen hazájába.

A Badoglio-kormány tehát abban a reményben ringatta magát, hogy mind az egyik, mind a másik fél egyetértését sikerül megnyernie a háborúból való kilépéshez. Közben azonban mindkét oldalon kialakultak az olaszországi háború tervei. A német főparancsnokság július 27-i konferenciáján elkészültek az „Alarik-hadművelet”^{*} tervei, amelyek előírták: Mussolini kiszabadítását, Róma elfoglalását és a fasizmus helyreállítását, a flotta megszerzését, az olasz hadsereg felszámolását és az olaszországi katonai kulcspozíciók ellenőrzését. Most már csupán arra vártak, hogy a helyzet megérjen a döntő cselekvésre.

^{*} Alarik a Rómát 410-ben meghódító nyugati gót király neve.
— Szerk.

Angol—amerikai részről közvetlenül július 26-a után — rövid szünetről eltekintve — fokozzák a félsziget bombázását, s módosítják az eredeti tervet, amely csupán Szicília elfoglalását tűzte ki célul. Kidolgozzák az úgynevezett „Avalanche-hadművelet”*: partraszállás az „olasz csizma” orrán szeptember 1-én, majd egy héttel később Salernónál. A terv célja Dél-Olaszország meghódítása a Nápoly—Foggia vonalig, hogy ily módon támaszpontot teremtsenek a Balkán ellen irányuló légitámadásokhoz. Elvetik az északi partraszállás gondolatát attól félve, hogy a csapatok két tűz közé kerülhetnek, s még inkább a megváltozott erőviszonyok miatt; a szicíliai expedíciós hadseregnek ugyanis csak egyik része áll rendelkezésre a félsziget elleni támadáshoz, a másik részét az európai „második front” oly sokat halogatott s immár végre az előkészület stádiumába kerülő megnyitásához szándékoznak felhasználni. Az augusztus 17-től 24-ig tartott quebeci konferencia megerősíti a feltétel nélküli megadás elvét, lehetővé teszi azonban, hogy ezt az elvet módosítani lehessen aszerint, hogy az olasz kormány és nép mennyire járul hozzá az Egyesült Nemzetek ügyének győzelméhez. A Szovjetuniót értesítik a konferencia eredményeiről, s meghívják, vegyen részt a feltétel nélküli olasz megadás elfogadásában. Ez a tény azért jelentős, mert véglegesen szétzúzta azok reményeit, akik az olasz fegyverszünetben egy esetleges angolszász—szovjet viszály magvát szerették volna látni. Kérdés, reménykedtek-e ilyesmiben a negyvenöt nap kormányának tagjai is?

Nem tudunk e kérdésre biztos feleletet adni, de kétségtelen, hogy a fentebb említett diplomáciai missziók némelyikében jelentkeztek ilyen törekvések. Említsük meg például a Tangerba küldött Beriót, aki nyíltan arra hivatkozott, hogy az angoloknak és amerikaiaknak érdekükben áll „olyan védőbástyát alkotni Olaszországból, amely ellenáll a nyugati civilizációt fenyegető minden áramlatnak”. S egyáltalán nem látszik mérésnek az a feltételezés, hogy a Badoglio-kormány, amelyet belpolitikailag megbénított a németektől s egyszersmind a néptől való félelem, a külpolitikában szívesen dédelgette egy olyan „kompromisszum” tervét, amely épp Olaszországban

* Az angol—amerikai terv nevének jelentése: lavina. — Szerk.

valósulhat meg az angol—amerikai fél és a németek között, s veszélyes illúziókat táplált, amelyeket a valóságnak elkerülhetetlenül meg kellett cáfolnia. Tény, hogy a szeptember 8-án megnyílt szakadék az ingadozások és a hamis remények következménye volt.

2. SZEPTEMBER NYOLCADIKA

A fegyverszünet bejelentése. A király Pescarába menekül

Szeptember 3-án a szicíliai Cassibilében aláírták az úgynevezett „rövid fegyverszünet” szövegét, amely csak a katonai feltételeket tartalmazta. Badoglio képviselőjében Castellano tábornok, Eisenhower képviselőjében, aki akkor a földközi-tengeri szövetséges erők főparancsnoka volt, Smith tábornok írta alá a megállapodást.

Az olasz megbízott hasztalan igyekezett megtudni, hol és mikor kerül sor az angol—amerikai erők partraszállására a félszigeten, ami — katonai vezetőink szerint — sorsdöntő jelentőségű a háború kimenetele szempontjából (kisebb partraszállást már végrehajtottak, a fegyverszünet aláírásával egyidejűleg, a calabrai partokon). Csak annyit ért el az olasz megbízott, hogy az angol—amerikai fél kötelezte magát: a partraszállás a fegyverszünet bejelentésével egyidejűleg fog megtörténni, s hogy az olasz kormányt ama bizonyos X. nap reggelén értesíteni fogják a döntésről. Az angolok és amerikaiak ezenkívül megígérték, hogy missziót küldenek Rómába ejtőernyős leszállás előkészítésére. Nem tudjuk pontosan (ennek az időszaknak az eseményei körül még sok minden homályos), miért élt az olasz kormány abban a meggyőződésben, mintha még legalább tíz nap állna rendelkezésre. Mindenesetre, amikor a fent említett, Taylor tábornok vezette misszió — a parancsnokságainktól kapott értesülések alapján — megállapította, hogy az „ejtőernyős leszállás” lehetetlen, s közölte szeptember 7-én: hamarosan sor kerül a fegyverszünet bejelentésére — az olasz kormányt rémület fogta el. Oly nagy volt a zűrzavar, hogy szeptember 8-án reggel még a londoni rádió

adásainak meghallgatását is elmulasztották, pedig a cassibilei megegyezés szerint a londoni rádió előre bejelenti a fegyverszünetet, s ez éppen ezen a napon történt. Rómában még mindig valamilyen „haladékban” reménykedtek, ezt kérte Badoglio is Eisenhowerhez intézett kétségbeesett üzenetében, s amikor válaszként csupán egy rideg „ultimátum” érkezett, teljes káosz tört ki. 19 óra 30 perckor Badoglio felolvasta a rádióban a fegyverszünetről szóló közleményt, amely szerint „az egyenlőtlen harc kilátástalanságát felismerve . . . az olasz erőknek mindenütt be kell szüntetniük mindenfajta ellenségeskedést az angol—amerikai erőkkel szemben. Ha bárhol megtámadják őket, ellentámadással válaszolnak”. Az ezután következő órákban egyetlen döntést hoztak: Dél-Olaszországban helyezék biztonságba a királyt, a trónörököszt és a főparancsnokságot.

A király, a királyi család és Badoglio — akiket a nemzet összeomlásának súlyos felelőssége terhelt —, a tábornokok és magas rangú állami tisztviselők egy csoportjának kíséretében szeptember 9-én 5 óra 10 perckor elhagyják Rómát. Pescarába utaznak, ahol gőzhajóra szállnak.

*Róma megszállása. Megszületik a CLN**

Szeptember nyolcadika drámáját az olasz uralkodó osztály szervei gyengesége okozta: ez az osztály teljesen képtelennek bizonyult arra, hogy széles értelemben vett nemzeti nézőpontra emelkedjék, egyedül azzal törődött, hogy a helyzet változásai következtében el ne veszítse osztály-, illetve kasztkiváltságait. A dráma mindenütt kitört, ahol olasz vagy — ha csak az ország területét vesszük figyelembe — német csapatok álltak; leg-hívebben azonban a fővárosban végbe ment események fejezik ki, amelyek úgy ismeretesek, mint „Róma védelme” vagy inkább „Róma védelmének az elmulasztása”.

Rómában állomásozott a Carboni tábornok parancsnoksága alá tartozó motoros-harckocsizó hadtest, amely négy hadosztályt egyesített (az Arietét, a Piavét, a Granatierit és a Centau-

* — Comitato di liberazione nazionale — Nemzeti Felszabadító Bizottság. — Szerk.

rót); a németeknek két hadosztályuk volt Róma környékén, az egyik Viterbo övezetében, a másik, éppen alakulófélben, Pratica di Mare közelében. Csapataink fölénye nyilvánvaló volt: németellenes szellemüket — legalábbis ami az első hármat illeti — az a néhány összecsapás is bizonyította, amelyben részt vettek. Ezenkívül egy olyan tényező is mellettük szólt, amely nagy jelentőségű minden háborúban, még ha a katonák el is hanyagolják: a nép aktív támogatását élvezték. Mindezek ellenére a főparancsnokság szeptember 9-én 2 és 4 óra között megparancsolta a németek által még le nem kötött motoros-harckocsizó hadtestnek, hogy vonuljon vissza Tivoliba a király kíséretének védelmére, amely a fővárost elhagyva Pescara felé tartott.

Annak bizonyítására, milyen különösnek találták a főparancsnokság döntését a parancsnokok, elegendő annyit elmondani, hogy a visszavonulásra felszólító telefonüzenet vétele után, szeptember 9-én 5 óra körül a Tabellini tábornok parancsnoksága alatt álló Piave-hadtest csapatai megtámadnak és megsemmisítenek egy német ejtőernyős zászlóaljat Monterotondo övezetében; a Cadorna tábornok parancsnoksága alatt álló Ariete megtámadja a 3. német motoros hadosztályt Monterosi-Bracciano övezetében, s oly súlyos veszteségeket okoz neki, hogy a német parancsnok egészen szeptember 11-ig nem meri mozgásba hozni csapatait, bár az olasz erők dandárja régen messze jár. Eközben Magliana és Porta S. Paolo között bátran verekszik a Granatieri-hadosztály, s igyekszik megakadályozni az Ostiából jövő németek átvonulását. A „gránátosokhoz” Róma védelmére siető önkéntes népi csapatok is csatlakoznak, amelyeket a Luigi Longo és Carboni tábornok között létrejött megállapodás alapján fegyvereztek fel. Ezekben a harcokban halt meg Raffaele Persichetti római tanító, vérével pecsételve meg a hadsereg és a nép újjászületett egységét, amely a továbbiakban alapvető jellemvonása lesz az ellenállásnak.

S amikor a katonai ellenállás már kimerülőben van, a város több pontján összeütközésekre kerül sor. Carboni tábornok szeptember 10-én elrendeli, hogy a Piave és az Ariete vonuljon a főváros felé; de ugyanaznap 16 órakor fejeződnek be a németekkel folytatott tárgyalások, amelyeket Caviglia marsall, mint a fővárosban maradt legmagasabb rangú olasz tiszt kezde-

ményezett. Német részről Kesselring vezérkarának főnöke, Westphal tábornok, olasz részről Giaccone alezredes, a Centauro vezérkari főnöke írja alá a megállapodást. A feltételek: az olaszok átadják fegyvereiket az ellenségnek, a németek pedig „nyílt városnak” ismerik el Rómát, Calvi di Bergolo parancsnoksága alatt. Hogy azután a németek — az olasz csapatok lefegyverzése után — hogyan tartották tiszteletben Róma „nyílt város” jellegét, azt a későbbi események (polgári személyek elleni razziák, csapatok átvonultatása a városon stb.) kellőképpen megmutatták.

Miközben minden politikai és katonai hatóság felbomlott a súlyos események következtében, az antifasiszta pártok képviselői, akik nem tudtak érintkezésbe lépni a már elmenekült királlyal (Bonomi és Ruini 9-én reggel a viminali palotába* ment, de ott már csak a menekülés híréről értesülhetett), megalakítják a Nemzeti Felszabadító Bizottságot, a CLN-t, és „harcra és ellenállásra szólítják fel az olaszokat, hogy visszahódítsák Olaszországnak azt a helyet, amely megilleti a szabad nemzetek gyülekezetében”.

Az olasz csapatok ellenállása.

A kefalliniai vérengzés

Szeptember első napjaiban bocsátotta ki Badoglio az Olaszországban és külföldön állomásozó csapatok parancsnokaihoz intézett híres „44. sz. Utasítás”-át, amelyben már szó esik a németek elleni harc szükségességéről. De az utasítás végrehajtását egy később kiadandó rendeletről tette függővé, amely csak szeptember 11-én érkezett meg, ahová egyáltalán megérkezett. Az olasz hadsereg a teljes felbomlás felé haladt: a király, „a fegyveres erők legfőbb parancsnoka”, elhagyta; nem kapott szabatos utasításokat, néhány kivételtől eltekintve, nem voltak olyan parancsnokai, akik a főparancsnokság helyett vállalni tudták volna a teljes felelősséget (s ezt nem is lehetett hibájukul felróni, hiszen a fasizmus a „vak és feltétlen” fegyelem elvét

* A Viminale — Róma egyik dombja, ahol a miniszterelnökségi palota áll. — Szerk.

oltotta be a parancsnokokba). S mégis, ebben a pillanatban is, amikor már-már úgy látszott, hogy a tisztek és katonák nem tehetnek mást, minthogy a fegyveres erők legfőbb parancsnokának példáját követve, fegyvereiket és egyenruhájukat elhajtva, hazáig fussanak (hány ezredet fegyvereztek le és oszlattak fel kis létszámú német csapatok!) — épp ebben a pillanatban, amikor a magára hagyott hadsereg az ellenség s még inkább a kétségbeesés prédájává vált, tündöklött számtalan esetben az olasz tisztek és katonák hősiessége, önmegtagadó, áldozatkész szelleme.

Miközben Milánóban és Torinóban, Észak-Olaszország e két legfőbb ipari és munkásvárosában Ruggero és Adami-Rossi tábornok elutasítva minden megegyezést az antifasiszta erőkkel, megadja magát, s kiszolgáltatja fegyvereit a németeknek, Salernóban Ferrante Gonzaga tábornok, akiben mintha az ősi nemes vér buzgott volna fel újra*, inkább megöleti magát a németektől, semmint megadásra szólítsa fel katonáit. Piombinónál a Korzikából érkező német erők fenyegető partraszállási kísérletének láttára, katonák, tengerészek és polgárok rohannak a parti ütegekhez, s visszaverik a támadást, súlyos veszteségeket mérve az ellenségre. Piemontban Vercellino tábornok sikertelenül igyekszik kivonni a 4. hadsereget a németek összpontosított támadása alól, bár ennek érdekében levegőbe röpíti a moncenisioi alagutat. Szardíniában a parancsnokság határozatlansága akadályozza meg csapatainkat abban, hogy harapófogóba zárják a németeket, de az ellenség így is kénytelen elhagyni a szigetet, miután vereséget szenved Maddalena mellett, melyet a tengerészek és polgári erők a szeptember 8-tól 11-ig folyó ádáz harcokban visszafoglaltak. Korzikában a Cremona- és a Friuli-hadosztály, megőrizve személyi állományát és hadrendjét, a Louchet tábornok vezette francia csapatokkal együtt megtámadja az erős német helyőrséget, s háromezer halottat és sebesültet veszítve megtöri a németek elkeseredett ellenállását.

Történetének dicsőséges lapját írja ezekben a napokban haditengerészetünk, amelyet a fegyveres erők közt kétségtele-

* A mantovai Gonzagák hercegi családja számos jelentős alakot adott az olasz és francia történelemnek. — Szerk.

nül legkevésbé fertőzött meg a fasiszta métely. Az olasz hadihajók összehangolt terv szerint kifutnak a különböző hadi kikötőkből Málta irányába, miközben dühödten üldözik őket a német légierők. Az ellenséges repülőgépeknek Maddalena előtt a nyílt tengeren sikerül is utolérniük a *Róma* nevű hajót s elsüllyesztik. Bergamini admirális és az ezerötszáz főnyi légénység hősi halált hal. Az égei-tengeri Lero-sziget helyőrségének parancsnoka, Mascherpa admirális több mint ötven napig áll ellen a német rohamoknak (később Campioni admirálissal együtt agyonlövetik a nácifasiszták). Ugyanígy áll ellen a Dodekaneszosz-szigetek többi helyőrsége is, amelyeket a salernói partraszállás által teljesen lefoglalt Eisenhower sorsukra hagy. Korfuban Lusignani ezredes vezeti az ellenállást; több napon át küzd, vállalva a görög partizánokkal, míg végül a németek foglyul ejtik és agyonlövik.

De hadseregünk tragikus helyzetét s e helyzetben tanúsított kétségbeesett hősiességét leginkább a kefalliniai epizód mutatja. Itt a tisztek és a csapatok elszántsága megghiúsította a magasabb parancsnokság tárgyalásait a megadásról. Harccal válaszolnak a németeknek, akik birtokukba akarják venni ütegeinket. A 13-ról 14-re virradó éjszaka az Acqui nevű hadosztály szavazást rendez, és a légénység a tisztekkel együtt a németek elleni háború mellett foglal állást. A Jón-tenger e kis szigetén küzdő katonák közvetlen akaratnyilvánítása láttán szomorúan kell arra gondolnunk, mit tehetett volna hadseregünk, ha megőrzi egységét, és ha jól vezetik. Ez azonban nyilvánvalóan nem állt a király és a kormány hatalmában, sőt talán szándékában sem.

Csapataink hősi magatartása kihívja ellenük a németek minden dühét. A tenger felől, a szárazföldről és a levegőből szorongatják katonáinkat, akiknek a felszerelése, fegyverzete alatta marad az ellenségének. A *stukák* hét egymást követő napon át folytatják szörnyű haláltáncukat Kefallinia felett. Végül is ezerszámra öldösik le katonáinkat. A németek nem ejtenek foglyot. Harc közben vagy a tömeges kivégzések során 8400 olasz veszti életét Kefalliniában e szeptemberi napokban. Így lesz Kefallinia ünnepélyes tiltakozás: a szerencsétlen helyzetbe kényszerített olasz katona megmutatta értékes vonásait

azokkal szemben, akik halálos veszélybe kergették, s azután hibáztatták a vereségért.

Az eltérő körülmények következtében más sors jutott osztályrészül csapatainknak a Balkánon. Görögországban néhány egységünk Infante tábornok parancsára átállt az ELASZ* partizánok oldalára, s velük harcolt egészen addig, míg az Olaszországba visszarendelt Infante tábornok távozása után, a görög partizánmozgalom belső egyenetlenkedései és mindenekelőtt az angol katonai missziók fondorkodásai következtében végül is szétszéledt.

Albániában megint más volt a helyzet: a keleti hadseregcsoport parancsnoksága megállapodást kötött a németekkel a részleges lefegyverzésre vonatkozóan, majd amikor ezt az egyezményt a németek megsemmisítették, egy ennél is rosszabbat fogadott el. Ennek értelmében katonáinknak erőltetett menetben a bolgár és görög határállomások felé kellett vonulniuk, ahol bevagonírozták és Németországba deportálták őket. Egyedül a Brennero nevű hadosztálynak sikerült megmenekülnie s visszatérnie Olaszországba, a Puglie- és a Parma-hadosztály feloszlott, a Perugiát pedig a németek álnok módon, a hazatérés ígéretével kicsalták a Porto Palermo és Santi Quaranta közti tengerpartra, és százhatvan életben maradt tisztjét — köztük a hadosztályparancsnokot, Chiminiello tábornokot — agyonlőtték.

A Firenze nevű hadosztály egyike volt azoknak, amelyek a legerősebb ellenállást fejtették ki a németekkel szemben. Parancsnoka, Azzi tábornok, a csapatokhoz intézett szeptember 27-i kiáltványában bejelentette, hogy visszautasítja a megadási parancsot, s felszólította a tiszteket és katonákat, válasszanak ők maguk „a börtön és a harc” között. Mindnyájan (kétszáz tiszt és több mint tízezer katona, köztük Piccini tábornok, a hadosztály-gyalogság parancsnoka) a harc mellett döntöttek, s három napon át verekedtek a túlerőben levő ellenséggel, míg végül kénytelenek voltak visszavonulni (krujai csata). Ezt követően az albán partizánokkal együtt harcoltak, belőlük alakult az Antonio Gramsci-zászlóalj is, amelyet Ter-

* — Elinikosz Laikosz Apelefterotikosz Sztratosz — Görög Felszabadító Néphadsereg. — Szerk.

zilio Cardinali altiszt vezetett. Hadosztályaink Montenegróban és Dalmáciában is visszautasították a megadást, és harcoltak a németek ellen. Zárában szláv partizánok és a Bergamo osztagai egészen szeptember 27-ig védelmezték a várost. Az ellenállás leverése után a németek agyonlőtték Cigala Fulgosi, Pelligra és Policardi tábornokot és negyvenhat tisztet. Dubrovnikban a németek letartóztatták Amico tábornokot, a Marche parancsnokát, majd a csapatokhoz küldték, hogy szólítsa fel őket a fegyverletételre. Ő azonban inkább a hősi halált választotta, semmint megadásra biztassa az övét. Ugyane város mellett négy napig állt ellent a Messina, míg Splitben haromszázötven katona — köztük kétszáz volt csendőr — megalakította az első Garibaldi-zászlóaljat.

Montenegróban feloszlott a Ferrara, de az Emilia-hadosztálynak sikerült megszabadulnia a németektől, és hajóra szállnia a Cattarói-öbölben. A Venezia- és a Taurinense-hadosztály megállapodást kötött a jugoszláv partizánokkal, s harcolt a németek ellen, akik vadul vetették rá magukat az olaszokra, és megtizedelték csapatainkat. 1943. december 2-án a két hadosztály megmaradt egységei egyesültek, és Garibaldi néven létrehozták az első partizánhadosztályt. Egy másik hadosztály született később Jugoszláviában a már említett első Garibaldi-zászlóaljból és a Matteotti nevét viselő zászlóaljból. A hadosztály az Italia nevet vette fel.

Hasonló volt csapataink magatartása a nyugati határokon is. Franciaországban a 4. hadsereg katonái, akik különösen aktívan vettek részt az ellenállási mozgalomban (mintegy 80 harcos ellen adtak ki eljárási és letartóztatási végzést antifasiszta propaganda miatt), a fegyverszünet hírére barátkozni kezdtek a lakossággal, a néppel együtt éltették a békét és a francia—olasz barátságot, s elutasították a németeknek azt a követelését, hogy adják meg magukat s vonuljanak önként hadifogságba. Avignonban tíz katona életével fizetett a német parancs megtagadásáért. Hautes-Alpes megyében, Gapnál, a tisztek és a katonák a kaszárnyákban álltak ellen a német ostromnak, s csak akkor adták meg magukat, amikor lőszerük elfogyott. A vitézségüket megcsodáló ellenség végül is katonai tiszteletadásban részesítette őket.

A 4. hadsereg tagjai közül igen kevesen tartottak a néme-

tekkel, sokan álltak a *maquis* soraiba, s mint az FFI, illetve az FTP* tagjai harcoltak Isère, Basses-Alpes, Alpes-Maritimes, Var, Basse-Savoie és Haute-Savoie megyékben, ahol 1944 tavaszán Darnand fasiszta milíciája ellen küzdöttek.

Íme ezek a példák bizonyítják katonáink büszkeségét és bátorságát, melynek az általános fejetlenség közepette, sőt a felsőbb parancsnokságok fegyverletételi parancsai ellenére is tanújelét adták e szomorú napokban és hónapokban, távol hazájuktól és családjuktól.

Talán még nagyobb, mert gyötrelmesebb volt a Németországba deportált mintegy 615 000 katonánk tanúbizonysága. 30 000-en haltak meg közülük a fogságban. A fasiszták szabadságot ígértek azoknak, akik önként jelentkeznek a salòi köztársaság fegyveres erőinek sorába, de a hadifoglyoknak csupán 1,03 %-a fogadta el az ajánlatot. Ez kétségtelenül egyik legjobb bizonyítéka az olasz nép megfellebbezhetetlen ítéletének a nácifasiszta ál-köztársaság felett.

Nápoly Négy Napja

Miközben az angol—amerikai erők Salerno körzetében igyekeztek előretörni (itt csak a légierők tömeges beavatkozása mentette meg őket attól, hogy a németek a tengerbe szorítsák őket), egész Dél-Olaszországban folyt a civilek és a katonák küzdelme, mindenütt és minden eszközzel a németek ellen (Bariban például Bellomo tábornok katonákkal és népi önkéntesekkel felszabadította a kikötőt; ugyanezt a tábornokot az angolok később egy nagyon is vitatható indoklással halálra ítélték). A harc célja: meggyorsítani a városok és falvak felszabadítását a németek alól, s megakadályozni, hogy azok visszavonulásuk közben végrehajtsák a tervbe vett rombolásokat.

Szeptember végén és október első felében, míg csak meg nem szilárdul a front Cassino mellett, lángol „a Dél lázadása”, amelyet oly kevésbé ismerünk, s amelynek csúcspontját Nápoly

* FFI — Forces Francaises de l'Intèrieure — Belső Francia Erők, gaulleista irányzatú mozgalom. FTP — Francs Tireurs et Partisans — Szabad Harcosok és Partizánok, kommunista irányzatú mozgalom.

Négy Napja (szeptember 28-tól október 1-ig) és a lancianói három nap jelenti (október 4-től 6-ig). De nem szabad elfeledkeznünk Materáról sem: szeptember 21-én villámcsapásszerűen rázza le magáról a német igát, továbbá Santa Maria Capua Vetere, Capua és az egész Terra di Lavoro példájáról sem (ez utóbbi ötszáz halottat veszített ezekben a napokban). Nápoly Négy Napja magában foglalja e felkelés minden fő jellemvonását; a németek elleni gyűlölet egyesül benne a délolasz nép évszázados szenvedések kiváltotta lázadásával. E szenvedések „orvoslására” a fasiszta „forradalom” a háborút ajánlotta: előbb a gyarmati háborút, azután a világháborút, minden küzdelmével, megaláztatásával, a bombázások szörnyű pusztításával, amelyekkel szemben a déli városok különösen védtelenek voltak. Nápoly több mint száz bombázást szenvedett el, s közülük néhány — éppen a legsúlyosabbak, mint az 1942. december 5-i légitámadás — a légoltalmi előrejelzés fogyatékosságai, illetve egyéb okok következtében meglepetésszerűen érte a várost, és sok ezer áldozatot követelt. Mindez együtt érthetővé teszi, hogy a nápolyiak — akiket már a közeli felszabadulás eszméje éltetett — nem fogadhatták jó szívvel Scholl ezredesnek, szeptember 12-e óta a nápolyi német helyőrség parancsnokának a felhívásait.

Az ezredes szeptember 22-én parancsban szólította fel a nápolyi fiatalokat, hogy jelentkezzenek munkaszolgálatra. 30 000 ifjú közül 500-an jelentkeztek, s ezek is csak az után, hogy Scholl ezredes egész sor barbár terrorintézkedéssel kezdte meg parancsnoki tevékenységét: felgyújtatta az egyetemet, s rövid úton számos polgári személyt, férfiakat és nőket, katonákat és tengerészeket lövetett agyon. A munkaszolgálatra vonatkozó parancsot kényszerkilakoltatás követte: egyik napról a másikra (szeptember 23—24-én) 200 000 nápolyi maradt fedél nélkül. A munkaszolgálatra való toborzás csődje miatt további megtorlásra számíthattak, ezért a nápolyi nép a szeptember 27-ről 28-ra virradó éjszaka felfegyverezte magát a németek által elhagyott kaszárnyákban talált puskákkal. (Az idegen megszálló annyira megvetette a nápolyiakat, hogy képtelennek tartotta őket a lázadásra!) 28-án elkezdődött a felkelés, amelyben résztvettek a nép legkülönbözőbb társadalmi rétegei, férfiak, nők és fiatalok egyaránt,

A Vomerótól a Via Chiaiaig és a Piazza Nazionaléig folyik a harc a németekkel, még ha egyenlőtlenek is a fegyverek, még ha puskával, kézigránáttal támadnak is a tankok ellen. Sorra hullanak a „scugnizzo”-k*: elesik Gennaro Capuozzo, már-már eléri a gépfegyvert, mikor eltalálja a német golyó; életét adja Pasquale Illuminato, Pasquale Formisano és Mario Menichini is, akik kézigránáttal rohanják meg a német páncélkocsikat. Feltámadt Balilla**, akinek emlékével oly galádul éltek vissza a fasiszták, s ez az emlék most segíti a nápolyiak harcát a németek ellen, akiket a fasizmus szabadított rá Olaszországra.

Mintha a földből nőnének ki, szeptember 29-én sorra alakulnak a partizánparancsnokságok: a Vomero mellett alakult csoportot Antonino Tarsia nyugdíjas tanító vezeti; felkelő csoportok alakulnak Stefano Fadda orvos, Ezio Murolo tisztviselő, Aurelio Spoto orvos körül is. Nem hiányoznak közülük, akárcsak a risorgimento idején***, a nők sem: „Lenuccia” (Maddalena Cerasuolo) és társai kosárszámra hordják a gránátot a harcosoknak. Heves harcok után a felkelők arra kényszerítik Schollt, hogy tárgyalást kezdjen a sportpályán levő alakulatai megadásáról és szabadon engedjen 47 túszt is. A németek visszavonulnak, de október 1-én Capodimontéból ágyúzni kezdik a várost, nagy pusztítást okoznak, visszavonulásuk közben vad dühük levezetésére felgyújtják a nápolyi Történelmi Levéltárat, Dél-Olaszország középkori történetének legfőbb forrásgyűjteményét.

Október 1-én egy órakor az angol—amerikai csapatok bevonulnak a már felszabadított Nápolyba. A város felszabadítása, amely 311 halottat és 162 sebesültet követelt, nagy jelentőségű esemény az ellenállás történetében, mert Nápoly után az egész megszállt Olaszországban a népfelkelés lesz a partizánok jelszava.

Mintha csak Nápoly hősi példáját követné a félsziget másik

* Scugnizzo — a nápolyi suhancok népi neve. — Szerk.

** Giovanni Balilla genovai fiú 1746-ban kővel dobott meg egy osztrák tisztet, s ezzel a liguriai népi megmozdulás elindítója lett. A fasiszták róla nevezték el ifjúsági szervezetüket. — Szerk.

*** Risorgimento — szó szerint: feltámadás, új életre ébredés. Így nevezik az egységes és független Olaszország megteremtéséért folyt századai mozgalmat. — Szerk.

lejtőjén fekvő lanciaórái felkelés is. A haragra gerjedt nép itt is fegyvereket szerez a kaszárnyákból, s a lakott körzetben az egész polgári lakosság támogatásával folyik a fiatalság elszánt küzdelme. „A szülők — írja a helyi lap — tudták, mire vállalkoztak fiaik, de nem sírtak, hanem arról faggatták őket, hogyan halad a felkelés.” A németek megkínózzák Trentino La Barbát, kiszúrnák a szemét, majd felakasztják; ő az első az ellenállás sok ezer felakasztott mártírja közül. Ugyanez a sors éri Capuában a tizenöt éves Carlo Santagatát. Bellonában egy német megölése miatt 54 embert sorakoztatnak fel egy sziklára, és gépfegyverrel lövöldözik bele őket a szakadékba. Kesselring hadseregének dél-olaszországi visszavonulása a rémület és a kiolthatatlan gyűlölet áradatát hagyja maga után.

3. A PARTIZÁNHARC KEZDETE

Megalakulnak az első partizáncsoportok

A nemzeti területen folyó hadműveletek során nem sikerült együtt tartani a reguláris hadsereg alakulatait: az ellenség felszámolta az ellenállás kisszámú góciát, egész ezredek és hadseregek oszlottak fel. A partizánmozgalom tehát teljesen új alapokon, a reguláris hadsereg követelményeitől egészen elütő módon jött létre. Csupán egyetlen esetben fordult elő, hogy reguláris alakulatok egységes hadrendben vonultak „a hegyekbe”: a 4. hadsereg ezer katonája, szeptember 19-én Cuneo tartományban, Boves felett gyülekezett. A németek heves támadást intéztek ellenük, majd afeletti dühükben, hogy az egyes csoportok erőteljesen ellenálltak, Boves fegyvertelen lakosain tombolták ki magukat: harminckét embert mészároltak le, köztük a helység plébánosát. S ez csak kezdete volt a polgári személyeken elkövetett sorozatos gyilkosságoknak, amelyek közül a legismertebbek a S. Anna, Vinca és Marzabotto környékiek. Ettől fogva Olaszország náci megszállását a gyilkolás jellemezte.

Bovesben hevesen folytatták tovább a partizánharcot. A harcosok egyes alárendelt beosztású, de bátor és derék tisztak körül

tömörültek. Egyikükről, Ignazio Vianról, a piemonti önálló partizánalakulatok megszervezőjéről még lesz szó.

Hasonló epizód játszódik le ezekben a szeptemberi napokban Teramanóban is, ahol felbomlott katonai alakulatok tagjai, volt foglyok és mindenekelőtt Teramo fiataljai, összesen több mint 1 600-an, a Martese-erdőben gyűlnek össze, s ott két és fél napon keresztül, szeptember 25-től 27-ig ellenállnak a németek heves támadásának. A túlerőben levő ellenség nyomása alatt az 1600 felkelő szétszéled ugyan, de belőlük születik meg az abruzzói partizánmozgalom. S végül volt katonák és fiatalok verődnek össze a Colle S. Marcón is, de egy heves ütközet után (október 3-án), ők is szétszélednek.

Igazi partizántevékenység azonban, olyan, amely nem hirtelen elhatározásból, hanem a helyzet pontos felismeréséből születik, azokon a helyeken jelentkezik, ahol következetes antifasiszta csoportok vagy néha csak egyes emberek eltökélten a fegyveres harc útját választják, annál is inkább, minthogy sokuk számára ez egyenes folytatása a börtönökben, büntető táborokban vívott korábbi küzdelmeiknek. Soroljunk fel néhányat: Piemontban Duccio Galimberti és Dante Bianco, az Italia Libera — Szabad Olaszország — partizáncsapat vezetői; Cuneóban a kommunista Barale és fia; Braccóban Pompeo Colajanni antifasiszta tiszt, aki később „Barbaton” („Szakállas”) néven válik híressé; Valsesiában Cino Moscatelli; Biella vidékén Francesco Moranino („Gemisto”), Val d’Ossolában Filippo Beltrami. Torinóban megalakul a CLN első katonai bizottsága azzal a céllal, hogy közvetlen támogatást nyújtson a partizáncsoportoknak. A bizottság munkáját nagyban elősegíti a szocialista Renato Martorelli részvétele.

Azonnal megindul a harc egy másik vidéken is, a velencei tartományban, Venetóban. A régi németellenes hagyományhoz itt még a munkásosztály haladó elemeinek érettsége is társul, Venezia Giuliában pedig még az a gyűlölet is, amely a fasiszmus nacionalista politikája által elnyomott és üldözött jugoszlávokat hevíti. A Trieszt környéki hegyekben a kommunista Luigi Frausin megalakítja az első „trieszti zászlóaljat”, a másodikat monfalconei munkások hozzák létre a Karsztban és Doberdo fennsíkján. Az Isonzo jobbpartján alakulnak az első friuli partizáncsoportok, néhányukat Mario Modotti monfalconei

kommunista munkás irányítja (ez lesz később a friuli Garibaldi-brigádok magva), másokat Carlo Comessatti tiszt, az Akciópárt tagja (ezek körül alakulnak ki később az Osoppo-brigádok).

Az első csoportok megszületése jellegzetes vonásokat mutat. Íme például az első bellunói partizánkülönítmény huszonkét tagja: „antifasiszták, akik a földalatti harc időszakában a Kommunisták Párt soraiban küzdöttek”, továbbá néhány orosz vagy szlovén hadifogoly. Szinte mindnyájan munkások, tizenkét puskájuk van, fejenként négy-öt tölténnyel, három forgópisztolyuk, néhány kézigránátjuk, egy tankelhárító nehézpuskájuk, hatszáz tölténnyel. S e huszonkét ember körül egy egész garibaldista hadosztály születik, a Nino Nanetti. Veneto tartományban a partizánháború kezdetétől fogva Padova városa vállalja a közvetlen irányítás feladatát: itt alakul meg a jövőbeni regionális parancsnokság első magva.

Ravennában Walter Suzzi kezdeményezi a mozgalmat, Reggianóban a hét Cervi testvér, akik mindnyájan életükkel fizetnek nemes áldozatvállalásukért; Modena és Bologna között három fiatal antifasiszta — köztük a „Farkas” („Mario Musolesi”) — szervezi a Monte Sole-i alakulatot. Az emiliai mozgalom jellemző vonása: a hegyi guerillaharc a városban kezdeményezett földalatti küzdelem folytatása, és később a GAP-pal és a SAP-pal* szervesen összeforrvá, egyszerre bontakozik ki. Liguriában a Bini és Bisagno vezette „Cichèro-csapat” kezdeményezi az ellenállást, Közép-Olaszországban régi toscanai, umbriai és Marche tartománybeli antifasiszták állanak az élre, volt szláv és angol hadifoglyok, és környékbeli parasztok csatlakoznak hozzájuk, akik vagy maguk is beállnak partizánoknak, vagy egyéb módon segítik azok tevékenységét. A munkások és a parasztok a partizánmozgalom utánpótlási forrása, közülük szedik az „újoncokat” — természetesen nem katonai behívókkal. Mélyebb okok késztetik őket a csatlakozásra: nem akarnak együtt harcolni a németekkel, ezért menekülnek a partizáncsapatokhoz, engedelmeskednek a fegyverbe hívó szónak. Kétségtől ez a partizánmozgalom „spontán” alapja.

* GAP — Gruppi d'Azione Patriottica — hazafias akciócsoportok; SAP — Squadre d'Azione Patriottica — hazafias akcióosztatok.

De ott van természetesen a „tudatos” elem is, az antifasiszták, a Giustizia e Libertà csoport tagjai, a szocialisták és a kommunisták, akik már pontosan látják, milyen erők között folyik a harc, már jó ideje elvégezték ezeknek az erőknek politikai és ideológiai elemzését, egyszerűen, ők képviselték ezeknek az osztályoknak a történelmi tudatát.

A dél-olaszországi királyság és a CLN

Miközben „alul” így reagált az ország az 1943 szeptember-októberi fejleményekre, mi történt „fent”, a különböző csoportosulások csúcsain?

A király, aki Rómából Bariba menekült, szeptember 13-án kiáltvánnyal fordul az olasz néphez, s ebben „halhatatlan hazánk sorsával eltéphetetlenül egybekötöttnek” nyilvánítva önmagát, igyekszik igazolni, miért hagyta el Rómát: el akarta kerülni, hogy „Rómát, a haza szent és sérthetetlen fővárosát súlyosabb bántódás érje”. Mindazonáltal, az „eltéphetetlen kötelék” ellenére sem érzi szükségesnek a király kormánya, hogy hadat üzenjen Németországnak, jóllehet tudja, ezzel csak súlyosbítja azoknak a katonáinknak a helyzetét, akik fegyverrel a kezükben esnek német fogságba, s akiket „törvényen kívülieknek” tekintenek.

Hamarosan, szeptember 29-én, maga Eisenhower figyelmezteti erre a tényre Badogliót Máltában, a második fegyverszünet aláírásának pillanatában. E fegyverszünetet „hosszú fegyverszünetnek” is nevezik, mert a Cassibilében aláírt megállapodástól eltérően a már elfogadott katonai feltételeken kívül politikai, gazdasági és pénzügyi kikötéseket is tartalmaz.

Végül október 11-én a madridi követ révén jegyzéket juttatnak el a birodalmi kormányhoz, s ebben „Olaszország október 13-án 15 órától kezdve hadiállapotban levőnek tekinti magát Németországgal.” A döntés, amelyet oly sok kibúvókeresés s egy utolsó, hosszú vita után fogadnak el, a dél-olaszországi nemzeti egységkormány első pozitív tette; ez adja meg a legmagasabb fokú törvényességet is, ettől kezdve mondhatjuk, hogy a Badoglio-kormány immár nem „július 25-e kormánya”, vagyis nem a Roatta-körlevél, a kompromisszum, a két-

kulacsos politika kormánya, mert elindult azon az úton, hogy nemzeti kormánnyá váljon. A hadüzenet közvetlen eredményeként Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió kormányai elismerik Olaszországot mint „társ-hadviselő” nemzetet. A moszkvai konferencián a három hatalom közös közleményt ad ki, amelyben megerősíti azt az elvet, hogy a fasizmust teljesen fel kell számolni Olaszországban, majd aláhúzza annak szükségességét, hogy „az olasz kormány váljék demokratikusabbá, vonja be az olasz nép ama rétegeinek képviselőit, amelyek mindenkor szembenálltak a fasizmussal”, szentesíti a demokratikus szabadságjogok helyreállítását és a fasizmus felelős vezetőinek megbüntetését, s végezetül megerősíti, hogy „e nyilatkozat egyetlen pontja sem befolyásolhatja az olasz népnek azt a jogát, hogy végül is saját maga válassza meg saját kormányformáját” (október 30.).

Ebben az időszakban tovább szilárdul a Nemzeti Felszabadító Bizottságban egyesült antifasiszta pártok politikája. E bizottság, mint láttuk, szeptember 9-én alakult meg Rómában, majd azt követően Olaszország minden jelentős városában. E szervezet Észak-Olaszországban öt antifasiszta pártot foglal magában (a Szocialista Pártot, a Kommunista Pártot, az Akciópártot, a liberálisokat és a kereszténydemokratákat); Rómában és Dél-Olaszországban a fentiekhez még egy hatodik párt is társul, a Munka Demokráciája elnevezésű, Bonomi és Ruini vezette párt. A szervezet elég nehezen teszi meg az első lépéseket.

A pártok képviselőit az első hónapok folyamán különösen foglalkoztatja az a kérdés, milyen álláspontot foglaljanak el a Badoglio-kormánnyal szemben: július 25-e kormányának s mindenekelőtt a király Rómából való elmenekülésének emléke még nagyon is élénken él bennük. Így azután — miközben a hadsereg feloszlását, szétzüllését túlélő katonák és az antifasiszta csoportok, bár kezdetleges módon, de már a németek elleni fegyveres ellenállás céljából egyesülnek és szerveződnek, a csúcson a CLN-t elsősorban a Badoglio-kormányhoz való viszony problémája izgatja és osztja meg. A milánói, római és nápolyi CLN vezetőségek által megszavazott különböző indítványok azt mutatják, hogy különbség van az eszmék és állásfoglalások között Észak-, Közép- és Dél-Olaszországban.

A milánói CLN indítványa hallgat a Badoglio-kormányhoz való viszonyról, valószínűleg azért, hogy ne élezze ki a helyzetet azokkal a monarchista érzelmű katonákkal, akik már az antifasiszták oldalán harcolnak; Rómában a király lemondását s egy rendkívüli kormány kinevezését követelik; Nápolyban Viktor Emánuel lemondását és régens kinevezését sürgetik. Ez utóbbi javaslatot Benedetto Croce sugalmazza, kifejezve a „felvilágosult” konzervatívok álláspontját, akik fel akarják áldozni a monarchia embereit, hogy megmenthessék magát az intézményt.

A fenti nézeteltérések továbbra is megmaradnak, különösen Észak és Dél között, sőt még éleződni is fognak annak következtében, hogy Északon kibontakozik a partizánharc, míg Dél-Olaszország, legalábbis az 1944 áprilisi „fordulatig”, nem támogatja eléggé a felszabadító háborút, aminek mindenekelőtt azok a nehézségek az okai, amelyeket a szövetségesek gördítenek a harc útjába.

Nápolyban sikertelenül kísérlik meg egy önkéntes alakulat (a Pavone-hadoszlop) megszervezését, s csak Badoglio ismételt sürgetésére engedélyezik a szövetségesek egy motorizált alakulat létrehozását. A Dapino tábornok vezette, mintegy 5500 főt számláló alakulatot november végén az 5. hadsereg frontján vetik be. Csapatainkat december 8-án a Monte Lungói rendkívül megerősített német állások megtámadására küldték. Gyenge tűzérési előkészítés után, sűrű ködben indult meg a támadás, majd amikor a köd hirtelen felszállt, katonáink fedezetlenül találták szemben magukat a német géppuskákkal — a puszta sík földön, minden menekülési lehetőség nélkül kitéve az ellenség gépfegyvertűzésnek. Szinte minden tiszt elesett, sokan közülük egészen fiatalok voltak, néhányan alig húszévesek: katonáik élén, a biztos halál előtt, nem akarták a félelem — nem mondjuk, hogy a gyávaság — jelét mutatni. A támadást nyolc nappal később — immár nem elszigetelten, hanem egy nagyobb akció részeként — megismételték, s katonáink ekkor már el is érték a kitűzött célt. A veszteségek azonban olyan súlyosak voltak, hogy a motorizált alakulatot fel kellett oszlatni, s ezzel egyelőre elhalasztották az olasz csapatok minden haditevékenységét. A szövetségesek döntése szerint az olasz hadsereget hadtápvonal-szolgálatra osztották be. Hozzá kell

azonban tennünk, hogy a motorizált alakulat tagjai, akik vérükkel öntözték a Monte Lungo lejtőit, alkották az eljövendő felszabadító hadtestnek és azoknak a harci csoportoknak az első magvát, amelyek később oly derekasan verekedtek Észak-Olaszország felszabadításáért.

A salò-i köztársaság

A fasiszták, pontosabban a leginkább kompromittáltak, július 25. és szeptember 9. között teljesen eltűntek, amikor azonban a badogliói fegyverszünet után elmúlt a zűrzavar első pillanata, fellelegeztek, mindenekelőtt a németek által nyújtott oxigén segítségével. Felhasználták a király és a kormány magatartását, akik a fegyverszünet aláírása után elmenekültek Rómából, utasítások nélkül hagyva s ezzel felbomlásra ítélve a hadsereget. Ez a magatartás, amelyet később a király és Badoglio azzal igyekezett igazolni, hogy nem lett volna helyes megkockáztatni a törvényes kormány képviselőinek az ellenség kezére való juttatását, csak még jobban megmutatta, mekkora távolság választotta el az olasz népet a monarchiától (ez utóbbi különben 1922 októberétől 1943 júliusáig nyílt bűntársa volt a fasizmusnak). Azzal, hogy magára hagyta a hadsereget és a népet, amely tudott és akart is harcolni, a király mintegy végérvényessé tette ezt a távolságot. A király és kormánya ellen irányuló megvetést, amely Rómától északra áthatotta a tömegeket, kihasználták a fasiszták, akik mindenáron igyekeztek valami indokot találni arra, hogy újra megjelenhessenek a színen.

Az a tény, hogy az angol—amerikai csapatok előnyomulása megtorpant Cassino mellett — miután három hónapra volt szükségük, hogy Nápolytól Gariglianóig érjenek —, szintén lehetőséget és időt adott a fasisztáknak a hathatós propagandára. A tömegek még nem tértek magukhoz abból a zavarból és bizonytalanságból, amelybe a negyvenöt nap eseményei és szeptember 8. sodorta őket. Így született meg „a szocialista köztársaság”, amely semmi egyéb nem volt, mint a németek pusztta tákolmánya, születését is Németországban és nem Olaszországban határozták el, s szülőatyja maga Hitler volt.

Ő utasította el Wolff tábornoknak azt a javaslatát, hogy alakítsanak szakemberekből álló kormányt, kizárólag a közigazgatási feladatok elvégzésére, ő ásta elő újra Mussolinit is, arra számítva, hogy a végszükségben még felhasználhatja a bukott duce demagógiáját.

Mussolinit a Gran Sassó-i menedékházban találták meg, itt őrizték Badoglio foglyaként, s innen szabadították ki a németek szeptember 12-én, Otto Skorzeny kapitány vezetése alatt. Július 25-től szeptember 8-ig egyetlen fasiszta sem mozdult meg a duce védelmére és kiszabadítására, és szeptember 8-án sem állt ki mellette senki. Mussolinit a németek nyilvánvalóan azért kaparták elő, hogy eljátssza a neki szánt szerepet a német hadsereg gazdasági—katonai támogatásában. Mussolini igyekezett is a lehető leghasznosabbá tenni magát, a lehető legjobban eljátszani szerepét. Azonnal újjáalakította a fasiszta pártot „köztársasági fasiszta párt” néven, és a főtitkári tiszteet Alessandro Pavolinira bízta; „minisztériumot” alakított régi és új pártvezetőkől, Buffarini Guidit a belügyi, Tringali Casanovát, a különbíróság volt elnökét az igazságügyi, Grazianit a honvédelmi, Mezzasomát a népművelésügyi tárca vezetésével bízta meg (magának tartotta fenn a külügyek intézését). Az új rendszerhez csatlakozók közül kétségtelenül Graziani személye volt a legjelentősebb. Badoglióra régóta neheztelt, ez indította arra, hogy elvállalja a németek szolgálatában álló új „fegyveres erők” szervezését, s ezzel az olasz ifjak fő sanyargatójának, az országunkban kitört polgárháború fő felelősének a szerepét. A kormány székhelyéül Salót választották, a Gardató partján, vagy Róma „nyílt város” jellegének formális elismerése jeleként, vagy azért, mert a németek azt gondolták — és ez a legkézenfekvőbb magyarázat —, hogy ily módon közvetlenebbül tudják ellenőrizni a feltámadt ducénak és követőinek a tevékenységét.

A király és Badoglio ellen folytatott izgatáson kívül a neo-fasiszta propaganda másik „erőssége” a szociális demagógia lett, az úgynevezett „salò antikapitalizmus”. Le is tartóztattak két nagyiparost, Volpit és Cinit, persze csak átmenetileg.

November 15-én Veronában ült össze a köztársasági fasiszta párt kongresszusa, hogy megvitassa programját. Az ülés tragikus eseménnyel kezdődött: a megnyitáskor bejelentették,

hogy eltűnt a ferrarai fasiszta párttitkár, bizonyos Ghisellini, mire a régi különítményes leszámolások mintájára büntető-expedíciót szerveztek a városban. Éjszaka tizenegy ferrarai polgárt meggyilkoltak, köztük Colagrande magisztrátust, s holttestüket közszemlére kitették a piacra.* Ez volt a neofasizmus első megtorló akciója. Hideg fejjel határozták el, azért, hogy rémületet keltsenek a környéken. Ghisellini meggyilkolása csak ürügy volt számukra, hiszen a parancs kiadónak tudniuk kellett, hogy a fasiszta párttitkár halálát régi belső villongások okozták.

A kongresszus eközben folytatta munkáját, s elfogadott egy tizennégy pontból álló programkiáltványt, megvalósítását azonban a háború befejezése utánra halasztotta, s egy akkor összehívandó alkotmányozó nemzetgyűlés feladatává tette. Előre jelezte, de nem proklamálta a monarchia megdöntését (tehát a salò-i „köztársaság” valójában nem is volt köztársaság); elismerte, hogy jogos a közigazgatás ellenőrzése (amivel utólag azt is bevallotta, hogy a fasiszta kormányzás húsz éve alatt mi mindent raboltak, mennyi visszaélést követtek el a pártvezetők); bejelentette egy vegyes, vagyis nem egyszerűen demokratikus választási rendszer elfogadását. Külpolitikai téren kimondta az ország területének sérthetetlenségét (ez is a rossz lelkiismeret jele, hiszen éppen a fasisztákat terhelte a felelősség azért, hogy könnyelműen háborúba sodorták Olaszországot, s ezzel ők maguk tették kockára az ország integritását), s ami különösen érdekes, kimondta egy „európai közösség” megteremtésének szükségességét, a gyűlölt Anglia és természetesen a Szovjetunió kizárásával. Társadalmi téren szentesítette a magántulajdon tiszteletét, amennyiben az „nem rombolja szét a fizikai és erkölcsi személyiséget”; kilátásba helyezte az üzemi bizottságoknak öngazgatási tanácsokká való átalakítását, elismerte az egyén jogát a lakásra, és bérrendezést ígért. A fasiszták kijelentették, hogy egy lépéssel tovább mennek: immár „nem haladnak a nép felé”, hanem „a nép mellett állnak”. Amint látható, a fasizmus régi, üres és locsogó demagógiája még a frázishasználatban sem hazudtolta meg önmagát.

* Ez a vérengzés adott ösztönzést Giorgio Bassani „1943 hosszú éjszakája” című művéhez.

Főleg azonban a tényekben nem: az ország területi épségét egyáltalán nem védték meg a németekkel szemben, akik annektálták Trentino-Alto Adigét Belluno tartománnyal együtt (Südtiroler Alpenvorland néven), továbbá Venezia Giuliát Udine tartománnyal együtt (Adriatisches Küstenland néven)*, s gauleitereket állítottak az élükre; „a lakáshoz való jog” tragikusan hangzott a szőnyegbombázások idején; a munkásoknak szóló demagógiáról, az üzemi bizottságok elismeréséről meg a többi szólamokról is igen hamar kiderült az igazság: hogy csupán eszközök, amelyekkel a termelést a német háborús gépezet kizárólagos szolgálatába akarták állítani.

Munkások és értelmiségiek a harcban

A munkásosztály hamar megértette, miről van szó: ez azonban nem jelenti azt, hogy nem volt szükség harcra és felvilágosításra. A tömegek harc közben ébrednek öntudatra. A kapitalistákat megnyugtatta „a magántulajdon tiszteletének” meghirdetése, s a tőkések siettek is pompás üzleteket kötni a németekkel, de azért biztonságuk érdekében olykor nyújtottak némi segílyt a partizánoknak is, s támogatták a CLN jobboldali áramlatait, amelyekben leendő politikai képviselőiket látták. A munkások azonban próbára tették és leleplezték a fasiszták kétértelmű magatartását. Az első sztrájk alkalmával még kijátsszák őket a munkáltatók és a fasiszta szakszervezetek, és „minden felesleges szócséplés nélkül” hozzájárulnak a béremeléshez. Hamarosan kiderül azonban, hogy az emelés nevetésesen csekély, mire a sztrájk még hevesebben tör ki. S ekkor lelepleződik, ki áll a munkáltatók és a fasiszták mögött — Klaus ezredes, aki mindjárt nyilatkozik is: „aki abbahagyja a munkát, az a német birodalom ellensége”. A titkos agitációs bizottságok, amelyeket csak az akciópártiak, szocialisták és kommunisták támogatnak a CLN-ben, — némi bizonytalankodás után — december elsejére új sztrájkot hirdetnek.

Ekkor érkezik Torinóba Zimmermann tábornok, akit a helyi

* Südtiroler Alpenvorland — dél-tiroli alpesi elővidék; Adriatisches Küstenland — adriai tengerparti tartomány. — *Szerk.*

neofasiszta sajtó nagy örömmel köszönt. A tábornoknak sikerül is terrorintézkedésekkel leküzdenie a sztrájkot. De a torinói események hatására december elsején 10 órakor a munkások Milánóban is beszüntetik a munkát, csatlakoznak a sztrájkhoz, Zimmermann terrorja itt már megtörik a munkásegység acélfalán. Sesto San Giovanniban a német tábornok kijelenti: „Aki nem akarja felvenni a munkát, távozzék az üzemből; aki távozik, azt Németország ellenségének tekintjük.” Minden munkás elhagyja az üzemet, s csak két nappal később indul meg újra a munka.

Aztán sztrájkba lépnek a liguriai munkások. December 16-án a drágaság ellen és a béke mellett általános sztrájkot hirdető genovai munkások körül a régi szabadságharcos hagyományokkal rendelkező egész genovai nép felsorakozik, amely különösen sokat szenvedett a háború szörnyűségeitől. A németeket megremíti ez a nemcsak munkásokra kiterjedő népi összefogás; a terror fegyveréhez folyamodnak, s azonnal agyonlőnek három munkást. A népi tömegek erre még szélesebb akcióval válaszolnak. A kommunisták tiltakozó sztrájkra szólítják fel a lakosságot, s e sztrájkban a gyárak munkásain kívül új rétegek is részt vesznek; egyidejűleg működésbe lépnek a GAP osztagai, és fegyveres harcot kezdenek a németek és a fasiszták ellen. Megtámadják a német konvojokat és kivégzik a németek által végrehajtott megtorlásokban és gyilkosságokban bűnrészes különítményeseket. A partizánharc így kapcsolódik közvetlenül a munkásosztály tömegharcához.

A fasiszták és a németek elleni harc nem korlátozódik a munkásosztályra és a parasztokra. Folyik egy másik harc is, amelyet az értelmiségiek vívnak a kultúra területén. A fasizmus itt is igyekszik kétértelmű játékot folytatni, az erők megosztására, illúziók keltésére törekszik, s felhasználja az olasz kultúra egyik legnagyobb képviselőjének, Giovanni Gentilének a példáját.* Hadd mondjuk meg ebből az alkalomból, hogy Gentile legjobb műveit a fasizmus előtt írta, s hogy 1931 után, utolsó és legtöbbet vitatott művével, a „Filosofia dell'Arte” című értekezéssel már semmi lényegeset nem adott hozzá az olasz

* Giovanni Gentile, az úgynevezett „cselekvés-filozófia” megteremtője (1875—1944), „Filosofia dell'Arte” (A művészet filozófiája) című művében a fasizmust támogatja. — Szerk.

kultúrához, s csak arra szorítkozott, hogy a „politikai” hegemónia funkcióját töltsse be kulturális téren. Az idealista filozófus kétértelmű magatartást tanúsított a negyvenöt nap alatt, majd 1943 végén visszatért a fasiszta rivalda elé, és beszédet tartott a neki kedves régi témákról, amelyek valaha régen, 1926-ban, Palermóban a következő vallomásra bírták: „minden erő erkölcsi erő, még akkor is, ha a husángban fejeződik ki”. Ennek megfelelően hívta most fel az értelmiségieket, hogy emelkedjenek fel „az emberi szenvedélyek salakjából”, ismerjék el, hogy vannak „kiengesztelésre váró bűnök” és „helyrehozni való tévedések”. Ilyeneket mondott: „A rosszon kívül van most jó is, s azt jól vessük emlékezetünkbe, ha nem akarunk kétségbeesésbe zuhanni... A történelemben van az élethez való jogunk, amely lehetővé teszi, hogy szemébe nézzünk barátainknak és ellenségeinknek.” S így azután a mindenütt jelenlevő „jóban”, s az élethez való jogot jelentő „történelemben”, végül is megsemmisül minden erkölcsi megkülönböztetés. Az értelmiségiek lázadását a fasiszmussal szemben Gentile történelmi fatalizmusba csitítja, s az ifjúság akaratát az általános aktivizmus felé irányítja, amely mindig „a hazáért” küzd, anélkül azonban, hogy megkérdézné, melyek is ennek a hazának és népnek a valóságos érdekei.

Más utat jelölt meg, nem a puszta aktivizmus, hanem „a dolgozók, a művészek, a tudósok” útját Concetto Marchesi a padovai egyetemen, az egyetemi tanév megnyitása alkalmából mondott beszédében. A kiváló filológus egészen más tanítást hirdetett, mint Gentile:

„Egy nemzedék tönkre tette ifjúságokat és hazákat; nektek kell e romok közé visszahoznotok a hit fényét, a cselekvés lendületét; visszaszereznetek ifjúságokat és hazákat. Nektek, akiket a csalás, az erőszak, a tunyaság, a bűnös szolgalelkűség eszközeivel árultak el, most a munkás- és parasztifjúsággal összefogva új olasz történelmet kell írnotok, meg kell teremtenetek az olasz népet... Diákok, abban a reményben hagylak el titeket, hogy a testvéri egységben, közösen megvívott harc után térek hozzátok vissza mint tanítótok és társatok. Az utatokat megvilágító hitre, a bennetek égő felháborodásra kérlek benneteket, ne engedjétek, hogy az elnyomó rendelkezék életetekkel, állítsátok fel zászlóaljaitokat, szabadítsátok fel Olaszországot a gyalázatból...”

Marchesi november 28-i üzenete nem csupán a padovai egyetemisták kiáltványa lett, a gimnazisták és egyetemisták legjobbjai, az antifasiszta tanárok és diákok mindenütt vállalták a felhívás terjesztését és magyarázását. Giaime Pintor (aki később a Salerno—Róma vonal átlépésének megkísérlése közben elesett) szintén felszólította a fiatalokat, hogy „csatlakozzanak valamelyik harci szervezethez”. Marchesi és Pintor felhívása lett az olasz kultúra legjobbjainak felkelésre szólító kiáltása. Az olasz kultúra a risorgimento nemes hagyományai-ban és a fasizmus elleni erkölcsi lázadásban találta meg azokat a fegyvereket, amelyeket Gentile idealizmusa minden lehető módon ki akart tépni az olasz értelmiség kezéből, megtagadva ezzel — éppen abban a pillanatban, amikor saját funkciója „autonóm” értékét hirdette meg — minden lehetőségét annak, hogy hatékonyan részt vegyen Olaszország történelmének formálásában.

4. *HARC A KIVÁRÁSI POLITIKA ELLEN*

Spontaneitás és szervezettség

Az első epizódok után, amelyekben még túlnyomóan a spontaneitás uralkodott, egy időre válságba került az ellenállás. Az átrendeződés, a fejlődés válsága volt ez, de végül is ebben nyerte el a mozgalom a végleges arculatát.

Éppen a spontaneitás volt az oka annak, hogy az ellenállás első epizódjai oly rövid ideig tartottak. Boves és a Marteser-erdő példája bizonyítja, hogy nem érhet el sikert egy olyan ösztönös mozgalom, amely egyedül a lázadás lendületében bíz, amelyből hiányzik a történelmi feltételek és a harcoló erők pontos és tudatos számbavétele, az a tudatosság, amelyből az elszántságon kívül hatékonyabb szervezkedési képesség s ezzel együtt a siker nagyobb valószínűsége is születik. Az első ellenállási akciók teljes vagy részleges bukása egyesekben, főleg a reguláris hadseregből jövő elemekben természetesen bizalmatlanságot keltett, kételkedtek magának a partizán-háborúnak a lehetőségében. Ez elősegítette annak a bonyolul-

tabb jelenségnek a létrejöttét, amit kivárási politika, várakozási álláspont néven ismerünk.

Az a túlságos sietség, amely az első mozgalmakat jellemezte, most a cselekvés elutasításának, a passzivitásnak rendkívül makacs védelmezésébe csapott át. A kivárási politika híveinek érvei annál is inkább veszélyesek voltak, mert látszatra teljesen logikusan hangzottak. A kivárási hívei így érveltek: nincs értelme megtámadni a németeket, kevesen vagyunk, az akcióknak csak elenyésző sikereik lehetnének, ugyanakkor viszont súlyos megtorlásokat zúdítunk a magunk és a lakosság fejére. Jobb megvárni, amíg a partizánmozgalom erősebbé válik (arról a szélsőséges állásponttól most nem is beszélünk, amelyet azok vallottak, akik szerint semmi egyéb nem kell tenni, mint megvárni a szövetségeseket), s mintegy reguláris erőként szembeállítani a partizánalakulatokat a németek reguláris erőivel. Érthető, hogy ezek a nézetek nagy hatással voltak a hadsereg tisztjeire, különösen a ténylegesekre, akik megszokták, hogy a katonaiskolákban tanult szabályok szerint harcoljanak, s ezért nemigen voltak hajlandók elfogadni a gerillaháborút. S mindenekelőtt érthető, hogy ezek mellett az eszmék mellett szálltak síkra a CLN-nek azok az elemei, amelyek nem is szándékoztak igazából harcolni a fasiszták és a németek ellen, főként pedig nem állt szándékukban döntő harcot vívni az olasz társadalom demokratikus megújulásáért, hiszen legfeljebb „a fasizmus előtti állam” visszaállításáért sóvárogtak.

Nos, a formális logika mértékével nézve, az érvelés megállja a helyét. De egyetlen megjegyzés mégis elegendő ahhoz, hogy az egész okfejtés összeomoljék: Hogyan lehet azt várni, hogy megerősödjék és kiszélesedjék a partizánmozgalom, ha senki sem mozdul, ha az emberek passzivitásban maradnak? Ráadásul a németek elleni harc szükségszerű, ez magukból a dolgokból következik: megvannak a maga helyi és nemzeti, érzelmi és racionális indokai. A szabadság nem lehetett a szövetségesek „ajándéka”: az így nyert szabadság mindjárt önmaga elvesztésének a kockázatát is jelentette volna. Harcolni kellett tehát a szabadságért és a nemzeti függetlenségért. Másfelől azt is figyelembe kell venni, hogy a németek és a fasiszták harcba akarták vonultatni az olasz ifjúságot a saját érdekükben, a fiatalok pedig nem akartak a németek oldalán harcolni. A biztosra

vehető megtorlásokkal szemben hagytuk volna magára az ifjúságot, kiszolgáltatva az ellenségnek? S végül: a németekkel meg a „köztársasági” fasisztákkal szemben olyan erős volt a gyűlölet a nép nagy tömegeiben, hogy ennek az érzelmenek a fegyveres ellenállásban kellett megtalálnia a kifejezési formáját.

A partizánháború első szakaszát a kivárási politika elleni küzdelem jellemezte. Egész sor nagy port felvert esemény mutatta meg drámai módon, hogy a várakozási álláspont természetes és kikerülhetetlen következménye az ellenséggel kötött kompromisszum. A várakozási politika ideológiai alapjait a népi tömegekkel szembeni ellenérzés és értetlenség alkotta, legközvetlenebb politikai megnyilvánulása pedig a kommunistaellenesség volt.

De az ellenállás legenergikusabb irányítói, a Longók, Secchiák, Parrik, a leghaladóbb munkások és értelmiségiek megmutatták, hogy abban az időben csak egyetlen utat lehetett követni; harcolni a család és a gyárak védelmében, a fasiszta kalandorok által meggyalázott olasz harcos becsületének, egyszersmind egész Olaszország becsületének a helyreállításáért. Ezek a férfiak, ezek az erők mérték vereséget, a népi tömegek lendületére támaszkodva, a kivárási politikára.

A Kommunista Párt, miután a „*La Nostra Lotta*” („A mi harcunk”) lapjain (1943 novemberében) megállapította a kivárási politika elleni harc eszmei okait, tüstént hozzálátott a Garibaldi-brigádok megszervezéséhez. Az október vége és november eleje között Milánóban megalakult főparancsnokság a következőkből állt: Longo — parancsnok, Secchia — biztos, Roasio — Veneto és Emilia tartomány szervezője, Scotti — Piemont, Liguria és Lombardia szervezője. A Garibaldi-brigádok szervezeti felépítése a „magokon”, rajszerű egységeken alapult, egy ilyen raj öt-hat emberből állt. Két raj alkotott egy osztagot, négy-öt osztag egy csapatot. Mindez természetesen egyelőre még csak papíron létezett. Az ez ideig spontán mozgalom olyan időszakba jutott, amelyet a felbomlás és széthullás jellemezett. A hegyi partizánharc első lombardiai kísérletei elbuktak (így például november közepe táján megsemmisült a Cinque Giornate (Öt nap) csoport, amely elsáncolta magát a Varese feletti S. Martino-erdőben, és sokáig

szívósan ellenállt a német támadásnak; a küzdelemben igen súlyos veszteségeket szenvedett, 240 embere halt meg). Piemontban az Italia Libera és a Barale még csak alakulóban volt. De épp ezek a tények mutatják, milyen jelentősége volt az 1943 októberében—novemberében hozott döntésnek. A Spanyolországi garibaldisták háborús tapasztalatait is hasznosító Garibaldi-brigádok megalakítása kétségtelenül alapvető fontosságú fordulatot jelentett az olasz ellenállás további fejlődése szempontjából.

Ebben az időszakban az ellenállás harcaiban elsősorban a lombard akciópártiak csoportja tűnt ki, amelynek Ferruccio Parri volt a vezetője. Ez a csoport s különösen vezetője, Parri, hamarosan széles értelmiségi és kispolgári rétegek rokonszenvét nyerte meg: e rétegek ellenszenvre a fasizmussal és a nácizmussal szemben mindenekelőtt mély erkölcsi felháborodásból fakadt. Az északi burzsoázia egy része és a szövetségesek számára Parri csoportja némi biztosítékot jelentett a tekintetben, hogy az olasz partizánmozgalom politikailag „kívánatos” keretek között marad.

Az angol—amerikai szövetségesekkel Parri vette fel az érintkezést Svájcban, már november 15-én, de ennek csak gyér eredményei születtek. Az első konkrét segítséget csak 1944 tavaszán kapták, amikor a partizánmozgalom már külső segítség nélkül is megnövekedett és megizmosodott.

Az első átfésülések.

A „rendkívüli észak-olaszországi kormány”

Az 1943—1944-es tél kezdetét az észak-olaszországi partizánegységek lassú kialakulása jellemzi. Erre azután került sor, hogy az 1943 őszi szórványos ellenállási kísérletek és egybe nem hangolt akciósorozatok nem vezettek tartós sikerekre. Ez utóbbiak között hadd említsük meg a bovesiek legutolsó akcióját: a vernantei viadukt ellen elkövetett szabotázszt, ami több mint egy évre megszakította a forgalmat, továbbá a Val Sturában fekvő Vinadio rövid ideig tartó elfoglalását. Vinadio volt az első olyan városka, amelyet a partizánok, bár rövid időre, felszabadítottak.

Még élénkebb gerillaharc folyik Lazio környékén, márcsak azért is, mert viszonylag közelebb van a frontvonalhoz. Itt kerül sor a háború egyik legnagyobb, a német hadvezetőség által szövetséges ejtőernyősöknek tulajdonított szabotázscselekményére, a róma—cassinói vasútvonal felrobbantására, aminek következtében 500 német katona veszti életét. Súlyos a helyzet az Abruzzókban is, különösen a Gustav-vonal közelében; Pietransieri falucskában a németek 122 asszonyt, öreget és gyermeket végeznek ki, kizárólag azért, hogy a „felégetett föld” övezetének megteremtésével rémületet keltsenek a lakosságban.

A helyzet nehéz; a komolyabb és szervezettebb harcra való átmenet időszaka ez, s az átmenetet nem csak a kivárási politika híveinek mesterkedései, hanem az éghajlati viszonyok is nehezítették. A németek egy ideig a kivárási politika híveinek győzelmében reménykedtek, most már számot vetnek azzal, hogy a partizánmozgalom nem áll meg, és ezért elhatározzák, most mérnek halálos csapást a partizánmozgalomra, amikor még születőfélben van. Kegyetlen, vad és véres átfésülésekbe, razziákba kezdenek. Nagy erőket mozgósítanak és mindenekelőtt Piemontra csapnak le, ahol január kezdetére a bovesi csoport gyakorlatilag megsemmisül, továbbá Veneto tartomány felső részére, ahol a Garibaldi-zászlóaljából született Friuli-brigád csak úgy tud megmenekülni, hogy apró csoportokra töredezik; a többi osztagot pedig megtizedelik és a Tagliamenton túlra vetik a megszállók. Ezek az első kemény próbák fokozzák a kivárási propaganda erejét. A Valle Pesió-i megbeszélésen, amelyre január végén kerül sor, még a legjobb hivatásos tisztek is azt erősítgetik, hogy a tömegharc nem lehetséges, s hogy a partizántevékenységet erre alkalmas elemek által végrehajtandó szabotázscselekményekre kell korlátozni. De éppen ebben az időszakban következnek be olyan események, amelyek halálos csapást mérnek a kivárási politikára.

Az első ilyen esemény a piemonti CLN megerősödése, a várakozási politikát valló Operti tábornok leváltása, s a bizottság nyilatkozata, amely szerint nélkülözhetetlenül szükséges „a CLN összes pártjainak szolidaritása minden olyan kísérlettel szemben, amely felújítaná 1920-nak a bolsevizmustól való félelemből fakadó tévedéseit”. A másik esemény az, hogy meg-

határozzák, milyen hatalommal rendelkeznek a felső-olaszországi CLN, amely 1944 januárjában átveszi „a rendkívüli észak-olaszországi kormány” hatáskörét, s ezt egészen a háború győzelmes befejezéséig gyakorolja is. A felső-olaszországi CLN mindjárt egyik legelső határozatában erélyesen visszautasít minden olyan kísérletet, amely szakadásra és antikommunista provokációra irányul, s megerősíti, hogy „a holnap kormányában a munkásoknak, parasztoknak, kézműveseknek döntő súlyuk lesz, s ennek megfelelő helyet fognak kapni az őket képviselő pártok”. Megerősíti „az öt pártot összekötő egyszerszerződést, amely a felkelést és a demokratikus megújulást szolgálja. Aki az öt párt egysége ellen lép fel, az ország ellen lép fel. Intő szavunkat mindenekelőtt bizonyos ipari és pénzügyi körökkel szemben emeljük fel”. E szavak, amelyek véglegessé tették a CLN-en belüli bomlasztó üzelmek vereségét, fényükkel az egész olasz politikát beragyogják, 1944 ama távoli napjaitól egészen napjainkig.

A GAP példája

A „lázadás” szakaszából az igazi és valóságos partizánháborúba való átmenetnek ebben az időszakában, amelyben a hegyekbe vonuló kis csapatok még nem erősödtek és nem szilárdultak meg, a németellenes harc fő bázisát a GAP egységei adták, a hazafias akciócsoportok, e kicsiny, elszánt harci osztatok, amelyek büntető és szabotázsakcióikkal valóságos népi ítéleteket hajtottak végre. A harcnak ezt a fajtáját már kikísérletezte a francia ellenállás, Olaszországba Ilío Barontini („Dario”), a legragyogóbb antifasiszták egyike hozta be és mesterien alkalmazta az olasz helyzethez.

Milánóban már 1943 októberében alakulnak GAP-csoportok, együttműködnek szervezkedő munkásokkal, hozzájárulnak sikereikhez, halálra ítélik és kivégzik azokat, akik a náci elnyomók mellé állnak, köztük például Aldo Resegát, a „köztársasági” *fascio** titkárát. Firenzében egy kollaboráns ezredest végeznek ki, aki főleg a sorozással szembeszegülők elleni megtorlásban

* A fasiszta párt alapszervezete. — Szerk.

„jeleskedett”; Rómában bombákat hajítanak a náci és fasiszta parancsnokságokra. Ugyanígy Bolognában, Torinóban, valamint Piemont, Lombardia, Liguria és Emilia más városaiban is egyre erősödnek a tél folyamán ezek az akciók; a gapisták azonnal megtorolják a nácifasiszták bestiális kegyetlenkedéseit.

Bár a GAP akciói korlátozottak voltak, s csak néhány merész ember tevékenységét jelentették, mégis nagyra kell értékelnünk e tetteket. A nép érzéseinek szimbólumává lettek, s egyzsersmind megmutatták a népnek, hogy lehet és kell is cselekedni a németek és a fasiszták ellen. Ezért nem egyéni jellegű, nem önmagáért való harc ez, jelentősége nem csupán a példamutatás erejében van, mert a GAP mögött álló erők jól tudják, hogy a harcot nemcsak az egyéni terror eszközeivel kell folytatni, hanem a tömegek harcává kell átalakítani. A kevesek küzdelme 1944 dicsőséges sztrájkjaiban alakul át tömegharccá. E sztrájkok a fasiszmus bukásának kezdetét jelző 1943. évi munkásmegmozdulásokat ismétlik meg, de még az akkorinál is nehezebb körülmények között. A hatalmas tömegakcióba a GAP csoportjai a maguk egyéni támadásaival kapcsolódnak majd be, s így járulnak hozzá igen nagy mértékben a sztrájk sikeréhez.

5. ÉSZAK ÉS DÉL

Az 1944 márciusi általános sztrájk

1943 végén a németek fokozták a munkások deportálását, a gyárak leszerelését és a gépek Németországba való küldését, közben pedig nyomást gyakoroltak a többi gyárra, hogy növeljék a haditermelést. Hogy véget lehessen vetni ennek az állapotnak, a népi tiltakozást a lehető legnagyobb erővel kellett kifejezésre juttatni.

Éppen ezért 1944 kezdetén a Kommunista Párt vezetősége — miután meghallgatta a piemonti, lombardiai és liguriai titkos agitációs bizottságok képviselőinek a véleményét — elhatározta, hogy általános sztrájkot szervez ezekben a körzetekben, még-hozzá nem csupán gazdasági jelszavakkal. Ebből a célból mozgósítani kellett minden olyan szervezetet, amely a fasiszmus

elleni harc során jött létre, a CLN-től az Ifjúsági Frontig és a nők védelmére alakított bizottságokig.

Tekintve, hogy rendkívül nagy méretű sztrájkot terveztek, amely egész Észak-Olaszországot átfogja, a szervezés igen sok problémát vetett fel (egyebek közt az akció egyidejűségének biztosítását). Az előkészítés nem maradhatott titokban, ezért nem számíthattak arra, hogy a sztrájk meglepetésként éri a németeket. 1944 első hónapjai ilyen módon azzal teltek el, hogy egyfelől a hazafias erők hatalmas tevékenységet fejtettek ki a politikai sztrájk előkészítése érdekében, másfelől viszont a németek is minden lehető rendszabályt életbe léptettek, hogy lehetetlenné tegyék, vagy ha már kitört, megbuktassák a sztrájkot.

A sztrájk szervezői elsősorban azon fáradoztak, hogy az ellenállás összes erői szilárdan támogassák az akciót, és ne fordulhasson elő olyasmi, ami korábban már megtörtént, hogy tudniillik a legharcosabb élcsapat egyedül maradt, nem követték a sztrájkban. A központi CLN kapott megbízást a sztrájk felelős vezetésére, megerősítették a munkásosztály politikai egységét, aktívabbá és hatékonyabbá tették a Kommunista Párt és a Szocialista Párt akcióegység-szerződését, s a két munkáspárt közös kiáltványt bocsátott ki.

A németek meggyorsították a munkaerő Németországba való szállítását, s elrendelték, hogy a felforgatóknak minősített munkásokat el kell bocsátani; még az elektromos energia-szolgáltatást is felfüggesztették azokban az üzemekben, ahol a munkásterületek „kevéssé megbízhatóak”. A fasiszta „szakszervezetek” és a „köztársasági” kormány demagóg eszközeit nem is vették igénybe, nem kísérleteztek velük: a munkásoknak tudniuk kell, hogy ha megmozdulnak, a német hadsereggel találják magukat szemben.

Ilyen előzmények után még inkább kidomborodott a sztrájk politikai jellege, s amikor március elsején, szinte tökéletes egyidejűséggel és egyöntetűséggel Észak-Olaszország minden gyárában leállt a munka, mindenki számára világossá lett, hogy egy gigantikus ütközetről van szó, amely semmivel sem kisebb jelentőségű, mint a háború nagy csatái.

A harc központja Torino és Milánó.

Torinóban a munkások súlyos csapást mérnek a német

hadigépezetre, leleplezik a „köztársasági és szociális” fasizmus demagógiáját, élő bizonytságot nyújtva arról, hogy a munkásosztály — nemzeti osztály. „Egyetlen munkást, egyetlen fiát, egyetlen gépet se engedjünk Németországba!” Ezt az alapvető jelszót tűzi ki Torino munkásai elé 1944. március 1-én a titkos agitációs bizottság.

A torinói sztrájk nyolc napig tart. A harmadik napon a németek megrohamozzák a Fiat Grandi Motori üzezeit, igen sok munkást bántalmaznak és megsebesítenek, de támadásukat visszaverik. A németek százötven munkást deportálnak, a munkáltatók sok embert elbocsátanak. A munkások azonban csak március 8-án, az agitációs bizottság utasítására veszik fel ismét a munkát, miután a megszállókkal szemben hatalmas erővel bizonyították elszántságukat.

A milánói általános sztrájk jó példája a különböző munkáskategóriák és a munkások valamint a partizánok közti együttműködésnek. A gyárak munkásai mellett sztrájkba lépnek a villamos kocsivezetők és a kalauzok is, akiknek sztrájkját a GAP azzal támogatja, hogy levegőbe röpít egy elektromos transzformátor központot. A „Corriere della Sera”, az északolaszországi burzsoázia legnagyobb sajtóorgánuma három napra kénytelen felfüggeszteni megjelenését. Sztrájkolnak a tisztviselők és az egyetemi hallgatók is. Az elszigetelt munkáltatók a fasisztákat hívják segítségül, hogy tartóztassák le a követeléseik átnyújtása végett megjelenő munkásküldöttségeket. S a fasiszták itt is ugyanazoknak mutatkoznak, akik mindig is voltak: a demagóg és „szociális” mázzal ellentétben a munkáltatók fegyveres védelmezőinek. Ráadásul most lelepleződik az oly sokszor hivalkodással emlegetett „nemzeti értékek” iránti szeretetük is: nemcsak a munkáltatók, hanem a németek parancsait is szolgálatkészen teljesítik. A németek, akiket a hírhedt Zimmermann vezet, megfenyegetik a munkásokat, de a sztrájkolók nem engednek, s Milánóban is csak az agitációs bizottság utasítására veszik fel a munkát. A sztrájk végén 60 000 röpcédulát osztanak szét: felszólítják a munkásokat, vegyenek részt a gerillaharcban, s aktívan támogassák a partizánokat. Sok munkás áll be partizánnak. A munkásosztály tömegakciója, amely immár összekapcsolódik

a partizánharcral, így lesz elindítója a partizánháború további kibontakozásának.

Piemontban, Lombardiában, Liguriában, Milánó és Torino példájára, a munkások szintén beszüntették a munkát: Piemontban 150 000-en lépnek sztrájkba, s a Val di Lanzó-i, valesiai és Val d'Aosta-i partizán alakulatok szabotázscelemekkel támogatják akcióikat; Lombardiában 350 000 munkás és alkalmazott sztrájkol, és sem a letartóztatások, sem a deportálások meg az élelmiszermegvonások nem törik meg a sztrájkolókat. Liguriában a harc rövid ideig, de keményen folyik: egyedül Savonában száz munkást deportálnak a németek. A speziai OTO üzembe lövésre emelt golyószórókkal törnek be a fasiszta gárda tagjai, de a munkások keresztbefont karral néznek velük farkasszemet.

Emiliában a bolognai „Ducati” gyár mutat példát. Jóllehet a február 29-ről március 1-re virradó éjszaka az SS elfoglalta a gyárat, a sztrájk mégis szilárd egységben, sikerrel folyt le. A munkások visszautasították az üzembe befészkelődött németekkel való tárgyalást, és követelték, hogy a vezetőséggel tárgyalhassanak. Az SS-ek, a fasiszták és a rendőrök megszállták az üzemeket, de a munkások szilárd magatartásának láttán kénytelenek voltak meghátrálni, mindazonáltal magukkal hurcoltak tizennégy munkást, férfiakat és nőket. Bologna példáját Emilia más tartományaiban is követték, és itt a harcnak egy másik alapvető eleme valósult meg: szoros kötelék jött létre a munkások és a parasztok, a városok és a falvak között.

Veneto tartományban a nagyobb ipari központok munkásai már március elseje előtt sztrájkba lépnek, hogy a küszöbönálló deportálások fenyegető rémét elhárítsák. Itt azonban kevésbé aktív a kampány, s kevésbé kiterjedt a sztrájk is. Igen aktívak viszont a nők, a venetói textilipar számos üzemének dolgozó női, akik egységesen vesznek részt a sztrájkokban.

Toscana vidékére is áttérjed a sztrájk, s itt is létrejön a szövetség a munkások és parasztok között, s a főbb központokban, például Firenzében tökéletes és rendkívül eredményes az együttműködés a GAP és a sztrájkolók között. Miközben a „Galileo”, a „Pignone” és más firenzei gyárak munkásai egységesen sztrájkba lépnek, a GAP tagjai használhatatlanná teszik a villamos-

vonalakat, és felgyűjtják a fasiszta szakszervezetek székházát, ahol több mint százezer, németországi deportálásra kijelölt munkás kartotékjait gyűjtötték egybe.

Amikor a központi agitációs bizottság március 8-án utasítást ad a munka újrafelvételére, a sztrájk mérlege a következő: egymillió kétszázezer dolgozó szüntette be a munkát, és adott ily módon kellő választ a „szociális köztársaság” demagóg csalásaira, kifejezésre juttatva a nép akaratát, hogy legyen vége a háborúnak. Mindenki előtt világos volt már, hogy nem a nemzeti érdekek megvédéséért, hanem egyedül Hitler s egy maroknyi kalandor érdekeiért folyt a harc, akik megtagadták hazájukat „a nagy hitleri Németország” kedvéért.

Ez az 1944 márciusában lezajlott általános sztrájk volt a legjelentősebb munkabeszüntetés, amelyre a megszállt Európában sor került. De még meglepőbb e sztrájk hatalmas sikerében az a tény, hogy ugyanazok az erők, amelyek megszervezték és a harcot irányították, a győzelem kivívása után nem ragadtatják el magukat, nem „szédülnek meg a sikertől”, hanem megfontoltan mérlegelik a végbevitt akció pozitív és negatív oldalait. S túl mindenben, ez is egyik bizonyítéka érettségüknek és tudatosságuknak, annak, hogy megvolt a képességük a vezetésre és áthatotta őket a felelősségérzet.

Gerillaháború Marche tartományban.

Az anziói partraszállás. Kritikus helyzet Rómában

Toscanától délre nem jut el az általános sztrájk; a munkásosztály itt kevésbé számottevő és szétszórtabb; élcsapatának, a Kommunista Pártnak a tevékenysége sem annyira mélyreható és kitartó. Mindennek hatása meglátszik a partizánmozgalmon is, amely errefelé nem olyan kiterjedt és szervezett, mint Északon és Toscanában. Mindamellett Közép-Olaszországban is sor kerül jelentékeny eseményekre. Ilyen többek között a pizzoferratói csata (1944. február 3.). A németek elleni akciót itt az Ettore Troilo szocialista ügyvéd, első világháborús frontharcos által szervezett Maiella nevű partizánbrigád hazafiai kezdeményezik, s csatlakozik hozzájuk a lakos-

ság is: fegyvert ragad és megakadályozza, hogy a németek visszafoglalják a vidéket.

Marche tartományban kezdetben pusztán lázadó jellegű megnyilvánulásokra kerül sor (fegyverek szerzése, gabonakiosztás a polgári lakosság között), januárban azonban itt is valószínűsítős partizánakciókba, szabotázscelemekényekbe, az ellenséggel való összecsapásokba fejlődik át a küzdelem. Pesaro tartományban január 19-én levegőbe repülnek a Ca' Bernardi bányát tápláló bellisiói villamos erőmű transzformátorai — a szabotázs a Gramsci-osztag műve; február 24-én a Picelli-osztag (amely a Spanyolországban elesett kommunista képviselő nevét vette fel) megfutamítja a fasisztákat, akik az első nagy támadást intézik ellenük. Ancona tartományban, Albacina mellett, február 2-án néhány tucat partizán megtámadja egy veszteglő katonai szerelvény kíséretét, amelyen a salói „köztársaság” ötszáz katonáját szállítják; megfutamítják az őrséget, a katonákat pedig hazaküldik, zsákmányul ejtve fegyvereiket és hadfelszerelésüket. Macerata tartományban egy kis partizánraj, a Niccolò-csoport valószínűsítős ütközetet vív a németek ellen, és súlyos veszteségeket okoz nekik. S ez csak néhány, tipikusabb akció a Marche-vidéki hazafiak tetteiből. A kedvező hegyi terep kihasználásával működtek, s a későbbiek során még inkább kifejleszthették volna mozgalmukat, ha nem következik be szakadás a „katonák” és a „politikuskok” között, amit a dél-olaszországi nemzeti egységkormány némely kiküldöttének utasításai csak még inkább elmélyítettek. Ez a szakadás a továbbiak folyamán érzékenyen érintette a Marche-vidéki partizánmozgalom fejlődését, s megakadályozta, hogy az észak-olaszországi partizánokéhoz hasonló egységes vezetés létrejöjjön.

Elidőztünk kissé a Marche-vidéki mozgalomnál, mert itt volt a közép-olaszországi ellenállás fő központja 1944 első hónapjaiban, különösen azután, hogy a január 22-i anziói partraszállás közvetlen célját nem sikerült elérni. A partraszállást két hadosztály, meglepetésszerűen hajtotta végre azzal a szándékkal, hogy a cassinói fronton kialakult nehéz helyzetet enyhítse (Cassino történelmi nevezetességű apátságát — úgy látszik, téves információk alapján — teljesen szétbombázták). Megnyílt a Róma felé vezető út, amelyet pillanatnyilag alig

két német zászlóalj védelmezett; egy Lukas nevű amerikai tábornok ostobasága miatt azonban elbukott e ragyogóan induló vállalkozás. A tábornok, mintegy megijedve saját sikerétől, megállt és várta az ellentámadást. A tévedés következményeit az angol—amerikai csapatok viselték, amelyek kénytelenek voltak tartani a gyenge hídfőállást; az egész olaszországi hadjáratban itt szenvedték a legnagyobb véráldozatot. Velük együtt hőiesen vállalta a harcot a római és laziói partizánmozgalom is, amely oly kemény csapásokat szenvedett el, hogy utána hosszú időre volt szükség a mozgalom újjászervezéséhez.

A fővárosban a végletekig feszült a helyzet. A politikai-társadalmi körülmények itt sokkal bonyolultabbak, mint Észak-Olaszországban. Rómában a népi rétegek, amelyek a risorgimento kora óta mindenkor a szabadságért és függetlenségért küzdő mozgalmak hajtóerejét adták, sok apró csoportra bomlanak; a munkásosztály itt kevésbé erős, mint Északon. A fasiszta politika e téren is kiélezte a szakadást Észak és Dél, az ipari Észak és a bürokratikus főváros, a tevékeny és lendületes Milánó és a lassú, élősködő Róma között. A római munkásosztály gyenge; jóllehet rendkívül áldozatkészen veszi ki részét az ellenállásból mind a GAP csoportjaiban, mind a szabotázsakciókban és a propagandatevékenységben (Róma falai a népi negyedekben mindig tele vannak antifasiszta feliratokkal) — nem sikerül megteremtenie azt a harcos magot, amely körül kialakulhatna a többi antifasiszta vagy legalább németellenes réteg legszélesebb egysége. Ugyanakkor viszont Rómában erősebbek és szervezettebbek azok a társadalmi erők, amelyek egyáltalán nem óhajtkák, hogy a fővárosban kerüljön sor a nemzeti felkelés „főpróbájára”. Ezek az erők, mint az arisztokrácia és a nagyburzsoázia, ha nem állnak is ki nyíltan a németek mellett, azt szeretnék, hogy a hatalom „békésen” menjen át a németek kezéből az amerikaiakéba, nehogy a felfegyverzett nép ragadja ki azt az idegenek kezéből, s azután elbizakodottá válva a jövőben is saját sorsának, saját városának — Olaszország központjának — döntőbírájaként léphessen fel. S ha már ilyen közvetlen átmenet nem lehetséges, legalább a társadalom csúcsán álló politikai erőknek a révén menjen végbe „népi beavatkozás” nélkül. Ezeknek az erőknek

a befolyása fejeződik ki jellemző módon abban a kettős játékban, amelyet sokan űznek Rómában, különösen bizonyos katonai jellegű intézményekben (rendőrség, pénzügyőrség). Ezek olykor hasznos támogatást nyújtanak a partizánoknak, máskor azonban még a náci megszállóval kötött kompromisszumoktól sem riadnak vissza. Ilyen körülmények között még hősiesebb azoknak a munkásoknak, értelmiségieknek, diákoknak a tevékenysége, akik ingadozás és zokszó nélkül harcolnak.

A német megszállók másik fegyvere a római lakosság fizikai és erkölcsi megtörésére: az éhség. A rendkívül alacsony fejadagok miatt kiterjedt feketepiac alakul ki, a csillagokig emelkedik az elsőrendű életszükségleti cikkek ára, a lisztől kezdve a gyógyszerekig. A munkások és a középrétegek családjai megvonnak maguktól mindent, hogy gyermekeik éhségét csillapítsák; nők, férfiak és gyermekek a fasiszta blokáddal dacolva járnak vidékre kenyérért és lisztért. S mégis, ebben az éhségtől gyötört, német átfésülésektől zaklatott városban sem szűnik meg a polgárok szolidaritása: rejtegetik a zsidókat, az antifasisztákat, azokat a tisztviselőket, akik nem voltak hajlandók északra menni, a salòi köztársaságnak szolgálni. Ez a szolidaritás még csodálatraméltóbb, ha meggondoljuk, hogy Róma 1943 októberének első napjaitól kezdve a náci fasiszták kegyetlenkedéseinek egyik fő színhelyévé vált: október 7-én a kasszáryakban letartóztattak és Németországba deportáltak 1500 csendőrt, akik csupán abban voltak bűnösök, hogy a királynak adott szavuk megtartásával lehetett gyanúsítani őket; október 16-án a gettóban 2 091 zsidót leptek meg álmukban, elfogták és Németországba deportálták őket. A hitleri barbárság minden rémsége rászabadul Rómára: egymást követik az átfésülések és deportálások, és szedik az áldozatokat a város lakosságának minden rétegéből, mindenféle korú férfiai és női közül: 1943—1944 telének végeérhetetlenül hosszú estéit nehezen fogják valaha is elfelejteni a római családok.

Míg a római lakosság ellen általában az éhség, az átfésülések és deportálások fegyverét használták a náci és a fasiszták, a római nép harcoló élcsapatával, az aktív hazafiakkal szemben azt a klasszikus fegyvert alkalmazták, amelyet minden idők barbárai: a kínvallatást, a gyötrelmes lassú halál módszerét. Kevés helynek maradt olyan szörnyű emlékezete, mint a Via

Tassónak, ahol Kappler SS-einek székháza volt, vagy a Jacca-rino-panziónak, ahol Koch bandája tanyázott. Itt kínozták tucatszámra a hazafiakat; másokat különböző börtönökben és a „köztársasági” parancsnokságok székházaiban gyötört Pollastrini és Bardi bandája, sokakat pedig a Regina Coeli „hatos szárnyá”-ban, a deportálásnak és a halálnak ebbe az előszobájába hurcoltak. (Emlékezetes kitörést szervezett meg a Regina Coeliből januárban a szocialista szervezet, amelynek sikerült kiszabadítania az ellenség karmaiból többek közt Pertinit és Saragatot.) A rendőri megtorlás számára Róma elég könnyű terepet nyújtott. A GAP tagjai kevesen voltak, s a város uralkodó társadalmi jellegének következtében viszonylag elszigetelten működtek, kénytelenek voltak állandó veszélynek kitenni magukat. A németek még teljes erővel működtek, igyekeztek fenntartani a rendet a front közvetlen utánpótlási vonalában. Így jutottak az ellenség kezére a GAP első római szervezői: Gianfranco Mattei, a római egyetem magántanára és Giorgio Labo, a tudós építész, a „római GAP két tűzmestere”, a robbanóanyagok szakértői. Mattei, a kínzások következtében teljesen elgyengülve, felakasztotta magát a börtönben. Labót sebekkel borítva, vérző testtel hurcolták a Boccea-erődbe és lötték agyon március 7-én. A börtönben kínozták halálra Leone Ginzburgot, a külföldi irodalmak nagy tudósát, egyetemi tanárt, az olasz kultúra egyik legfiatalabb és legkitűnőbb alak-ját. A fasizmus, amely semmibe vette, megalázta és megfojtotta a kultúrát, haldoklásának végső paroxizmusában odáig jutott, hogy fizikailag is megsemmisítette e gyűlölt kultúra képviselőit.

A CLN nem fejt ki ugyanilyen pozitív és harcos tevékenységet. A CLN működésén nagyon érződik elnökének, Ivanoe Bonominak a befolyása. Bonomi arra törekszik, hogy a CLN mint a majd „felszabaduló” Olaszország leendő kormánya működjön, s nem mint az antifasiszta harcnak, az olasz nép és különösen a római nép önálló felszabadulási küzdelmének igazi vezetője. Így Bonomi visszautasítja ugyan a dél-olasz-or-szági nemzeti egységkormány ultimátum jellegű felszólítását, amelyet 1944 januárjában két kiküldött vitt el neki, s amely arra inti a CLN-t, hogy „mihelyt megtörténik az angol—amerikai csapatok Rómába való bevonulása”, szüntesse be politikai

tevékenységét — ugyanakkor azonban politikai tevékenységének nem ad olyan tartalmat, amely hatékonyan szolgálná a haza javát. A CLN ezekután főleg a monarchia mellett és ellene síkra szálló pártok küzdelmének központjává lesz: itt csapnak össze a szocialisták és akciópártiak, akik monarchia-ellenes nézeteket vallanak, valamint a CLN jobboldali csoportjai, amelyek igyekeznek lavírozni, helyezkedni, s nem akarnak állást foglalni a monarchiával szemben. Elég nehéz a kommunisták helyzete a szembenálló, egymás ellen küzdő csoportok között, s csak nagy erőfeszítéssel tudják fenntartani a CLN egységét. Márciusban azután végleg kiéleződnek a belső viszályok, s Bonomi bejelenti lemondását a CLN elnöki tisztéről.

A szövetségesek politikája Dél-Olaszországban

Miközben Északon 1943 őszén, 1943—1944 telén lángrobban a partizánharc, a szövetségesek által elfoglalt Dél-Olaszországban a helyzet természetesen egészen más képet mutat. Itt az alapvető és meghatározó tény az angol—amerikai csapatok jelenléte, s nem annyira felszabadító, mint inkább megszálló politikájuk. Itt van továbbá a Badoglio-kormány, s végül azok a szövetségesek által megtűrt politikai csoportok, amelyek szakadatlanul támadják a király kormányát. A szövetségesek dél-olaszországi politikájukat az első hónapokban az AMGOT* révén fejtik ki. A fegyverszünet bejelentése, majd Olaszországnak a németellenes háborúba való belépése után az AMGOT-ból egyszerűen AMG** lesz, hogy legalább formális szempontból enyhítsék a helyzetet (október 18.). A szövetséges katonai misszió pedig, amelyet azért küldtek Brindisibe, hogy felvegye az érintkezést a királlyal és Badoglióval, Szövetséges Ellenőrző Bizottsággá alakul át azzal a céllal, hogy „érvényesítse és végrehajtsa a megadásról szóló megállapodást”; később, 1944 októberében a fenti bizottság a Szövetséges Bizottság

* — Allied Military Government of the Occupied Territories — A Megszállt Területek Szövetséges Katonai Közigazgatása. — Szerk.

** — Allied Military Government — A Szövetséges Katonai Közigazgatás angol nevének rövidítése. — Szerk.

nevet veszi fel, mintegy az olasz kormány nagyobb autonómiája elismerésének jeleként.

A „királyi Olaszországot” ebben az időszakban négy tartomány (Lecce, Taranto, Brindisi és Bari) alkotja; Dél-Olaszország minden egyéb részén az AMG korlátlan hatalma érvényesül. A katonai közigazgatásnak igen súlyos problémákkal kell szembenéznie, s ezekre gyakran nincsen felkészülve, nem csupán egyes emberek hibái, hanem mindenekelőtt a miatt a zseniálisnak nem igen nevezhető katonai rögtönzés miatt, amelynek olaszországi hadjárat a neve. Csak azokat a problémákat oldották meg nagy eréllyel, amelyek közvetlen kapcsolatban álltak a háborúval; így például egyetlen hét alatt újra működésbe helyezték a nápolyi kikötőt, s megfékeztek a városban kitört tifuszjárványt. Megoldatlanok maradtak viszont, vagy egyenesen súlyosbodtak a polgári lakosság problémái. Ezekkel kapcsolatban az AMG a régi fasiszta hivatalnokok „szakmai” tapasztalatait használta fel, és szívesebben támaszkodott az „átváltozás művészeire”, mint a meggyőződéses antifasisztákra.

Az AMG csupán 1943 október, november és december hónapjában hatalmas mennyiségű papírpénzt bocsátott ki, mintegy 18 milliárd, úgynevezett am-lírat. Az új papírpénz lehetővé tette számára, hogy kifizesse a csapatoknak és a magánosoknak járó összegeket, ugyanakkor azonban ez az eljárás Dél-Olaszország csendes, de tényleges kifosztását jelentette. Számítsuk még mindehhez a természeti kincsek kirablását, amely főleg a kíméletlenül végrehajtott erdőírtásokban nyilvánult meg, s amely — különösen a kalábriai Appeninnekben — a szó szoros értelmében elpusztította az övezet természeti kincseit.

Szükségtelen magyaráznunk, hogy ez a megszállási rendszer elkerülhetetlenül gazdasági káoszhoz vezetett. A létfontosságú javak eltűntek a piacról, mert végül is a szövetséges csapatok szerezték meg őket, amelyek nagylelkűen költekeztek az am-lírákból. A csapatok egyébként bőven hozzájárultak a fekete piac elburjánzásához is: eladták a lakosságnak azokat a létfontosságú cikkeket, amelyeket a nép nélkülözött. E kereskedelmi műveletet — a mennyiségnek megfelelően — vagy nagy spekulánsokkal bonyolították le, vagy pedig a közvetítők

egész seregének hálózata révén. A közvetítők — férfiak, de nagy számban nők is — rendkívül hosszú utakat tettek meg súlyos kényelmetlenségek, nem egyszer életveszedelem közepette (így például egy alkalommal a Nápoly—Potenza vonal ötszáz utasa életét vesztette egy alagútba szorult vonatban). S mindezt azért vállalták, hogy elsőrendű szükségleti cikket szállíthassanak olyan övezetekbe, ahonnan viszont a saját lakóhelyükön hiányzó árukkal tértek vissza. Ilyen körülmények között érthető, hogy a korrupció igen könnyen elharapódzott az egész országban.

Ilyen a háttere a dél-olaszországi királyság mindennapi életének. Léteztek pártok, s ezek a CLN-ben tömörültek, de csak a lakosság bizonyos rétegeire hatottak, amelyekben eleven maradt a politikai érdeklődés, s azokra is inkább csak ideológiailag. A száműzetésből visszatért néhány jelentősebb antifasiszta személyiség (Sforza, Tarchiani, Cianca) megjelenése újra fel-szította a monarchiaellenes küzdelmet, s hozzájárult a Badoglio-kormány elszigetelődéséhez. E kormány különben a marsallon kívül egy sereg minden politikai tekintély híján levő államtitkárból állott.

A bari kongresszus

Politikai pangás következett tehát be, amelyet egyfelől a szövetségesek politikája idézett elő, másfelől az a körülmény, hogy a pártok természetesen különbözően látták az államrendszer berendezésének problémáját. Az antifasiszta pártok szabadulni akartak ebből a helyzetből, s ezért elhatározták, hogy összehívják Dél-Olaszország CLN szervezeteinek kongresszusát. A Szövetséges Katonai Közigazgatás hozzájárult a kongresszushoz, de abba nem egyezett bele, hogy üléseit Nápolyban, a szövetségesek igazgatása alatt álló területen tartsa, s azt sem engedélyezte, hogy a kongresszussal kapcsolatban bármiféle nyilvános megmozdulás történjen. Az antifasiszta pártok valamivel többet szerettek volna, mint azt, hogy pusztán csak vitatkozzanak, a szövetségesek viszont éppen ezt akarták. A szövetségesek ugyanis — különösen Churchill — nem nézték jószemmel a CLN pártjaiban felülkerekedő mo-

narchiaellenes magatartást, mert a monarchiában látták annak biztosítékát, hogy Olaszország eljövendő politikai rendszere konzervatív lesz.

A január 23. és 29. között tartott bari kongresszuson összejöttek az alkudni nem hajlandó antimonarchisták a mérsékeltekkel. Az előbbieket az Akciópárt vezetői irányították, s őket támogatta a római CLN két küldötte, a szocialista Lizzadri és a liberális Marconcini is, akik határozott Badoglio-ellenes üzenetet hoztak magukkal. A mérsékelteket Benedetto Croce vezette, valamint a liberálisok és a Munka Demokráciája csoportjai. Az Akciópárt igen határozott, de az akkori viszonyok között nyilvánvalóan megvalósíthatatlan platformmal lépett fel a kongresszuson (követelte a király azonnali lemondását, a kongresszusnak képviseleti gyűléssé való nyilvánítását, amely előkészíti az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását, továbbá egy végrehajtó tanács megválasztását, azzal a céllal, hogy az tartsa a kapcsolatokat az Egyesült Nemzetekkel). A programot a kommunisták és a szocialisták is támogatták. Benedetto Crocénak, aki valósággal uralta a kongresszust, könnyű dolga volt: kimutatta, hogy az Akciópárt követeléseit csak olyan erőszakos megmozdulással lehet megvalósítani, amit a szövetségesek nem engednének meg Olaszországban. Nem maradt tehát más hátra, mint nyomást gyakorolni a királyra, a „fasizmus megmaradt képviselőjére”, és rávenni a lemondásra.

Mint láthatjuk, a mérsékeltek nem tagadták a monarchia felelősségét (s abban a pillanatban valóban nehéz is lett volna tagadni), de az elkövetett bűnökért a felelősséget a király személyére s nem magára az intézményre hárították, vagyis III. Viktor Emánuel feláldozásával akarták megmenteni a monarchiát. Ezen a vonalon mozgott Vincenzo Arangio-Ruiz liberális jogász politikai beszámolója is, s az elfogadott határozatok lényegében szintén ennek az álláspontnak feleltek meg. Végrehajtó tanácsot neveztek ki, ennek a tevékenysége azonban a továbbiakban inkább formális, semmint érdemi volt. Súlyosabb problémát jelentett a Badoglio-kormánnyal való viszony megromlása, ugyanakkor elismerték, hogy a jelenlegi rendszer és kormány felváltása gyakorlatilag lehetetlen a szövetséges megszállás feltételei között. A helyzet azzal sem sokat javult,

hogy február 11-én a szövetségesek visszaállították az olasz közigazgatást a Salerno, Bari és Potenza tartományoktól délre fekvő területeken, továbbá Szicíliában és Szardínia szigetén — Churchill február 22-i beszédében ironikusan emlegette a bari kongresszus monarchiaellenes és Badoglio-ellenes határozatait. A nápolyi munkások tiltakozó sztrájkba kezdtek Churchill nyilatkozata ellen, de az angol–amerikai erők megállították a megmozdulást, amely március 12-én népgyűléssel ért véget. Itt csak a baloldali pártok szónokai szólaltak fel, és még világosabban megmutatkozott a CLN végrehajtó bizottságát megosztó viszály, még inkább kiéleződött a CLN és a kormány közötti ellentét.

Ilyen volt a helyzet Délen: politikai bénultság, amelyben egyre fokozódott az ország északi és déli része közti távolság, tekintve, hogy Északon szüntelenül erősödött a partizánharc. Csökkenteni kellett ezt a távolságot, egyszersmind ki kellett mozdítani tehetetlenségi helyzetükből az antifasiszta pártokat és az olasz kormányt, mert tevékenységük megbénulása rendkívül káros volt az ország jövője szempontjából. Ezek a feladatok vártak 1944 kezdetén azokra a politikusokra, akik valóban méltók voltak erre az elnevezésre.

1. AZ ELSŐ NEMZETI EGYSÉ GKORMÁNY

A nápolyi fordulat.

Megalakul a második Badoglio-kormány

1944 márciusa döntő hónap Olaszország sorsának alakulásában. Ebben a hónapban néhány olyan esemény történik, amely valóban nagy jelentőségű az ország jövője szempontjából. Március 14-én Badoglio bejelenti, hogy kormányát elismerte a Szovjetunió és a két ország között helyreállottak a diplomáciai kapcsolatok. Badoglio ugyanis megértette, hogy az angol—amerikai szövetségesek állandó alávetettségben akarják tartani az olasz kormányt, s ezért a szovjet—olasz viszony rendezésére törekedett. Az elismeréssel Olaszország jogot szerzett rá, hogy visszatérjen a szabad nemzetek gyülekezetébe.

A Szovjetunió lépése — azonkívül, hogy megerősítette a Badoglio-kormány tekintélyét — egyfelől megkönnyítette azt, hogy Olaszország hatékonyan részt vegyen a háborúban, másfelől hozzájárult azoknak a szicíliai „szeparatistáknak” a megbuktatásához, akik amerikai biztatásra Szicília elszakadásán mesterkedtek (Palermóban még egy „Negyvenkilencedik csillag” elnevezésű párt is alakult, amely az Egyesült Államokhoz való csatlakozás mellett szállt síkra). A szigeten létesült CLN szervezet alapvető célja éppen a nemzeti egység megőrzése volt, s törekvésében értékes támaszra talált Visinszkijben, aki tagja volt a moszkvai konferencia után alakult, Olaszország kérdéseivel foglalkozó tanácsadó testületnek.

Ez az első alapvető jelentőségű tény Olaszország nemzetközi pozíciója és az ország háború utáni területének elrendezése szempontjából.

A második esemény belső jellegű. Március 16-án III. Viktor

Emánuel király bejelentette a minisztertanácsnak azt az elhatározását, hogy fiát, Umbertót, helytartóvá nevezi ki, mihelyt Róma felszabadul. Ez az elhatározás hosszadalmas előmunkálatok eredményeként jött létre, mindenekelőtt Benedetto Croce jóvoltából, aki magának a liberális pártnak a tudta nélkül igyekezett előmozdítani a király lemondását, mert ez a sakkhúzás, mint az előzőkből kiderült, a „felvilágosult” konzervatívok szerint még megmenthette a monarchiát. Crocét támogatva közreműködött ebben az akcióban Enrico De Nicola, a neves jogász is, neki köszönhető a „helytartóság” formulája. Ez a formula nem jelenti a *de jure*, hanem csupán a *de facto* lemondást, amennyiben a király a hatalmát egy „helytartóra” ruházza át.

Il, en módon a CLN végrehajtó tanácsa legalábbis részben érvényesíthette monarchiaellenes meggyőződését. A megoldás, amelyet már a bari kongresszus előtt kiterveltek, de csak márciusban valósult meg, eltávolította az útból a viszály egyik alapvető okát, s megnyitotta a pártok és a kormány közötti megértés felé az utat. A CLN pártjai ezek után tehát olyan uralkodóval álltak szemben, aki legalábbis a közeljövőben készen mutatkozott a visszavonulásra, s egy olyan kormánnyal, amelynek belső és nemzetközi helyzete is megerősödött.

Ezen a ponton megérett immár a helyzet arra, hogy döntő fordulat következzen be a dél-olaszországi CLN politikájában. E döntő fordulatot az Olasz Kommunista Párt országos tanácsának március 29-i ülése indította el, amelyen a párt titkára, Palmiro Togliatti elnökölt, aki azokban a napokban tért vissza Olaszországba a fasiszta rendszer által rákényszerített tizen-nyolc esztendei száműzetés után.

Togliatti az országos tanács előtt tartott beszámolójában megoldotta azt a dilemmát, amellyel szemben oly tehetetlenek voltak Dél-Olaszország összes pártjainak politikai vezetői.

Mindezideig a baloldal előzetes feltételnek tekintette, hogy a király befolyásától mentes kormányt alakítsanak (s Badoglio a király embere volt), mert úgy vélte, e nélkül a feltétel nélkül egyetlen lépést sem tehetünk előre a szabadság és a demokrácia rendszerének megteremtése felé: a kormány leváltásában olyan elsődleges demokratikus célt láttak, amelynek minden egyebet meg kellett előznie. Togliatti bizonyos értelemben megfordítja ezt az érvelést;

„Az olasz nép számára semmiféle szabadságot nem tudunk biztosítani mindaddig, amíg a nácikat nem űzzük ki az ország területéről. Éppen ezért fokozni kell a háborús erőfeszítést az ország felszabadítása érdekében. Alakítsunk tehát nemzeti egységkormányt, s ilyen módon a mostani helyzeten is jelentékenyen változtatunk.”

Az Olasz Kommunista Párt országos tanácsának ezt követően kibocsátott nyilatkozata, amely részletesen kifejtette az olasz nép előtt ezt a felfogást, mozgásba hozta a megbénult politikai életet, és lerakta az olaszok közötti egység alapjait, utat nyitva ezáltal a nemzet újjászületése előtt.

Április 6-án összeül a CLN állandó végrehajtó tanácsa, hogy megvizsgálja a Kommunista Párt nyilatkozatát, valamint a Croce—De Nicola-akciót. A tanács elfogadott határozati javaslata lényegében támogatja azt az elvet, hogy mindent alá kell rendelni egy háborús kormány alakításának. A viszályok persze ezzel nem érnek véget, s épp ezeket igyekeznek kihasználni az angolszászok, akiket meglepett Togliatti kezdeményezése. Erősíteni akarják elsősorban a londoni rádió adásai révén a végrehajtó tanács intranzigenciáját, másfelől kezükbe veszik a kezdeményezést, s a Szövetséges Ellenőrző Bizottság küldöttsége útján (a bizottság tagjai: Murphy, MacMillan, MacFarlane) azonnali lemondásra szólítják fel a királyt. Az eredmény: az öreg uralkodó teljesen megmakacsolja magát. Végül azonban április 12-én III. Viktor Emánuel mégis bejelenti „végleges és visszavonhatatlan” döntését, amelynek értelmében visszavonul a közéletből, s átengedi a hatalmat helytartóvá kinevezett fiának — azon a napon, amelyen a szövetséges csapatok elfoglalják Rómát.

Tárgyalások indulnak tehát egy „valóban demokratikus, antifasiszta, nemzeti egységkormány” létrehozására, s e tárgyalásokban minden párt résztvesz, kivéve az Akciópártot, amely makacsul ragaszkodik merev monarchia ellenességéhez. A megbeszélések, amelyeken elsősorban Benedetto Croce alakja emelkedik ki, az első Badoglio-kormány lemondását és a második Badoglio-kormány megalakulását eredményezik. Az április 24-én beiktatott új kormányban egyenlő arányban osztják el a tárcákat a hat párt között, s a politikai egyensúlyt utólag öt tárcanélküli miniszter, Croce, Togliatti, Sforza, Rodino,

Mancini kinevezésével is biztosítják. Április 27-én jelenik meg a kormány programnyilatkozata, amely a háború utánra halasztja az államforma eldöntését, s „első és legfőbb céljaként” a felszabadító háború folytatását jelöli meg. Az új kormány programjának további pontjai: „a bosszú szenvedélye nélkül” végrehajtandó tisztogatás, amely „a most folyó háború erkölcsi követelménye”; a lakosság nehéz életkörülményeinek megjavítása; a CLN közreműködésével egy olyan tanácsadó testület megteremtése, amely ideiglenesen helyettesíti a parlamentet.

Igy tehát a belső megosztásból és a szövetségesek mesterkedéseiből származó rendkívüli nehézségek legyőzése után Dél-Olaszországban megszületett az első nemzeti egységkormány. Rövid ideig fog fennállani (csak 50 napig), de az alapjául szolgáló elv továbbra is megmarad, s ezen az alapon fognak egyesült erővel hozzálátni az olaszok ahhoz, hogy újjáépítsék országukat, és kiemeljék hazájukat abból a szakadékból, amelybe a fasizmus háborús kalandorpolitikája taszította.

Az egységkormány megalakulásának hatása a római és a felső-olaszországi CLN-re

A dél-olaszországi politikai fordulat, s az abból fakadó erőteljes egységirányzat közvetlenül és azonnal hatott a római CLN helyzetére is, amelyet ekkor a Bonomi lemondása által kiváltott válság jellemezett. Helyreállt a CLN egysége, Bonomi visszavonta lemondását. S ha ez a megújult egység nem mutatkozott meg a harc lendületének növekedésében, ezt nemcsak a már előzetesen említett okok idézték elő, hanem az is, hogy az ellenállás 1944 első hónapjaiban súlyos káderveszteséget szenvedett, ami a Fosse Ardeatine-i öldöklésben érte el tetőpontját. Az egység megújulásának mégis volt egy jelentős eredménye: a szövetségesek Rómában nem egy megosztott központi CLN-t találtak, hanem olyan szervezetet, amely alkalmas volt arra, hogy a főváros felszabadítása után létrehozza az új kormányt.

Északon a kérdést csak annak a heves harcnak a szempontjából lehetett tekinteni, amely épp ekkor bontakozott ki még nagyobb erővel a németek és a fasiszták ellen: a felső-olasz-

országi CLN-nek számolnia kellett a németek nagy tavaszi átfésülési akcióival. A Badoglióval szemben ellenséges akciópártiak és szocialisták miatt éles vita robbant ki a CLN-ben, de végül is hamar felülkerekedett a felelősségérzet ebben a szervben, amely a partizánok ezreinek sorsát tartotta a kezében, s ezért nem különíthette el harcukat a nemzet többi részének küzdelmétől. Így Észak is jóváhagyta a Délen végbement fordulatot.

1944 tavaszán azonban, miközben Délen megvetették a nemzeti egység új politikájának alapjait, az olasz ellenállásnak egész sor rendkívüli nehézséggel kellett megküzdenie: a római Fosse Ardeatinében* rendezett náci öldökléstől kezdve az Észak-Olaszországban végrehajtott nagy német átfésülési akciókig.

2. A NÁCI TERROR

Fosse Ardeatine

A GAP római csoportjai intenzív tevékenységet fejtettek ki 1944 első hónapjaiban. Villámgyors kézigránátos támadások, szakadatlan szabotázsakciók érték a németeket a város minden negyedében: a trasteveri parancsnokságon (január 1-én), a Regina Coeli őrhelyén (január 18-án), a Termini-állomáson és a Regina Elena úton (január 23-án). A népi igazságszolgáltatás azonnal megbosszulta Teresa Gullacci halálát is; ezt az egyszerű római nőt a fasiszta „köztársaságiak” gyilkolták meg a Giulio Cesare úton, az ottani kaszárnya előtt rendezett tüntetés alkalmával (március 2-án). A GAP tagjai válaszul kézigránátokkal vertek szét egy fasiszta menetet Róma központjában, a Tomacelli-úton (március 10-én). Az ilyen akcióknak nem csupán az volt a céljuk, ami a más városok GAP csoportjai által végbevitt összes akciónak, hogy megnehezítsék a megszálló életét, hanem egy sajátosan római feladatuk is volt: kényszeríteniük kellett

* A Róma elővárosában, az egykori Ardeába vezető út mentén fekvő ősrégi mészkőbánya üregei, amelyek később az első keresztények temetkezési helyéül szolgáltak (katakombák). — Szerk.

a nácikat, hogy a „nyílt város” jellegét tiszteletben tartva elvezényeljék csapataikat a fővárosból, s ezáltal elháruljon az angol—amerikai bombatámadások veszélye.

A március 19-i bombázás újabb gyászt hozott a külvárosi negyedekre, újabb rombolást okozott. A CLN katonai tanácsa (Bauer, Lussu, Pertini) a légítámadás után elhatározta, hogy súlyos csapást mér a megszállókra, mégpedig a Rassella-úton, ahol a nácifasiszta oszlopok rendszeresen fel szoktak vonulni. Március 23-án egy Rosario Bentivegua nevű, utcaseprőnek öltözött gapista* várta a szűk utcában a német osztag átvonulását. Mihelyt megpillantotta őket (15 óra 34 perckor), meggyújtotta a szemeteskocsiban elhelyezett robbanószerkezet kanóciát. Fiúcskák játszadoztak éppen az utcán, de a közelben lesben álló gapisták közvetlenül a rettenetes erejű robbanás előtt még el tudták őket távolítani. Harminckét náci halt meg a helyszínen, az oszlop többi tagja rémülten vonult vissza a gapisták tüze elől. A több tucat sebesült közül egy később a kórházban halt meg.

A helyszínre érkező német Maelzer, a helyőrség parancsnoka, az első pillanatban a földdel egyenlővé akarta tenni az egész negyedet. Azután izgatott megbeszélések következtek Maelzer és Kappler (az SS római parancsnoka), Kesselring (az olaszországi főparancsnok) és Hitler berlini főhadiszállása között, s ezek eredményeként a németek elhatározták, hogy minden egyes megölt németért tíz „már halálra ítélt” politikai foglyot lövetnek agyon. 24-én délután összeszedik a római börtönök politikai foglyait. S mivel mintegy ötven még hiányzik, Caruso rendőrfőnök gondoskodik róla, hogy sürgősen szállítsák a németeknek a hiányzó túszoikat. A valóságban egyáltalán nem csupán „halálra ítélt” foglyokról van szó, ilyenek kevesen vannak: többségük még most várja az ítéletet, egy részük pedig razziák alkalmával összeszedett zsidó vagy antifasiszta tevékenységgel gyanúsított. Ráadásul a hóhér Kappler még el is téveszti a számolást, és öttel több áldozatot emel ki: így összesen 335 túszt gyűjtenek össze, tehát még túl is teljesítik a barbár megszálló parancsát.

Az áldozatokat gépkocsira rakják, és úgy szállítják az ardeai

* Így nevezték a GAP harcosait. — Szerk.

útra, ahol felsorakoztatják őket az egykori katakombák üregeiben. Az SS tagjai itt végzik el gyilkos „munkájukat”, precízen és szisztematikusan: a megölt foglyokra végül aknával rárobbantják a bányát.

A megtorlás minden mozzanata bestiális volt: a túszok összeszedésétől kezdve a kivégzés módjáig. Így haltak meg, e vadállati kegyetlenség áldozataiként, a római ellenállás legnevesebb alakjai, a legkülönbözőbb irányzatokhoz és osztályokhoz tartozó öregek és fiatalok, akik halálukkal is tanúbizonyságot tettek a mellett a szoros egység mellett, amely a felszabadulásukért küzdő olaszokat egyetlen seregbe tömörítette.

Így pusztultak el egymás mellett olyan férfiak, mint Gioacchino Gesmundo, a kommunista tanár, és Montezemolo ezredes, a katonai ellenállás kezdeményezője; Pilo Albertelli, akciópárti tanár és Simoni tábornok, az első világháború hőse; Fenulli tábornok, aki az Ariete parancsnokhelyettese volt a szeptember 9-i harcokban és Valerio Fiorentini kommunista munkás, aki a községekben szervezte a harcot; Martelli Castaldi tábornok, akit azért küldtek nyugdíjba, mert közölni merészelte Mussolinivel a légierők tényleges állapotát és Armando Bussi, az Akciópárt osztagainak népszerű vezetője; meg a többiek, ellenállók és razzián összeszedett zsidók vagy egyszerű gyanúsítottak, akik mindnyájan a közös ellenség áldozatai lettek.

25-én reggel, a kivégzések befejezésével egyidőben a német parancsnokság közleményt adott ki a gapisták Rasella úti akciójáról — amelyet „kommunista badogliánusoknak” tulajdonított —, egyszersmind a kegyetlen megtorlásról. Előzetesen semmiféle figyelmeztetés nem hangzott el, amely megtorlást helyezett volna kilátásba, s az akkori fasiszta újságok is mélyen hallgattak az ügyről. Mindenkit megdermesztett a hír, s csak nagyon kevesen merték, ahogyan azt Bruno Spampanato, a *Messaggero* főszerkesztője tette, dicsőíteni a „példás német igazságszolgáltatást”.

A Fosse Ardeatine-i kegyetlen öldöklés, amelyet a németek Olaszország egyetlen nagy városában sem ismételtek meg, még ott sem, ahol hevesebb volt a harc (egyéb mérsárlásaikat a németek a kisebb központokban követték el), felvet a történetész előtt egy kérdést. Mi az oka annak, hogy a németek éppen Rómában vetemedtek ekkora barbárságra? Kesselring, aki

a megtorlási parancsot kiadta, az 1947-ben ellene indított velencei per alkalmával, azonkívül, hogy „felülről kapott” parancsok mögé igyekezett elbújni, azt állította, azért került sor megtorlásra, mert féltek tőle, hogy a Rasella úti akció a felkelés bevezetőjét jelenti. Az is meglehet, hogy a németek végleges csapást akartak mérni a római ellenállásra, mert ismerték gyengeségét, tudták, hogy „katonai” és „politikai” irányzatokra oszlik, s míg az előbbi a dél-olaszországi nemzeti egységkormányt tekinti vezetőjének, a másik a római CLN-t követi. De még valószínűbb ez a feltevés: a németek elérkezettnek látták az alkalmat, hogy a küszöbönálló, fenyegető szövetséges offenzíva láttán elrettentő példát statuáljanak az egész olasz ellenállásnak, s ezért választották a fővárost az öldöklés színteréül, ahol az eseménynek a legnagyobb lehet a visszhangja. Tény azonban, hogy ha el is értek bizonyos helyi eredményt (mint ezt a támadó akciók számának csökkenése és a május 3-i sztrájknak csupán részleges sikere mutatta), tervük teljesen csődöt mondott: a Fosse Ardeatine-i mészárlás híre pillanatok alatt eljutott az egész megszállt Olaszország minden hazafiához, s még inkább felszította a németek és fasiszták elleni felkelés szellemét, ösztönzéssé, harci zászlóvá lett minden szabadságharcos számára.

A Fosse Ardeatine-i mártírok hazaszeretetének fenséges tanúbizonyságát Róma ezredéves történetének legfényesebb emlékei közé sorolja. Minden olyan kísérlet meddő, amely el akarja homályosítani az olasz ellenállás egyik legnagyobb eseményét. Tíz esztendővel az események után a római fellebbviteli bíróság 1954. májusi ítélete is teljes mértékben szentesítette a Rasella úti háborús cselekmény „törvényességét”, hangsúlyozva, hogy „... az, aki háború esetén saját nemzete érdekében cselekszik, legmagasztosabb polgári kötelességét teljesíti”. Ez az ítélet is megerősíti azt, amit a GAP parancsnoksága 1944. március 26-án a felszabadító háború forró légkörében így fogalmazott meg:

„Azzal az ellenséggel szemben, amely elfoglalja földünket, elrabolja javainkat, városainkra és falvainkra pusztulást hoz, kiéhezteti gyermekeinket, zaklatja, kínozza, megöli, lemészárolja dolgozóinkat, minden olasznak egyetlen kötelessége van: ütni habozás

nélkül, minden pillanatban és mindenütt, ahol csak találjuk, pusztítani embereit és felszerelését. A hazafias akciócsoportok ennek a kötelességnek szentelik magukat.”

Abruzzótól Toscanáig

1944 tavaszát Közép-Olaszországban az jellemzi, hogy csökken a tevékenység Castelli Romaniban, egész sor letartóztatásra és kivégzésre kerül sor Abruzzóban, s ugyanakkor terjed a mozgalom Lazio északi részében és Umbriában.

Abruzzóban a németek meg akarják torolni a lakosságon, amiért nagy számban rejtett el szövetséges hadifoglyokat, egyszersmind az utánpótlási vonalakat is biztosítani akarják a küszöbönálló szövetséges támadás idejére. Ezért ebben az időszakban egymásután tartóztatják le és lövik agyon a partizánokat.

Az abruzzói férfiak bátran halnak meg, méltón szülőföldjük hagyományaihoz. Erminio Castelli megvető gúnnyal kiáltja oda a kivégző osztagnak: „Jól célozzatok, látom, hogy nem tudtok lőni!” Az első sortűz megsebzí, lerogy két élettelen társa mellé, de még van annyi ereje, hogy folytassa: „Ugye, megmondtam, hogy nem tudtok lőni.” Amikor négy elfogott pescarai partizánt a kivégző osztag elé hurcolnak, azok összenéznek és rávetik magukat az osztag tagjaira — s ketten elesnek ugyan, de a másik kettőnek sikerül megmenekülnie.

Lazio északi részén megerősödnek a partizánosztatok. Bázisuk a Cosce- és Tancia-hegyen van, innen szállnak le, hogy megrohamozzák a „köztársaság” csendőreinek és a Nemzeti Köztársasági Gárda* tagjainak kaszárnyáit, innen indulnak szabotázsakcióikra és a német autóoszlopok ellen intézett támadásaikra. Umbriában megteremtik az első „szabad övezeteket”. Az Antonio Gramsci nevet viselő brigád Val Nerina és Reatino között egy több mint ezer négyzetkilométeres területet szabadít fel. Március 16-i kiáltványuk, amelyben körülhatárolják e felszabadított területet, egyike az egész felszabadító háború legelső ilyenfajta dokumentumainak.

* A Mussolini vezette bábkormány rendőrsége. — *Szerk.*

Egy másik felszabadított övezet fővárosa Visso lett. Umbriában a leghevesebb harc március 3-án zajlott le Poggio Bustone mellett. A Gramsci-brigád partizánjai öt órás lövöldözés után megfutamítanak egy kétszáz milicistából álló oszlopot, amelyet Rieti „köztársasági” rendőrfőnöke vezet. A fasiszták huszonnégy halottat hagynak a helyszínen, köztük magát a rendőrfőnököt. A Sabina-lapályon ekkor a fasiszták által odahívott németek lépnek közbe, s egy SS-hadosztály támadja meg Poggio Mirteto környékét. A mintegy kétszáz főnyi partizán-csapat a Tancia-hegyen védekezik, azután áttöri a németek gyűrűjét, nyolc halottat hagyva maga után. A németek Poggio Mirteto lakott területére vetik magukat, s felgyújtanak néhány házat. Calciban tizenöt embert lőnek agyon, köztük egy tizenkét éves kisfiút, akit azzal gyanúsítanak, hogy segítséget nyújtott a partizánoknak. A bevetett SS-hadosztály mellé még egy másik hadosztályt riasztanak, hivatkozva a partizánok „túlerejére”. Elkeseredett ellenállásba ütköznek Cepparonál, Reatinóban, ahol nyolcvan emberük marad holtan az összecsapás helyén, azután betörnek a falvakba, rombolva és öldökölve. Leonessában huszonhárom túszt gyilkolnak meg, ugyanannyit ölnek meg Casciában is, és tíz napon keresztül folytatják az átfésülést. Ezek után az umbriai partizánmozgalom hosszú ideig tartó nehéz válságba került. A szocialista Pietro Capuzzi, aki az ellenállás lelke volt ebben a körzetben, megkísérelte, hogy újra rendbe szedje a partizánok sorait, de hamarosan elfogták és agyonlőtték.

A partizánok elleni német offenzíva Közép-Olaszországból lassan, lépésről lépésre haladt Észak felé. Marche vidékén azonban igen erős ellenállásba ütköztek, főleg Pesaro körül. Március 25-én a Gramsci és Pisacane elnevezésű csapatok egyesüléséből keletkezett 5. számú Garibaldi—Pesaro-brigád megfutamít egy több mint ötszáz főből — nagyrészt németekből — álló nagy alakulatot Cantiano övezetében, Frontone szomszédos övezetében pedig megadásra kényszerít egy köztársasági osztagot. Hogy milyen súlyos helyzetbe kerültek a fasiszták, azt a pesarói Nemzeti Köztársasági Gárda április 4-i keltezésű jelentése tanúsítja, egyike az első dokumentumoknak, amelyekben nyíltan elismerik a partizánmozgalom jelentőségét. Az immár tehetetlenné váló fasiszták itt is a németeket hívják

segítségül, akik egy egész SS-hadosztályt vonultatnak fel. A partizánok azonban nem rettennek meg, és május 19-én vereséget mérnek a németekre a Monte dei Sospiri-n (a Sóhajok hegyén).

De a legerősebb és legkiterjedtebb a mozgalom Toscanában. Firenzében, ebben a munkás és értelmiségi központban, eleven, szervezett harc folyik. A „technikusok” széles hálózata működik itt együtt a partizánmozgalommal, és növeli eredményességét. Itt működik az Akciópárt szervezte „Cora-rádió”, a szövetségesek egyik leghasznosabb információs forrása.

A toscanai partizánmozgalom erőteljesebb fejlődésének oka abban a tényben keresendő, hogy errefelé fejlettebbek a társadalmi viszonyok, tehát erősebb és befolyásosabb a munkásosztály is, az értelmiségiek öntudata magasabb fokú, büszkék hivatásukra, a parasztok (akik között sok a felesbérllő) gyors észjárásúak és független gondolkodásúak.

Az első csoportosulások legnagyobb része munkás eredetű, mindenekelőtt bányászokból áll; könnyen megállapíthatjuk, hogy a csoportok elhelyezkedése rendszerint követi a bányászati övezeteket, s ha ez utóbbiakat rárajzoljuk Toscana földrajzi térképére, biztosak lehetünk abban, hogy ezeken a helyeken születtek az első harci alakulatok, s nem csupán megszülettek, hanem állhatatosan ki is tartottak a legsúlyosabb nehézségek közepette is. Siena és Grosseto között Abbadia S. Salvatore bányászai élesztik a harcot az Amiata-hegyen, a partizánmozgalom legendás híré fellelgetésében. Arezzo és Firenze között a S. Giovanni Valdarno bányászai, valamint Massese és Val di Cecina ércbányáinak munkásai járnak az élen. Sziklaszilárd erősségei ezek a toscanai ellenállásnak, amelyet a németek egyre hevesebb támadása sem bír megtörni.

A partizáncsapatok már a tavasz folyamán brigádokká alakulnak itt; déltől északra haladva a következő brigádok jönnek létre: Spartaco Lavagnini, Caiani, Lanciotto (Dzsidás), Sinigaglia és a Pio Borri. Már nem várják be az átfésüléseket, hanem elébe mennek az ellenségnek, megtámadják a partizánbázisokhoz közelebb eső vidékeken, elszánt harcban kaszárnnyakat foglalnak el, mint például a massesei Montuoriban és a mugellói Vicchióban. Heves összeütközésekre kerül sor a Pistoiese-hegységben, itt működik a Silvano Fedi- és a Gino

Bozzi-brigád. Túl a leendő „gót-vonalon”, az Apuane vidékén, Olaszország legzordabb és legszegényebb táján zajlik le Forno kétségbeesett védelme, s itt rendezik a németek azt a vérfürdőt, amelynek során több mint ötven túszt gyilkolnak le.

Az intenzív katonai tevékenységnek hasonló politikai tevékenység felel meg. A toscanai CLN, jóllehet vezetőjének tekinti a római bizottságot, önállóan cselekszik, s az eredményességet és erélyt tekintve ugyanolyan jellemző szerepet tölt be Közép-Olaszországban, mint Észak-Olaszországban a piemonti CLN. A toscanai bizottság már az év elején elhatározta, hogy „mihelyt a katonai helyzet lehetővé teszi, meg kell alakítani a város és Firenze tartomány ideiglenes kormányát . . . mint az olasz nép egyetlen törvényes képviselőjét, amelynek létrejötte után minden korábban meglevő intézmény megszűnik”. A dél-olaszországi nemzeti egységkormány megalakulása még inkább kiélezi, semmint enyhítené az Akciópártnak az államforma kérdésében elfoglalt túlzó álláspontját; de a toscanai CLN a súlyos belső nehézségek ellenére is megőrzi egységét, és sohasem téveszti szem elől a legfőbb célt: a nácifasizmus elleni, végsőig folytatandó harcot.

A németek tavaszi offenzívája Északon.

A partizánok taktikája

Mivel csődöt mondott, illetve csaknem teljes egészében eredménytelennek bizonyult a salò-i köztársaság utolsó felhívása is, amely március 8-i határidővel arra szólította fel az 1922—1925-ös korosztálybeli fiatalokat, hogy jelentkezzenek katonai szolgálatra, a németek rosszabbtól tartva elhatározzák, hogy halálos csapást mérnek a partizánmozgalomra.

Március 21-én kezdődik a nagy piemonti átfésülés, amelyet új módszerrel hajtanak végre. A módszert itt kísérletezik ki első ízben, azután más vidékeken is alkalmazzák. Páncélos osztagok törnek előre a mély völgyben, gyalogos osztagok kísérik a páncélosokat a hegygerinceken, miközben más alakulatok a szomszédos völgyekből hatolnak előre az átfésülendő övezetek felé. Ily módon minden kivezető utat lezárnak. A partizánmozgalom felkészül, hogy szembenézzen az egész háború

legsúlyosabb időszakával. Igen fájdalmas veszteségeket szenvednek el a partizánok Val Varaitában és Val Casottóban, mindkét helyen a merev védekezési rendszer, a végsőkéig való kitartás miatt. Amikor azonban felhagynak a védelem keresztirányú elreteszelésre törekvő elvével, ami a reguláris háború szabályainak felel meg, és áttérnek a jellegzetesen partizánháborús módszerre, vagyis csoportokra szakadozva szivárognak át az ellenséges háló szemein, egyszerre túljutnak a nehéz időszakon. A Val Maira és a Valle Stura-Valle Grana garibaldista alakulatai, továbbá giellista csapatai is rájönnek erre, és a terep okos kihasználásával súlyos veszteségeket okoznak az ellenségnek.

Val Granában hétnapos küzdelemben verik meg és szórják szét a németeket. Ez a csata egyik legszebb példája az alpesi gerillaháborúnak, noha még a reguláris háború lényeges jellemvonásai is fellelhetők benne. Az igazi és valóságos „partizántaktika” ölt már határozottabb formát a valesiai harcokban. „Giro” (E. Gastone, parancsnok) és „Cino” (Cino Moscatelli, politikai biztos) utasítására az alakulatok visszavonulnak az átfésülésre készülő német csapatok elől, szétszóródnak és kisebb csoportokat alkotnak más övezetekben, ahol azután új alakulatok csíráivá válnak. A partizántaktikát jól alkalmazták Val di Roiban, ahol öt sor menedékház húzódik lépcsőzetesen felfelé, és az alsó sort a felsőtől ezer méteres szintkülönbség választja el. A partizánok az ellenség minden egyes támadásakor, miután a lehető legnagyobb veszteségeket okozták az ellenségnek, elhagyják menedékházait, és a következő szintre vonulnak vissza, felégetve a menedékházakat. Így a fasiszták, noha „győztesként” kerülnek ki az összecsapásokból, kénytelenek visszatérni eredeti szállásukra, s onnan újra kezdeni a támadást. A partizánok csak egy hónap múltán hagyják el véglegesen az övezetet, miután ennyi időn át jelentékeny ellenséges erőket kötöttek le, s állandóan veszteségeket okoztak nekik.

Említésre méltó a „Barbato” vezetése alatt harcoló Pisacane-osztagból keletkezett 4. számú Garibaldi-brigád taktikája. Bevezetik a „repülő osztagok” alkalmazását: kis csapatok szállnak le a síkságra, támadásokat és rajtaütéseket hajtanak végre. A partizánegységek akciója ilyen módon rendkívüli mértékben kiszélesedik, meglepetésszerűen a legkülönbözőbb

helyeken csapnak le az ellenségre, amely kénytelen nagyobb övezetet átfésülni, aminek következtében az átfésülés hatékonysága csökken.

Így feleltek a partizánok a német és fasiszta átfésülésekre: kifinomították taktikájukat, nem frontálisan álltak ellent, nem erőt szegeztek az ellenséggel szembe, hiszen e téren természetyszerűen gyengébbek voltak, mind a csapatok létszámát, mind a fegyverzetet tekintve, hanem a rugalmas ellenállás rendszerét alkalmazták, ravaszságot, okosságot, kezdeményező szellemet vetettek be, s e téren kétségtelenül fölényben voltak az „átfésülőkkal” szemben.

A benedictai mészárlás és a torinói per

A németek és a fasiszták, felbőszülve a nagy átfésülés folytonos balsikerei miatt, könnyebben megszerezhető, bár nem kevésbé véres győzelmekre törekednek. A legnagyobb „siker”, amit ebben az időszakban elérnek, Benedictához, egy Piemont és Liguria határán álló, öreg és roskatag kolostorhoz kapcsolódik. Itt székelt a születő liguriai partizánalakulatok csapat-törzse. Április 7-én, árulás révén, a németek mintegy száz fiatalot lepnek meg benne, akik megtagadták a sorozási parancsot. Az őrseget teljesítő partizánok, látva az ellenség hatalmas számbeli fölényét, nem lőnek, abban a reményben, hogy ezzel elkerülik a fegyvertelen fiatalokkal szembeni megtorlást. De hiába: a fiatalokat ötösével a kolostor elé hurcolják és agyonlövik a fasiszták, akikre a németek ezt az aljas feladatot bízák. Néhányukat, akiket igazi partizánoknak tartanak, Genovába hurcolnak, a hírhedt „Diákok házába”, ott agyonlövésükig kegyetlenül megkínózzák őket: a kivégzés valósággal szabadulást jelent a szörnyű kínok után. „A hal'gatás e hősei” közül kiemelkedik Gian Carlo Odino alakja. Odino gránátos kapitány a liguriai partizánmozgalom egyik legelső szervezője volt.

A nácifasiszták több napon át egy nagy gödörben hagyják a száz fiatal holttestét, s megakadályozzák, hogy bárki is megközelítse őket. Csupán 14-én, hét nappal később kapnak engedélyt a kétségbeesett szülők, hogy az öldöklés színhelyére meheszenek. Itt történt, hogy egy asszony, akinek két fiát ölték meg,

ezt kiáltotta: „Az én fiaim halottak, de inkább feküdjenek itt holtan, mint hogy az elnyomók kegyelméből éljenek!”

Piemontban a „köztársaságiaknak” sikerül nagy csapást mérniük az ellenállásra: elfogják a CLN pártjainak képviselőiből alakult katonai bizottságot. Aztán egy éppoly zajos, mint amennyire formális pert szerveznek a különbíróság fasiszta stílusának megfelelően (a tárgyalás összesen két napig tart). Az április 2-án kezdődő per 4-én ér véget: a katonai bizottság tagjait halálra ítélik, a többi vádlottra fegyházbüntetést és egyéb szabadságvesztést szabnak ki. Április 5-én hajnalban, a mertinettói tűzérési lőtéren, sortűzzel kivégzik Perotti tábornokot és a bizottság hét más tagját: az Észak-Afrikából hazatért Balbis kapitányt, aki El-Alameinnél harcolt; Braccini egyetemi tanárt, a Giustizia e Libertà tagját, Giambone kommunista és Bevilacqua szocialista munkást, a még diák Giachinót, Biglieri könyvtárost és Montano tartalékos tisztet. Az utóbbi három a Szocialista Párt harcosaként küzdött, búcsúleveleik híven tanúsítják, kik voltak a második risorgimento hősei, s bizonyítékai annak, hogy a partizánháború teljes mértékben rászolgált a risorgimento dicsőséges nevére. Eusebio Giambone például így írt feleségének:

„Én nem vagyok hívő, nem hiszek a túlvilági életben, s ezért sajnálom, hogy meg kell halnom, de nem félek a haláltól. S mert nem félek a haláltól, talán hős vagyok? Semmiképpen: azért vagyok higgadt és nyugodt, mert azzá tesz egy egyszerű igazság, amelyet Te megértesz, nyugodt vagyok, mert tiszta a lelkiismeretem. Bár ez kissé közhelyként hangzik, mert annak is tiszta a lelkiismerete, aki nem tett rosszat, de én nemcsak rosszat nem tettem, hanem meggyőződéssel vallhatom, hogy egész rövid életem folyamán jót cselekedtem, nemcsak abban a szűkebb értelemben, hogy segítettem a felebarátomat, hanem azzal, hogy teljes egészében annak a harcnak szenteltem magamat, minden — bár szerény — erőmet, amely az elnyomott Emberiség felszabadulásának Nagy és Szent Úgyéért folyik.”

3. A SALÒI POLITIKA

Neofasizmus és nemzeti társadalom

A torinói per rivaldafénybe állította a salòi köztársaságot, amelynek nevében kimondták az ítéletet. Mi volt hát e köztársaság tartalma, milyen sikereket ért el az emberek tudatának meghódításában, milyen mértékben hajtotta végre a híres veronai tizennégy pontot, amelyekre létét alapozta?

Mindenekelőtt meg kell mondanunk, hogy a legfőbb pont, a gyárak és üzemek államosítása, nem valósult meg a gyakorlatban (pedig éppen ettől a ponttól kapta még a nevét is az úgynevezett „szociális” köztársaság). Jóllehet február 12-én jóváhagyták a „szocializálásra” vonatkozó rendeletet, az egészből csak annyi lett, hogy a napi sajtóban megindult a vita: vajon „logikus eredménye-e a fasiszta elmélet húszéves fejlődésének” a szocializálás vagy sem? Minden olyan kísérlet, hogy a márciusi sztrájkok alkalmával munkástömegeket nyerjenek meg „a szocializmus olasz és római változatának” — mint Mussolini meghatározta — teljes csődbe fulladt. Az igazság az, hogy maguk a fasiszta pártvezetők is mélységesen megoszlottak a tekintetben, vajon célszerű-e akár csak minimális valóságos tartalmat is adni a salòi köztársaság demagóg ígéreteinek; mint ahogy minden egyéb lehetséges kérdésben is megoszlott a véleményük, beleértve a „duce iránti hűséget” is. A „július 25-i árulók” — köztük Ciano és De Bono — veronai kivégzése január 11-én szintén arra szolgált, hogy megszilárdítsa a fegyelmet a fasiszta pártvezetők soraiban. A „köztársaságiakat” összetartó egyetlen ideológiai cement a legdurvább és legelvakultabb antikommunizmus; olyannyira, hogy a salòi rendőrfőnökök valdagnói megbeszélésén, amelyet február közepe felé tartottak, elhatározták, hogy „a törvény szigorát” egyedül a CLN kommunista vezetőivel szemben kell alkalmazni, megkímélve — legalábbis pillanatnyilag — a többi politikai párt képviselőit. Nyilvánvaló azonban, hogy túlságosan nehéz és anakronisztikus dolog a felszabadító háború időszakában újra kezdeni azt a játékot, amelyet oly nagy sikerrel folytattak a fasizmus indulásakor: elszigetelni és kiirtani „a felforgatókat”, hogy azután az összes demokratát likvidálni lehessen.

Miután a munkások frontján megbukott a támadásuk, a neofasiszták a középrétegekben, elsősorban az állami alkalmazottak között igyekeznek eredményt elérni, ezért esküvel kötelezik őket a salòi köztársaság iránti hűségre. Ez a kezdeményezés is eleve bukásra van ítélve, s csak a leggyávábbak között érhet célt. Sőt, a fasiszták kísérlete az ellenkező eredménnyel jár, a „köztársasági” rendszer elleni harc újabb kiszélesedését idézi elő. Maguk a bíróságok fogalmazzák meg az eskü visszautasításának jogi indokolását, azt bizonygatva, hogy „nem lehet hűséget esküdni egy olyan jogrendnek, amely nem létezik”, s ezzel elhalasztják az esküt „az alkotmány jóváhagyásának” idejére. (S nem ez lesz az ellenállás egyetlen formája a bírók soraiban; ők különben az elsők az értelmiségiek között, akik titkos szervezetet létesítenek, Rómában és Torinóban elfogadják a CLN vezetését, és a harcban számos tagjukat áldozzák fel. A pedagógusok között széles körben terjedt el Marchesinek a padovai egyetemről az olasz kultúra nevében kiadott felhívása; ennek szellemében szegülnek ellen az erőszaknak, és az eskü visszautasítására indított akcióval hozzák létre ellenállásuk első, sajátos szervezeti formáit.

Még teljesebb és döntőbb a neofasizmus veresége a nemzeti társadalomnak abban az alapvető rétegében, amely annak idején idegenül állt szemben az első risorgimento demokratikus harcaival, s amelyben a diktatúra bizonyos tömegbázisra talált korábban: a paraszti rétegekben. A parasztokat súlyosan próbára tette a háború, ki voltak téve a német razziáknak, rekvirálásoknak, a kötelező beszolgáltatásnak, s egyre ellenségesebb magatartást tanúsítottak a salòi rendszerrel szemben. A fasiszták meg sem kísérelték, hogy közvetlen módszerekkel visszahódítsák a parasztságot, nem is voltak erre eszközeik, s képesek sem lettek volna rá; ehelyett inkább a klérusra igyekeztek támaszkodni, amely — különösen Piemontban, Lombardiában és Veneto tartományban — a parasztok hagyományos vezetője volt. A papokat buzdítják tehát a rendre és a fegyelemre, s felszólítják őket, működjenek közre, hogy helyre lehessen állítani „a törvényességet” a falvakban. Ezzel szemben az a helyzet, hogy az egyház nem ismeri el a salòi kormányt, nem tartja azt „jogos kormánynak”. Megerősíti ezt a Vatikán is, „semlegesnek” nyilvánítva magát a két egymás ellen küzdő

fél között. „A háború mind jelenlegi formájában, mind általában elvileg, politikai tény — mondja a lombardiai püspöki kar május 5-i levele —, és sem az egyház, sem az egyházat képviselő, annak nevében cselekvő személyek semmilyen módon és semmilyen országban sem vállalhatják érte a felelősséget.”

Ez a „semlegességi” állásfoglalás, amelyet a piemonti és venetói híveknek szóló más püspöki dokumentumok és levelek újra és újra megismételnek, a gyakorlatban kettős arculatú: egyfelől arra szolgál, hogy a papok egyformán sajnálkozással emlékezzenek meg a nácifasiszták és a partizánok által elkövetett „kilengésekről”, amelyeket a fenti hivatalos dokumentumok egy kalap alá vesznek, ugyanakkor ösztönzi a magas klérust, hogy folytassa állandó közvetítési kísérleteit a harcoló erők között. Mindez persze egybeeshet a kivárási politika hívei által prédikált nézetekkel, s megerősíti az ő tézisüket: „ne súlyosbítsuk a helyzetet egy végsőig folytatott háborúval”. Másfelől viszont az egyháznak ez az állásfoglalása hatékony támogatást is nyújthat az ellenállásnak, mihelyt — különösen vidéken — az alsópapság elfogadja és levonja belőle a következtetéseket. A megszállók parancsával ellentétben széles körben nyújtanak segítséget a zsidóknak és a hadsereg menekült tagjainak, s ebből igen hamar közvetlen együttműködés fejlődik ki a felszabadítási mozgalommal. A plébániák megnyílnak a „lázadók” előtt, összeesküvési központokká, sőt az ellenállás erőinek toborzó központjaivá válnak. A vidéki papság, ugyanúgy mint a parasztság nagy tömegei, egyre inkább bekapcsolódik a harcba. A salòi rendszer egyazon gyűlölettel fordul tehát a parasztok és a papok ellen, szabad utat enged az antiklerikalizmusnak, támogatja a római egyháztól való elszakadásra irányuló kísérleteket (mint például don Tullio Calcagno „Itáliai kereszteshadjárat” elnevezésű mozgalmát). Azt tervezi továbbá, hogy felszólítja „a papokat a köztársaság iránti hűségre”, és kétségbe vonja még a konkordátum érvényességét is. Mindezek a kísérletek és szándékok azonban hajótörést szenvednek vagy nevetségbe fulladnak, s végül is még jobban megmutatják az idegen akaratból született alköztársaság tehetetlenségét.

A salòi kormány állandó válságának másik oka, hogy a nácik nem teljesítik a tengelyháború folytatásához szükséges fegy-

verek és eszközök szállítására tett ígéreteiket. Graziani egy Keitelhez intézett táviratában e téren szerzett érdemeivel hivatkozik, azt bizonygatja, hogy már 380 000 embert szállított a közös ügy céljaira, s leszögezi: szándékában áll „újabb korosztályokat behívni, mert csak úgy tudja teljesíteni a munkaszervezet egymillió emberre vonatkozó igényét”. De azután kiderül az igazság: a katonai sorozások rosszul haladnak, a fegyverekben és felszerelésekben nagy hiányok mutatkoznak, s amennyiben el akarnak érni valami eredményt, „maximális mértékben növelni kell a lázadók elleni harci alakulatokat”.

A „köztársasági” fegyveres erők még nagyrészt csak papíron léteznek, s a német gazda valójában nem is törekszik arra, hogy fokozza erejüket. Számára teljesen elegendő, ha itt-ott megjelennek a véresebb átfésülések és megtorlások alkalmával, és rájuk lehet bízni a partizánok nyomravezetőinek és hóhéraiak gyászos feladatát. A németeknek csak azért van szükségük ezekre az alakulatokra, hogy a polgári lakosság gyűlöletét rájuk hárítsák, és még ők ítélkezhesenek a „köztársaságiak kilengései” felett; ez különben a klasszikus szisztémája minden idegen uralomnak, amelyet történelmünk folyamán sajnos oly sokszor volt alkalmunk megismerni. Miközben a „köztársaságiak” tisztogató bandái mindenfelé hemzsegek, hol egyik, hol másik kalandor alakít ilyen bandákat — a fronton a németek oldalán csak a Nembo egyetlen zászlóalja harcol, amely már Korzikában átállt az ő oldalukra. Ám, még kimondani is furcsa, ez a zászlóalj is kijelenti, hogy „szemben áll a fasiszmussal és a salòi kormánnyal”, s csupán a saját szakállára folytatja a háborút!

A fiatalok iránti felelősség

Kikből áll a „köztársaságiak” tömege? Fel kell tennünk ezt a kérdést, hogy a történelem előtt tisztázhassuk a felelősséget. Ott vannak közöttük először is a fasiszta pártvezetők, akik már régóta annyira visszaélnék a hatalommal, hogy épp ezért a végsőkéig ki akarnak tartani; aztán a rabszolgakereskedők, akik „nagyban” szállítják a náciknak az olaszokat; meg az elvtelen kalandorok és az olyan emberi dúvadak, mint Koch

és Carità. De ott vannak közöttük ezerszámra fiatalok is, fegyverrel a kezükben, holott semmi sem köti őket az előbbiekhöz. E fiatalokkal a fasisztáknak sikerült elhíttetniük, hogy az ő táboruk védelmezi a hazát, Olaszország becsületét és méltóságát, s meg kell tartani az „adott szót”, nem szabad elárulni a német „szövetségest”. E fiatalok semmilyen tapasztalattal nem rendelkeztek, legfeljebb csak annyival, amennyit a fasiszták jóvoltából szereztek, megzavarta és kiábrándította őket a király Pescarába való futása (e tény, mint fentebb már mondtunk, az amerikai terrorbombázásokkal együtt nagymértékben ki tudta használni a fasiszta propaganda), nem tudták, hogy a fasizmus hazudozása éveken keresztül milyen károkat okozott az olaszoknak, nem tudták, hogy ez tette Olaszországot idegen hadseregek küzdőterévé. S mivel kétségbeesve látták a haza anyagi pusztulását, azt hitték, legalább a saját becsületüket megmentik, ha azok pártjára állnak, akik pedig tehetetlenségükkel és az idegen előtti szolgálai hajbókolásukkal fejükre hozták a szégyent és a becstelenséget.

E fiatalok nem ismerték fel, hogy a haza becsületét csak azzal lehetne megmenteni, ha eltökélten harcolnának az Olaszország pusztulását előidéző felelősök ellen, ama „szövetségesek” ellen, akik egész Európát uralmuk alá akarták hajtani, beleértve Olaszországot is, hogy megteremtsék azt az „új rendet”, amely a nibelungok barbár korát hozná vissza. E fiatalok talán nem is látták a deportálásokat, a gyilkosságokat, az olaszokra mért megaláztatásokat, s kétségbeesésükben a fronton kerestek megoldást maguknak.

A felelősség mindezt azokat a fasiszta pártvezetőket és bértollnokokat terheli, akik azt sem érdemlik meg, hogy a nevüket említsük itt, s akik hosszú éveken át azt prédikálták a fiataloknak, hogy az egyedüli érték az önmagáért való aktivizmus, eltávolították őket az állampolgári higgadt gondolkodástól, s az irracionális és az üres retorika karjaiba taszították őket. De még súlyosabb annak a felelőssége, aki kezdetben maga is új fényt adott kultúránknak, azután megtagadta a kultúra fegyvereit, hogy a fegyverek kultuszát hirdesse. Ilyen embernek ítélte a partizánmozgalom Giovanni Gentilét, aki július 25-e másnapján azonnal felajánlotta szolgálatait az első Badoglio-kormány oktatásügyi minisztériumának, szeptember 8-a

után pedig arra használta fel az értelmiségiek között szerzett tekintélyét, hogy a neofasiszta köztársaság számára toborozzon. Elvállalta az olasz akadémia elnöki tisztét, s mint ilyen, újra azonosította a hazát a fasizmussal.

„Gentile — olvashatjuk a „Nuovi Quaderni di Giustizia e Libertà”-ban (Az Igazság és a Szabadság Új Füzeteiben) — aki most elvállalta az akadémia elnöki tisztét, s az egyetlen olyan ember Olaszországban, aki bizonyos tekintetben tisztelt és tisztességes nevet bocsát a megmaradt fasiszták származásos és gyalázatos társaságának rendelkezésére, Gentile, aki a „Corriere della Sera” hasábjain továbbra is rendületlenül egyetértést prédikál a pártoknak, mintha valamiféle jelentéktelen belső kérdés körül kialakult véleményeltérésről lenne szó, s türelmet ajánl egy agyongyötört és kimerült népnek, sőt arra buzdítja, hogy tanúsítson hálás bizalmat az iránt és azok iránt, akik hűsz esztendőn át gyakorolt zsarnoki és ellenőrizetlen vezetésükkel diadalmasan a szakadékba juttatták a népet, Gentile, aki firenzei székfoglaló beszédében már formailag is enged — gondolatokról már régen nincsen szó — a fasiszta propaganda kétségbeesett és nyers otrombaságának, ez a Gentile immár aláírta a maga ítéletét.”

Az ítéletet április 15-én hajtották végre a firenzei partizánok.

A „La nostra lotta” így írt ebből az alkalomból:

„Azt mondják, becsületes ember volt, nyájas és áldozatkész, sokakat támogatott és védett a viharos esztendők folyamán, s a becsvágy és a pénzsomj nem olyan bűn, amelyért napjainkban agyonlövés járna. Azt mondják, tudós volt, filozófus, a kultúra embere, támogatta és védelmezte a kultúrát, mindig a szellem értékeit ünnepelte, — hát mindez nem volt elég ahhoz, hogy megmentse politikai tévedéseinek következményeitől?

Ma azonban Olaszország népe élethalálharcát vívja, ingadozás és könyörület nélkül. Nem vak harc ez, valamilyen egészségtelen és nevetséges birodalmi eszméért, amely a zsarnokság és az erköcs-telenség rendszerét igazolja, hanem harc a világos és ragyogó emberi tudatért, a szabad és egyetemes, civilizált életért, amely az igazságosság és egyenlőség rendszerén alapszik, s élő és újító energiákat termékenyít meg.

Felemelő harc ez, de szörnyű és kegyetlen is, mert a harcot vezető erkölcsi szükségszerűség nem ismeri az ingadozást, a benne

megtestesülő történelmi igazságosság nem ismeri a könyörületet. A jellem értékei és a szellem élessége vagy a művelt ember hírneve nem adhat menlevelet annak, aki közömbösen vagy ellenségesen szembehelyezkedik egy nép megváltást akaró szándékával. S hogyan is lehetne mentegetni azt, aki becsvágyától és mohóságától hajtva, tehetségének szerencsés sorsától elvakítva, a becsapás és megrontás eszközévé aljasította tudását, a legostobább barbársággal keverve össze azokat az értékeket, amelyek megvédését hirdette; aki az értelmet retorikával helyettesítette, a hamis következtetések és elvakítás eszközeivel prostituálva a filozófiát, aki a legnagyobb gyalázatosságra vetemedett, a zsarnokság, az igazságatlanság és a romlottság szolgálatába állította a szellemet? S ha netán a jószándékot akarják felhozni, mit mondjunk arról a filozófusról, aki nemcsak másokat, hanem saját magát is félrevezette abban, ami minden embernek — legyen akár filozófus az illető, akár nem — a legszentebb: az igazság szeretetében és tiszteletben tartásában? Így tehát ez a szerencsétlen, aki a gonoszság diadalmaskodása láttán oly gyakran dicsőítette prófétai göggel a történelem gondviselésszerűségét, most a történelem erkölcsi ítéletének áldozataként hal meg.”

4. MEGMOZDUL A FRONT

Róma felszabadítása

Május 11-én kezdődik a „római csata”. az egész olaszországi hadjárat legnagyobb szabású összecsapása. Egyik oldalon az 5. amerikai hadsereg és a 8. angol hadsereg áll, olasz, francia és lengyel alakulatokkal kiegészítve, Cassino és a Tirrén-tenger között; a másik oldalon Kesselring 14. és 10. hadserege, az első a cassinói (Gustav-vonal), a másik az anziói fronton. A szövetségesek stratégiája ezúttal nem a frontális támadásra, hanem Juinnek, a francia expedíciós hadtest tábornokának javaslata szerint az ellenség bekerítésére irányul. E stratégiával szemben Kesselring a támadó visszavonulást helyezi szembe, ezt határozta el már az első összecsapások után, s ezt — különösen a jobbszárnyon, a Tirrén-tenger felé eső fronton — nagy energiával végre is hajtja. Május 18-án a lengyelek elfoglalják Monte Cassinót, 23-án az 5. amerikai hadsereg újra egyesül az Anziónál partraszállt csapatokkal. A csata első szakasza véget

ért, s bár súlyos próbára tette mind a két hadsereget, a támadónak nem sikerült bekerítenie ellenfelét, nem sikerült elpusztítania erőit.

Eközben Rómában a helyzet még nehezebbé és feszültebbé válik. A németek igyekeznek kedvében járni a lakosságnak, lisztet osztanak ki a legszegényebb negyedekben; szabadabb teret engednek a neofasiszta propagandának; ugyanakkor azonban fokozzák a megtorlásokat és a razziákat a külvárosokban, ahol tábori erődítményeket emelnek, s aláaknázzák a hidakat és a fontosabb középületeket. A rendőrterror határtalan: a helyszínen ölnek meg embereket, letartóztatási parancs és ítélet nélkül. Így hal meg május 27-én a Piazza Bolognán Eugenio Colorni, a római egyetem matematikatanára és az illegális „Avanti!” főszerkesztője, akit Koch banditái gyilkolnak meg. Folytatódnak a kivégzések a Bravetta-erődben, s néhány nappal a felszabadulás előtt a németek kezére jut a Katonai Központ parancsnokságának öt tábornoka, köztük Odone és Caruso. Ez utóbbi a kínzások ellenére sem fedi fel az általa vezetett carabinieri titkos hálózatát.

A lakosság rettenetes körülmények között él: a város polgárai hosszú hónapokon át nélkülöztek és éheztek, a német átfésülések és a szövetséges bombázások lidércnyomása alatt gyötrődtek (különösen márciusban szenvedtek el számos súlyos bombázást), s most már erejük végső határáig jutottak. A németek lázadástól tartva szigorítják a megtorló rendszabályokat. Ez még inkább fokozza a lakosság elkeseredését, amely olyan mértékben növekszik, ahogy a szövetségesek Róma felé közelednek.

Az elkeseredés azonban nem csap át felkelésbe, aminek több oka is van. Mindenekelőtt Rómában nem sikerült mozgósítani a népi tömegeket mindennapi, közvetlen céljaikért, elemi létfeltételeik védelmében, pedig ez tette volna lehetővé a magasabb cél, a felkelés előkészítését. A római nép harcos élcsapata, amelyet kegyetlenül megtizedeltek a küzdelem során, elszigetelődött, túlságosan is előre haladt az általános mozgalomhoz képest. A város erői nem számíthattak — mint más olasz városokban — a külső partizánalakulatok segítségére. Hiányzott ezenkívül az egységes vezetés, az egységes célkitűzés. A CLN és a Katonai Központ között létrejött kompro-

misszum értelmében Bencivenga tábornok személyében találták meg azt az embert, akinek a végső parancsok kiadásának felelősségét kellett volna vállalnia, őt azonban a Vatikán tartotta őrizetben, területen kívüli övezetben, s nem engedtek meg számára semmiféle érintkezést a külvilággal (!). Vegyük hozzá azt is, hogy a Vatikán Róma békés kiürítésére törekedett, s e célból közvetített a két fél, az angol—amerikai erők és a németek között. S végül — de nem utolsósorban — kell megemlítenünk a római csata második, vagyis végső szakaszának jellegét, amely magukat a résztvevőket is meglepte. Az angolszászok megmagyarázhatatlan módon a Cisterna irányában történő általános támadást erőltették, ahelyett, hogy Casilina térségében összpontosították volna erőiket, hogy ily módon Valmontone mellett elvághassák a délről visszavonuló német erők nagy részét. Amikor azután végre odaértek, már késő volt, a kört nem tudták bezárni, s újabb makacs német ellenállás lobbant fel az Albanói dombokon. Amikor június elsején Vallettri elesett, Kesselring elhatározta, hogy meggyorsítja a visszavonulást, és lemond Róma védelméről. Miért tette ezt? Később azzal dicsekedett: nem teljesítette Hitlernek azt a tervét, amely állítólag a polgári lakosság kiürítését írta elő, valamint azt a kívánságát, s ebben a német diktátorral a jelek szerint Mussolini is osztozott, hogy Rómát a végsőkig kell védeni. A valóságban mind az egyik, mind a másik esetben csak azt tette, amit tehetett: amilyen képtelen volt a kiürítés terve, éppen olyan lehetetlen lett volna megvédenie Rómát, hiszen kelet és nyugat felől már szabad utak vezettek a városba. A németek ezért nagyon gyorsan keresztülvonultak a városon, s a hazafiak csupán néhány, a hátvéd szerepét betöltő osztagra tudtak lecsapni.

Az angol—amerikai csapatok június 9-én este érkeztek meg a városba, amikor Bonomi már a megadásról tárgyalt Chirieleison tábornokkal, a „nyílt város” senki által nem látott katonai parancsnokával. Alexander az utolsó pillanatban küldött egy üzenetet, s ebben csupán a szabotázsakciók elleni határozott fellépést követelte. Az annyira várt felszabadulás teljesen rögtönzött formában történik meg, s uralmuk utolsó óráinak zűrzavarában a németeknek még arra is jut idejük, hogy véghez vigyék utolsó gyalázatos tettüket: magukkal visznek a

Tasso útról tizenöt foglyot és Stortánál legyilkolják őket. Így ölik meg pl. Bruno Buozzit, az olaszországi szabad szakszervezetek újjászületésének egyik élharcosát. Eszméi azonban túlélik őt: június 3-án kerül sor a római szerződés aláírására, amely szentesíti a szakszervezeti erők egyesítését az Olasz Általános Munkásszövetség keretein belül, s feljogosítja őket, hogy az első vonalban vegyenek részt az újjáépítésben.

A másik jelentős eredmény: miután életbelép a helytartói intézmény, Badoglio benyújtja lemondását, s Bonomi elnöklése alatt (június 10-én) megalakul az új kormány, amelyben tárcanélküli miniszterekként résztvesznek a CLN hat pártjának vezetői is (Cianca, Croce, De Gasperi, Ruini, Saragat, Togliatti).

Ez az eredmény azért jelentős, mert a szövetségesek ezzel elismerik a CLN-t a nép képviselői szervének, s érvényét veszti „a felülről való kinevezés” elve is (a királyi helytartó szerepe csak arra fog korlátozódni, hogy a minisztertanács elnöke előtte tegye le esküjét).

Épp ezeknek az elveknek az elismerése idézi majd elő Churchill közbelépését. Az angol miniszterelnök vétót emel Sforza külügyminiszteri kinevezésével szemben, s vitatja az új kormány törvényességét, mivel — szerinte — a kormány a Szövetséges Ellenőrző Bizottság véleményének megkérdezése nélkül alakult meg. Rooseveltnél azonban válaszában emlékezteti arra, hogy az új kormány a moszkvai konferencia döntésének értelmében jött létre, s célszerűtlen lenne késleltetni beiktatását. Ez az epizód jellemzően mutatja, milyen belső ellentétek voltak a szövetségesek között az olasz helyzet kérdésében, amely valóságos ütközési ponttá vált Rooseveltnél demokratikus és köztársasági vonala, valamint Churchill konzervatív és monarchikus vonala között. Ez alkalommal az előbbi győzött (bár csak részben, mert a Sforzával szembeni vétó érvényben maradt), de ismét csak a csúcsokon, mert az AMG apparátusa ugyanolyan maradt, mint volt, amilyennek korábban már jellemeztük. A vitának ekkor már egyébként sincs olyan jelentősége, mint azelőtt: Olaszország — éppen Róma felszabadítása után — másodrangú harctérre válik az angol—amerikai szövetségesek számára. Június 6-án megtörténik ugyanis a normandiai partraszállás, s nagyobb jelentőségű események rajzolódnak ki a második világháború történelmi horizontján.

A partizánalakulatok fejlődése Észak-Olaszországban

Május folyamán új erők sereglenek a partizánosztagok soraiba. A mozgalom oly gyorsan fejlődik, hogy amíg február-márciusban körülbelül 20—30 000-re becsülték az észak-olaszországi partizánok számát, addig a május-júniusi szakaszban ez a szám már 70—80 000-re emelkedik. Ez a fejlődés annál inkább jelentőségteljes, mert az után megy végbe, hogy március-április folyamán a németek nagy átfésüléseket hajtanak végre, a salòi „köztársaságiak” pedig felhívást bocsátanak ki, amelyben „a legteljesebb amnesztiát” ígérnek azoknak a lázadóknak, akik május 25-ig megadják magukat, egyszersmind bejelentik: e határidő letelte után „gyors és döntő” katonai akciót indítanak a megmaradt partizánok ellen. A római csata idején fokozzák a rendőrterrorrt és a megtorlásokat. Agyonlövik Mascherpa és Campioni admirálist, miután egy kirakatperben azzal vádolták őket, hogy Leróban és az Égei-tengeren „a király és Badoglio parancsainak” engedelmeskedtek — vagyis haditengerészetünk történetének egyik legdicsőségesebb tettét hajtották végre.

Fondo Tocéban 43 túszt gyilkolnak le megtorlásul, miután előzőleg arra kényszerítik őket, hogy gyalog vonszolják végig magukat Intrától a kivégzés színhelyéig, nyakukban a következő szövegű táblával: „Olaszország felszabadítói ezek, vagy pedig banditák?”

De minden fenyegetés és minden öldöklés ellenére a partizánosztagok megerősödnek, még aktívabbá, még öntudatosabbá válnak. E májusi napokban világraszóló hőstettet hajt végre Dante Di Nanni torinói munkás, aki három és fél órán át tartja magát egy körülvelt házban, mintegy kétszáz némettel és fasisztával szemben. Amikor kifogy a tölténye, vértől borítva kilép az erkélyre, és „Éljen Olaszország!” kiáltással leveti magát a mélybe, mintsem hogy élve kerüljön az ellenség kezébe.

A piemonti ellenállás egyre erőteljesebbé vált, annak ellenére, hogy a téli gerillaháború néhány vezetőjének helyébe újakat kellett állítani: február 13-án, Megolo mellett elesett

ugyanis Filippo Beltrami, Gaspare Pajetta, Antonio di Dio és Citterio, társaik visszavonulásának fedezése közben.

Liguriában a partizánok megrohamozzák a hegyi övezet fasiszta kaszárnnyait; Emiliában a nyílt terepen való harc irányzata erősödik: Villa Minozzónál május 14-én a partizánok egy egész napon át verekednek 130 fasisztával, akiket beszorítanak a faluba, majd mikor a következő napon újabb 600 feketeinges érkezik az övezet átfésülésére, heves összecsapások után ezeket is meghátrálásra kényszerítik. Venetóban az ellenállás változó ritmusban folyik tovább, hol nagy erővel fellángol, hol hosszabb szünetek következnek. Petenel mellett május 22-én 150 olasz és szlovén hazafi 12 000 németnek áll ellen, hat órán keresztül tartja magát, végül az ellenség 169 halottat és több száz sebesültet veszít. A felső-valdagnói Montecchio Maggioréban egy alig néhány tucat emberből álló garibaldista-zászlóalj nem kisebb jelentőségű intézményt rohamoz meg és foglal el, mint a salòi köztársaság Tengerészeti Minisztériumát, hatalmas zsákmányt ejtve a helyszínen: 224 fasiszta tisztet és tengerészt fegyvereznek le, huszonnégy láda töltényt, három láda kézigránátot stb. visznek magukkal. Ugyanebben az övezetben néhány nappal később elfogják a birodalmi kormány mellé küldött japán katonai misszió néhány tagját! (Lehet, hogy a japánok a kellemes olasz éghajlatot akarták élvezni, mindenesetre a helyi partizánok — noha a nácik nagy váltságdíjat ígértek értük — célszerűbbnek látták, ha kivégzik a japán fasisztákat).

A partizántevékenység fellendülése, a mozgalom fejlődése egész sor szervezeti problémát vet fel. A mozgalom vezetői, mindenekelőtt az antifasiszta harc legtapasztaltabb irányítói, a spanyolországi polgárháború hazatért hősei, számot vetnek ezzel a helyzettel, s hozzálátnak ahhoz, hogy lerakják a partizánmozgalom egységes parancsnokságának megteremtéséhez szükséges alapokat.

A partizánmozgalom 1944 májusában bekövetkezett fejlődésének alapvető tényezői a következők voltak: a német és fasiszta terror nemhogy megfélemlítette volna a népet, inkább növelte ellenállását (az újonnan besorozott korosztályok inkább a hegyekbe mentek, semmint hogy a németekkel együtt küzdjenek); a risorgimento csatái óta most először megújult nemzeti egység nagy lendületet adott a mozgalomnak.

A partizánmozgalom ettől kezdve többé már nem kis csoportok összessége: a mintegy harminc főt számláló csapatok zászlóaljakká és brigádokká szerveződnek, kialakulóban van a partizánosztatok egységes felépítése, vagyis valóságos partizánhadsereg jön létre. De a „militarizálódásnak” ez a folyamata épp ellenkező módon megy végbe, mint ahogyan azt 1943 őszének „katonai szakemberei” kívánták: ők előbb a katonai szervezetet akarták megteremteni, és csak ezután életre hívni a partizánmozgalmat. Ez az álláspont szükségképpen a kivárási politikába torkollott. Most viszont egy kiszélesedett, fejlett partizánmozgalom teremti meg a maga szilárd, harcban edzett, szigorú fegyelmen alapuló katonai struktúráját, s igyekszik kiküszöbölni a kaotikus „ösztönös lázadás” minden megnyilvánulását. Azokat a „katonai szakembereket”, akik korábban a kivárási politikát támogatták, most a saját területükön verik meg. S éppen azok ösztönzik most legjobban a partizánmozgalom szilárd struktúrájának megteremtését, akik 1943 őszén vereséget mértek a kivárási politikára.

A szabad spanyol köztársaság védelméért vívott hadjárat komoly katonai tapasztalattal rendelkező hősei küzdenek a partizánmozgalom „militarizálásáért”, s őket támogatják azok a hivatásos katonák is, akik hívek maradtak vagy később csatlakoztak a partizánok ügyéhez. A Spanyolországból hazatért, jobbára kommunista vezetők mellett állnak a Giustizia e Libertà alakulatok parancsnokai, kiváltképpen a piemonti giellisták, akiket már a hegyekbe vonuló első harcosok között is ott láttunk.

A „militarizálódásnak” e folyamatával egyidőben fokozatosan megszűnik a „politikaiak” és „katonák” kezdeti megkü-

lönböztetése; végül is a partizánalakulatoknak a CLN mindegyik pártjából vannak vezetői (tehát kommunista, akciópárti, szocialista, kereszténydemokrata és liberális vezetés alatt álló alakulatokról beszélhetünk). Legfeljebb annyit megemlíthetünk, hogy a kezdettől fogva működő, politikai színezetű csoportok általában az első három párthoz tartoznak, míg a kizárólagosan katonai jellegű alakulatok CLN-beli képviselőjét a kereszténydemokraták és mindenekelőtt a liberálisok igénylik maguknak.

Így tehát a kommunisták vezette Garibaldi-hadosztályok (ezek a legszámosabbak) és az akciópárti, valamint a Giustizia e Libertà-hadosztályok mellett a következők működnek: előbb katolikus vezetés (Olivelli), majd Lombardiában liberális, Emiliában kereszténydemokrata irányítás alatt a „Fiamme Verdi” („Zöld Lángok”); szocialista vezetés alatt tevékenykednek a Matteotti-brigádok; Friuliban kezdetben a szocialisták irányítják az Osoppót, majd az egyre inkább a helyi klérushoz kötődik; később aztán olyan egységek is alakulnak — mint például a Mazzini-brigádok —, amelyeknek, nevük ellenére, semmi közük sincs a köztársasági párthoz.

A partizánbrigádok politikai differenciálódása természetesen a csúcsokra vonatkozik inkább: az „alap”, azaz a partizánok tömege nem tartozik egyik meghatározott politikai párthoz sem. Igaz viszont, hogy a politikai vezetés, mindenekelőtt a politikai biztos és a „politikai órák” stb. révén, lassanként befolyást gyakorol az „alapra” is.

E politikai differenciálódás nagyarányú versengést vált ki a partizánosztagek között, s ezzel hozzájárul a felszabadítási harc fejlődéséhez, egyszersmind azonban bizonyos problémákat is felvet a kölcsönös kapcsolatok, a hatáskörök megszabása és az ellátási források felosztása tekintetében, ami különösen döntő tényező a partizánháborúban. Az élelmiszer-ellátáson kívül a fejlődő partizánmozgalomnak gondoskodnia kell a fegyver- és lőszerellátásról is. Azok a fegyverek, amelyeket egyes partizánok hoznak magukkal, vagy az ellenségtől ragadnak el, nem elegendőek. Szükség van a szövetségesek segítségére is, ezt azonban gyakran politikai diszkrimináció után juttatják, mintha csak szándékosan 'élezni akarnák a különböző alakulatok közti viszályokat. A vonalon túlra küldött

szövetséges missziók rendszerint a „legjobbboldalibb” helyi alakulatra támaszkodnak, ezt az általános irányelvet azonban vidékenként más és más módon alkalmazzák, gyakran a missziót vezető tisztek személyi beállítottságának megfelelően. Piemontban például Mauri „autonóm” mozgalmát támogatják a giellisták és a garibaldisták ellenében, Liguriában a giellistákat a garibaldistákkal szemben, Emiliában viszont, ahol az ilyen választás lehetősége csaknem teljes egészében hiányzik, a garibaldistákat látják el, és így tovább, vidékek és missziók szerint.

A SIM, a Katonai Hírszerző Szolgálat délről küldött és határozottan monarchikus beállítottságú, gyakran CLN-ellenes érzületű katonai missziói mellett az Olasz Ellenállási Szervezet katonai missziói is tevékenykednek, ez utóbbi annak az egyezménynek következtében jött létre, amelyet Croce veje, Raimondo Craveri kötött az amerikaiakkal s Riccardo Bauer — Róma felszabadítása után — az angolokkal. Külön helyet foglal el a „Franchi”^{*} elnevezésű szervezet, amelyet Edgardo Sogno alakított meg és vezet, s amely a CLN jobbszárnyára támaszkodik.

Mindazonáltal „az ellátási kérdések” miatti viszályok a különböző alakulatok között általában elsimulnak a CLN keretén belül, s ezek a viszályok egyre ritkábban fordulnak elő és kevésbé élesek a szerint, ahogy a partizánharcosok öntudata elmélyül a harc hevében, s magának a CLN-nek a tekintélye is növekszik és megszilárdul.

A kommunisták, akik gyakran szenvednek a szövetségesek fentebb említett diszkriminációs politikája miatt, nehéz harcot folytatnak saját soraikban, hogy elkerüljék az ellenséges és szektás magatartást a többi csoporttal szemben, s buzdítják harcosaikat: erősítsék az egységet a más felfogású brigádok tagjaival.

Az egységes parancsnokság felállításának szükségességét a partizánmozgalom növekedésének fentebb már kifejtett problémái is indokolták. A kezdeményezés a központból indul ki, itt már — embrionális formában — működik egy katonai szerv, amely a CLN-nek van alávetve: a Felső-olaszországi Katonai

^{*} Jelentése: szabadok, tisztaszívűek. — Szerk.

Parancsnokság, s június 9-én létrejön a „Felszabadító Önkéntesek Hadtestének Főparancsnoksága a megszállt Olaszországban” elnevezésű szerv. Az új szervezet funkcióit meghatározó körlevél egyszersmind irányelveket ad ahhoz is, hogy a területeken és a tartományi székhelyeken a központi parancsnokság mintájára egységes parancsnokságokat kell felállítani. Kiemelkedő funkciót tölt be a főparancsnokságban Parri és Longo. A harc folyamán, különböző beosztásokban, egymás után a következők töltenek be vezető tisztségeket: Giancarlo Pajetta (Kommunista Párt), Fermo Solari (Akciónpárt), G. B. Stucchi (Szocialista Párt), Enrico Mattei (Kereszténydemokrata Párt), Mario Argenton és Edgardo Sogno (Olasz Liberális Párt). A felsőolaszországi CLN kérésére augusztus végén katonai tanácsadóként Raffaele Cadorna tábornok is bekapcsolódik a munkába. A tábornokot ejtőernyővel dobták le Észak-Olaszországban.

A partizánok diplomáciai tevékenysége.

A sarettoi és friuli egyezmények

Az olasz partizánmozgalom fejlődését mutatja, hogy a katonai eredmények mellett nemzetközi tevékenysége is felélénkül.

1944 májusában tárgyalások kezdődnek a francia és a szláv partizánokkal. Néhány hónap alatt az olasz partizánmozgalom olyan kiterjedt és erős lett, s politikailag annyira megszilárdult, hogy egyenlő félként tárgyalhat azoknak az országoknak az ellenállási képviselőivel, amelyek évek óta háborút viselnek a fasiszmus ellen.

A tárgyalásokat különösen szükségessé teszi az a tény, hogy az olasz partizánok és a francia *maquis-k* a Nyugati-Alpokban, az olasz és szlovén alakulatok Venezia Giuliában ugyanazon a területen kell hogy harcoljanak. De még a katonai koordinálásnál is fontosabb a közös harc elveinek megerősítése. Az olasz hazafiaknak vissza kell utasítaniuk minden olyan kísérletet, amely azonosítani kívánná az ellenállás által képviselt új Olaszországot a fasiszta Olaszországgal. A május 30-i sarettoi egyezmény is ezeket az elveket fogadja el. Az egyezményt olasz részről a piemonti CLN megbízottja, Dante Livio Bianco, francia részről Juvénal, az Egyesített Ellenállási Mozgalom II.

kerületi parancsnoka írta alá. Az egyezmény politikailag szentesíti, hogy a közelmúltért „a felelősség a kormányokat és nem a népeket illeti, hiszen mindkét nép elnyomó és korrupt rendszerek áldozata”, s megerősíti a teljes francia—olasz szolidaritást „a fasiszmus és a nácizmus, a reakció összes erői elleni harcban”. Hangsúlyozza továbbá: „e harc szükségszerű bevezető szakasza annak, hogy helyre lehessen állítani a demokratikus szabadságjogokat, meg lehessen teremteni a társadalmi igazságosságot egy szabad európai közösségen belül”. Katonai téren az egyezmény széles körű együttműködést ír elő, kötelezővé teszi az információk, fegyverek és eszközök cseréjét. A határok kérdéséről nem esik szó, ez a probléma fel sem merült még akkor, ennek következtében semmilyen ok sem volt a viszályra vagy bizalmatlanságra.

A sarettoi egyezmény általános elvei szolgálnak alapul ahhoz az egyezményhez is, amelyet május 7-én Friuli egyik helységében írnak alá a Garibaldi—Friuli-brigád és a Briski-Beneski-Odred-brigádok megbízottai. Ez az egyezmény még szorosabb katonai együttműködést ír elő, s koordinációs célokból megteremt egy szlovén—olasz vegyes parancsnokságot, amelyben a két fél képviselői egyenlő jogokkal vesznek részt. A friuli egyezmény a határok kérdésében különbözik a sarettoitól; ez nagyon lényeges, s ezért részletesen kell foglalkoznunk vele. Mindenekelőtt leszögezi annak szükségességét, hogy a határok megállapításáról való minden vitát el kell halasztani a háború befejezése utánra, fokozni kell a németek és a fasiszták elleni harcot, fejleszteni kell az olasz és szlovén partizánalakulatokat, meg kell teremteni az együttműködést az olasz és a szlovén felszabadító mozgalom között, főleg Triesztben. Különösen fontos azonban az a tény hogy egyetértés jön létre egy alapvető kérdésben:

„... a német megszállók és a fasiszta árulók ellen vívott fegyveres harcával az olasz nép a legjobb úton van afelé, hogy megszerezze a jogot ahhoz, hogy egyenlőként foglaljon helyet a szabad nemzetek eljövendő gyülekezetében, ahol majd oly módon rendezik az olasz és szlovén nép kapcsolatait, amely kielégíti az olasz nép nemzeti törekvéseit is.”

A friuli egyezménynek — a sarettóitól eltérően — éppen ezért az egész országra kiható jelentősége van: egy olyan területen, ahol mindenekelőtt szláv alakulatok működnek, s ahol Olaszország oly sok éven át fasiszta országgént, mint a nemzeti elnyomás képviselője lépett fel —, az ellenállásnak sikerült elérnie, hogy a háború befejeztéig ne történjen végleges rendezés, és hogy e vitás határövezetben elismerést nyerjen a nemzeti elv. S ha később, az elkövetkezők során ez a jelentékeny eredmény megghiúsul, az semmiképpen sem az olasz ellenállás hibájából történik így.

Emlékeztetni kell arra is, hogy olaszok és szlovének naponta esnek áldozatul a német terrornak, ami a fasiszta *quislingek* nagyobb szégyenére teljes erővel tombol Venezia Giuliában. Csupán április folyamán három tömeggyilkosságot követnek el Triesztben: a tűzérési lőtéren hetvenkét túszt lőnek agyon, Proseccónál tizenegy, a Todt-szervezetbe* besorozott fiatal embert akasztanak fel, a Ghega-úton pedig ötvenkét politikai túszt, s két napig az utcán hagyják őket közszemlére elrettenítésül. Trieszt az egyetlen olasz város, amely azzal a szomorú kiváltsággal dicsekedhet, hogy krematóriumokat állítottak fel benne a nácik: a külvárosban működő kemencékben a felszabadulásig az áldozatok ezreit égetik el, nem egyet elevenen.

A partizán internacionalizmus

A most megvizsgált egyezmények jellemző vonása, hogy nem csupán a német nácikat és természetesen az olasz fasizmust ítélik el, hanem a többi ország elnyomó, korrupt, németbarát és fasiszta rendszerét is, Franciaország és Jugoszlávia háború előtti kormányait, amelyek ugyancsak nagy mértékben hozzájárultak a háború kitöréséhez. E közös felismerésen alapult a tényleges szolidaritás, a határozott készség arra, hogy világosan elkülönítsék egymástól a rendszerek és a népek felelősségét. Ez az egyik alapja az ellenállás internacionalizmusának. A nemzetköziség másik alapja, hogy a különböző nemzetiségű

* Ez a náci szervezet kényszerszolgálatokkal végeztetett stratégiai jelentőségű építkezéseket Németországban és a megszállt országokban. — *Szerk.*

emberek együtt harcolnak a közös ellenséggel szemben. Olaszországban például az olasz partizánok együtt küzdöttek a volt angol, amerikai, szovjet, ausztráliai, új-zélandi, jugoszláv és csehszlovák hadifoglyokkal. A különböző tájak olykor még fajilag is különböző fiai megismerték itt egymást, s felfedezték egymásban azokat a közös vonásokat, amelyek a partizánháborúban még inkább kidomborodtak: az emberiesség közös vonásait a barbárság elleni harcban. S ha a barbárságról van szó, akkor nemcsak a közvetlen pusztításokra, náci öldöklésekre gondolunk, hanem a távolibb múltra is, az éveken át szított gyűlölet politikájára, amely szembeállította egymással a különböző népeket, s végül a háborúhoz vezetett. Ezt a politikát már alaposan megcáfolták az olasz parasztok, amikor befogadták és elrejtették — nem egyszer saját életük árán — a nácik elől menekülő szövetséges hadifoglyokat. A foglyok közül sokan, hogy hálájukat leróják, ott maradtak a parasztok között, és együtt harcoltak azokkal, akik helyet adtak nekik szegényes házukban. Nem egy volt hadifogoly kiemelkedő szerepet töltött be az olasz partizánmozgalomban, mint például az angol Gordon Lett és Anthony Oldham; az előbbi Spezia tartományban küzdött, az utóbbi a gót-vonaltól északra tevékenykedő toscanai partizánok parancsnoka volt; a szovjet Konov Cuneóban, Fiedar (Fjodor Poletajev) Liguriában harcolt. A harcok folyamán sokan estek el országunk szabadságáért, mint ahogyan a határokon túli olasz partizánok is feláldozták magukat annak a nemzetnek a szabadságáért, amely vendégül látta őket. A népek szabadságának ügye egy és oszthatatlan.

Partizánjaink külföldön

E ponthoz érve szükséges legalább nagy vonalakban felvázolnunk a hadseregünk felbomlása után, nem olasz földön alakult partizánosztatok történetét, amelyeknek szeptember 8-a utáni tevékenységéről röviden már megemlékeztünk. Harcukat természetesen csak úgy tudjuk valóban értékelni, ha azoknak a nemzeti felszabadulási mozgalmaknak a keretében vizsgáljuk őket, amelybe beilleszkedtek Franciaországban

éppúgy, mint Jugoszláviában, Albániában vagy Görögországban. Ezek a partizánosztagek csak igen kevésé állottak kapcsolatban az anyaországgal; hőstetteik a hazatérés pillanatáig szinte teljesen ismeretlenek maradtak.

Néhány sorban nehéz volna összegezni a külföldön harcoló olasz partizánok történetének száz meg száz epizódját. De hadd említsünk meg mégis legalább néhány általános tényt és tanulást.

Az európai partizánok harcát jellemző módon határozta meg az évszakok váltakozása: télen minimálisra csökkent a támadás lehetősége, tavasszal újra kezdődtek és nyáron folytak a legnagyobb csaták. A harcoknak ez a hullámozása bekapcsolódott a második világháború általánosabb, szélesebb menetének alakulásába, s amint már megjegyeztük, az elnyomott népek harca 1944 nyarán érte el tetőpontját. Ezt megelőzően, a tél folyamán, hasonló problémákkal kellett szembenézniük az Alpok és az Appenninek szabadságharcosainak, Bosznia és az albán hegyek partizánjainak. A különbség csupán annyi, hogy míg az egyik helyen élvezték a nép spontán támogatását, másutt gyakran hosszadalmas és fárasztó küzdelemben kellett megszerezniük az elnyomott népek bizalmát és szolidaritását, hiszen ezek a népek néhány hónappal korábban még megszállóknak ismerték őket.

1944 szörnyű telét Jugoszláviában a németek hatodik offenzívája jellemzi: ennek során harcba kerülnek és megtizedelődnek az 1943 nyarán keletkezett partizánosztagek, Boszniában a Garibaldi- és Matteotti-zászlóalj, Montenegróban pedig a Garibaldi-hadosztály.

A Garibaldi-zászlóalj háromnapos ütközetben (április 3-tól 5-ig) meghiúsítja a Prinz Eugen-hadosztály bekerítési kísérletét, s ezzel kiérdemli a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg I. proletár hadosztályának parancsnoki dicséretét (ebbe a hadosztályba tartozott a zászlóalj). A Matteotti-zászlóalj a 46 napig tartó hetedik offenzíva során több alkalommal is segít kimenteni az egész sereget az ellenség fenyegető szorításából.

A Garibaldi-hadosztály a téli időszakban személyi állományának felét elveszti, s tavasszal szerveződik újjá, azoknak a légi szállítmányoknak a segítségével, amelyeket az olasz főparancsnokság küld számára.

S azután külföldön is, mint Olaszországban, elérkezik partizánjaink számára „a nagy nyár”. Augusztusban megindul a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg offenzívája, amelyben az első vonalban vesz részt a Garibaldi- és a Matteotti-zászlóalj. Támadásuk csak Belgrádnál áll meg, ahol csatlakozik a Vörös Hadsereg offenzívájához.

A Belgrád felszabadításáért vívott, október 15-től 21-ig tartó csata után a két fent említett zászlóaljból s az újonnan született Mameli- és Fratelli Bandiera-zászlóaljakból megalakul az Italia-hadosztály, amely reguláris alakulatként harcol tovább a szovjet és jugoszláv erők oldalán. 1945 tavaszán, Zágrábban fejeződik be legendás története. Ekkor már 80 csata áll mögötte, 11 000 kilométernyi meneteléssel. Több mint 1 300 embert vesztett, beleértve a sebesülteket és az eltűnteket is. A Garibaldi-zászlóalj részt vesz a II. Corpus haditetteiben, s a heves harcok során egész alakulatai pusztulnak el (például a Ranieri őrnagy vezette 3. brigád). A sereg magvát alkotó Venezia-hadosztálynak az őszi tragikus napokban még 10 000 katonája volt, de a harcok, a járványok, a partizánhadjárat rettenetes nehézségei következtében alig több mint ezerre olvad le a létszáma.

A tél és az átfésülések Albániában is felbomlasztják az őszi folyamán alakult „hegyi egységeinket”. Mindazonáltal épen maradtak a Firenze nevű alakulat ütegei, amelyeket csodával határos módon mentettek meg és hurcoltak keresztül a járhatatlan hegyi ösvényeken, míg végül újra megdördülhettek az albán szabadság védelmében, s részt vehettek a döntő nyári csatákban és Tirana felszabadításában (november 14-én). A Gramsci-zászlóalj, amely, miként láttuk, az Arezzo és a Firenze maradványaiból született, részt vett az albán gerillaháború minden eseményében mint a Mehmet Shehu vezette brigád tagja. A hetedik német offenzíva során elesik a zászlóalj parancsnoka, Terzilio Cardinali, de példája továbbra is lelkesíti harcosait a Peshkopi és Kruja melletti harcokban és a Tirana felszabadításáért folyó elkeseredett utcai harcokban. (A nácik egészen az utolsó napig folytatják megtorló és irtóhadjáratukat: az SS bandái a körülrárt város lakosságából száz olaszt és ugyanannyi albánt lőnek agyon.) A Gramsci-zászlóalj, amely több mint 2000 főt számláló hadosztállyá alakult át, az

ellenséget üldözve Tiranából egészen Boszniáig tör előre, s Szarajevóban fejezi be hosszú útját.

Görögországban, sokkal inkább mint másutt, az olasz partizánoknak igen súlyos nehézségekkel kellett megbirkózniuk az ELASZ és a görög nacionalista ellenállási mozgalom viszályai által megrontott légkörben, s annak a félcímtes, tragikus éhínségnek következtében, amely görög állampolgárok száz-ezreinek halálát okozta. A Pinerolo feloszlott, s osztagaink egysége többé nem is álli helyre; katonáink egy része egyénileg vagy kisebb csoportokban az andartokhoz* csatlakozik, másik részük az ELASZ által felszabadított övezetekben a görög parasztok mellett dolgozik (nem mindig a megértés légkörében, noha a partizánparancsnokságok határozott utasításokat adtak ki a bizalom megteremtése érdekében). Gerillaharcosaink csoportjai közül különösen kiemelkedik az az osztag, amely Eubea szigetén élte túl a szeptemberi napokat, és az ELASZ 7. ezredéhez csatlakozott. Renato Bianchit, e csoport tagját, a görög hazafiak rendkívül merész vállalkozásaiért „a felszabadulási harc hőse” címmel tüntették ki. Bianchi és társai méltó örökösei Domokos garibaldista hagyományainak.

S végül, a második világháború egy másik színterére térve át, meg kell említenünk, mennyire támogatták a menekült olasz antifasiszták, az emigránsok és a 4. hadsereg katonái a francia ellenállást. A piemonti Roselli-brigád, megőrizve szervezeti önállóságát, a határokon túl harcol; az olaszok részt vesznek Párizs, Toulouse, La Rochelle és más helységek felszabadításában. A párizsi felkelés folyamán megostromolják a német parancsnokság épületét, harcolnak a Nation téren, Saint-Ouennál, jelen vannak a városban folyó utcai harc szinte minden összecsapásánál.

Nincs a megszállt Európának egyetlen olyan fővárosa Párizstól Belgrádig és Tiranától Athénig, amelyben az olasz szabadságharcosok ne vettek volna részt a végső küzdelemben, ne járultak volna hozzá maguk is a náci rabszolgaságból megváltott új Európa felépítéséhez.

* Andartok: görög nacionalista partizánok. — Szerk.

Az ellenállás nemzetközi jellegének megmutatása messzire vitt minket a harc olasz színterétől. De hallgathatunk-e a szabadságküzdelem végső szakaszáról, nem kell-e legalább megemlítenünk azt a rendkívüli kitartást, amelyet a német megsemmisítő táborokban tanúsítottak katonáink?

Szeptember 8-a után a különböző harctereken sok olasz katonát ejtenek foglyul és deportálnak Németországba. 1943 végétől, 1944 elejétől kezdve követik őket partizánok és antifasiszták, zsidók és zsidókat meg szövetséges hadifoglyokat rejtegető egyszerű állampolgárok (köztük néhány egyházi személy is), az átfésülések, razziák letartóztatottjai. Ezeket a különböző olasz városokban fekvő börtönökből a Modena melletti Fossoli és Bolzano táboraiiban összpontosítják. Innen zárt marhagyonokba zsúfolva szállítják őket Németországba, Ausztriába vagy Lengyelországba, a különböző megsemmisítő táborokba, Dachaubá, Buchenwaldba, Mauthausenba, Auschwitzba (Oświęcim), Flossenburgba, Belsenbe, Ebenseebe, Ravensbrückbe, a hideg és mindennapos tömeggyilkosság abszurd, időtlen világába.

E táborok barakkjaiban, rettenetes körülmények között éltek a deportáltak, mint azoknak a visszaemlékezéseiben olvashatjuk, akik megmenekültek a mészárlásból. Európának szinte minden nemzete képviselve volt itt. Az elképzelhető legolcsóbb munkaerőt jelentették a németeknek (Mauthausenban például a központi tábornak 80 kilométer sugarú területen voltak munkatáborai, bányákkal, erdőségekkel és üzemekkel): a számukra kiosztott élelem teljességgel elégtelen volt, s amikor a munkától és az éhezéstől kimerültek, és nem tudták többé hasznukat venni, tudományos módszerességgel gyilkolták meg őket, majd kemencékben elégették vagy hatalmas tömegsírokba vetették tetemüket. Minden nap újabb ezrek érkeztek Európa minden részéről, hogy elfoglalják a holtak helyét, és végigszenvedjék ugyanazt a sorsot.

E pokoli légkörben, amelyben a rabtartó hajcsárok kegyetlensége, az éhség és a gyötrelmes munka kísérteties árnyakká változtatta, fizikailag és morálisan egyaránt megtörte a foglyokat, az ellenállás tovább folytatódott az emberi élet és az emberi

méltóság megvédelmezése érdekében. A táborokban nemzetközi felszabadító bizottságok alakultak. Gerincüket az antifasiszta harc legbátrabb elemei alkották, ők szervezték meg a rabok megsegítését, erősítették a legöntudatosabbak erkölcsi tartását, s rajtuk keresztül befolyásolták az általános morális állapotot. Így védekeztek a heterogén környezet által teremtett nehézségek ellen, harcolva egy olyan helyzetben, amelyben az egyes nemzetiségek szembekerültek egymással, s amelyben a körülmények arra készítették az erősebbet, hogy a gyengébb rovására igyekezzék túlélni e poklot. Az olasz ellenállók azon kívül, hogy részt vettek e közös akcióban, felvilágosító tevékenységet fejtettek ki honfitársaik érdekében is, akiket a más nemzeti-ségű foglyok bizalmatlansággal, nem egyszer gyűlölettel kezeltek, mert a fasiszta háború miatt bűnösöknek tartották őket. Különösen jelentős volt ebből a szempontból a nemzetközi bizottság egyik tagjának, Giuliano Pajettának Mauthausenban és Teresa Nocének (Estellának) a holleischeni táborban végzett felvilágosító munkája. Teresa Noce nyolcvan más „politikaival” együtt nap mint nap leírhatatlan áldozatokat vállalva harcolt a lágerba zárt nők védelmében. 1945. március 8-án még a nemzetközi nőnapot is sikerült megünnepelniük egy titkos gyűlésen, amelyen a történelem legjelentősebb női szereplőiről hangzott előadás, „Jeanne d’Arctól korunk ellenálló asszonyáig” címmel.

Társaik fizikai és erkölcsi támogatása mellett közvetlen szabotázsakciókat is hajtottak végre a német hadigépezet ellen, mely az adott helyzetben egészen kivételes, kétségbeesett és rettenthetetlen bátorságot kívánt. Például egy Forti nevű római partizán Linzben 1945 márciusában egy éjszaka fáklyafénnyel adott jelt a szövetséges bombázóknak, hogy elpusztítsák azt a vasútvonalat, amelynek helyreállításán ő maga is ott dolgozott más deportált társaival együtt. Ennek kapcsán idézzük fel a mauthauseni „20. blokk” lázadását, amikor is 600 orosz fogoly egyetlen tömegben vetette rá magát a magasfeszültségű árammal telített drótkerítésre, s noha gépfegyvertűzzel árasztották el őket, s rengeteg halottat hagytak maguk után, sokuknak sikerült megmenekülniük, s háromszáz kilométeres menetelés után elérték a szovjet vonalakat.

Különleges tevékenységet fejtettek ki az ellenállók a felsza-

A szövetséges légierő július 19-i heves bombatámadása következtében rombadőlt a római San Lorenzo-bazilika, s több ezer ember elpusztult a munkásnegyedekben

Catania népe
megrohamozza
a fasiszta párt
székházát

A faszizmus buká-
sát egész Olasz-
országban hatal-
mas lelkesedéssel
köszöntötte
a nép:
július 25-én
Milánóban is
lerombolták
Mussolini
óriási
bronzszobrát

Tüntető menet
kíséri
a Reggio
Emilia-i
börtönből
kiszabadult
politikai
foglyokat

Július 25-ét
ünneplik az
észak-
olaszországi
Borgosesiában

Lorenzini
(Libero Lossanti),
a 36-os Garibaldi-brigád
első parancsnoka

A felbomlott
katonai alakulatok tagjai
megalakítják az első
partizáncsapatokat

A partizánok Szabadság-adója

Clark amerikai tábornok
megszemléli az anziói
hídfőt

A mosolygó Kesselring — az
olaszországi német hadsereg
főparancsnoka, az olaszok
tízezeinek gyilkosa

A Hitlerről elnevezett SS-zászlóalj sturmbannführerje, távcsővel
figyeli a lángban álló Boves házait, amelyeket „válogatott csapa-
tai” gyújtottak fel

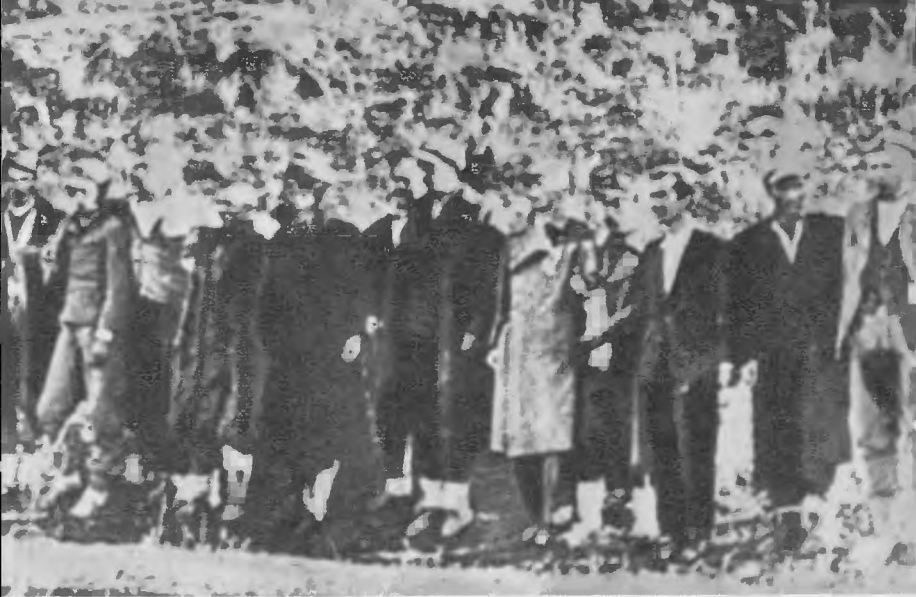

A Fosse Ardeatine-i áldozatok hozzátartozói koszorúkkal és emléktáblákkal jelölték meg a náci öldöklés színhelyét

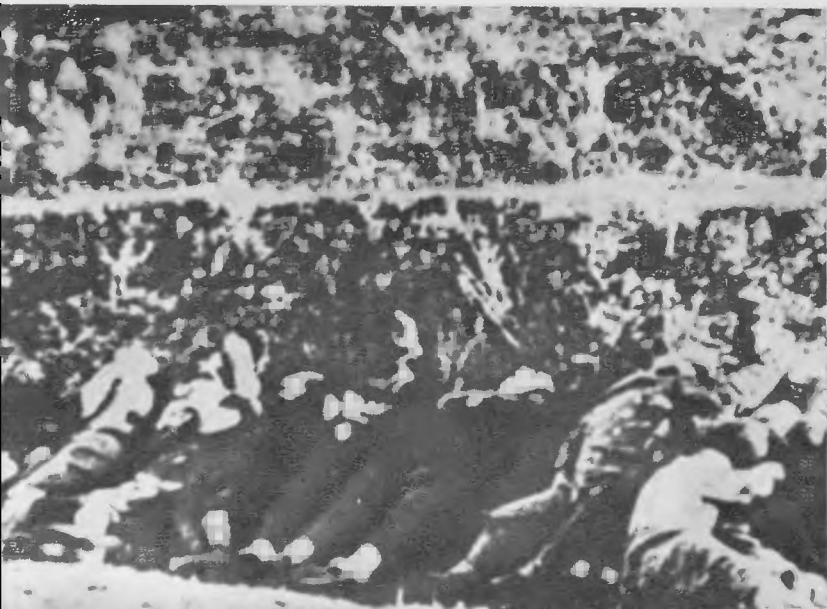
A szövetséges légierő egy teljes napon át bombázta Monte Cassino történelmi nevezetességű kolostorát. A hadtörténészek szükségtelen és tragikus tévedésnek tartják Monte Cassino elpusztítását

Egy partizáncsoport kivégzés előtt...

...és utána

Nem baj, ha a ruha rongyos, csak a fegyver legyen jó!

Erdei pihenőhely Valsesiában

Moscatelli, az Olasz Kommunista Párt egyik vezetője,
néhány partizántársával

Fogolycsere
a domodossola
köztársaságban

Ujjongó tömeg a felszabadított Nápolyban

Az Olasz Felszabadító Hadtest katonái és a hazafiak felvonulása
Rómában a Via del Tritonén a felszabadulás napján

A 36-os Garibaldi-brigád elesett hőseinek ünnepélyes temetése Imolán

A CLN vezetők egy milánói megbeszélésén: az Olasz Kommunista Párt részéről G. Pajetta és Venanzi (balról az első és második), továbbá Ferruccio Parri, valamint a kereszténydemokrata Brusasca és a szocialista Morandi (balról az ötödik, hetedik, illetve nyolcadik)

Olasz partizánok Torino egyik utcáján (1944. április 25.)

Luigi Longo és Cadorna tábornok a szövetséges katonai vezetőkkel Milánó felszabadítási ünnepségén

Az elfogott német tisztek arcukat elrejtve vonulnak keresztül Milánón

Észak-olaszországi partizánparancsnokok Rómába érkezésükkor: 1. Dedeli, 2. Ukmar, 3. Barontini, 4. Vinzio, 5. Moscatelli, 6. Leone, 7. Secchia, 8. Meregalli, 9. Rastelli, 10. Foglio

A partizánok felszabadítják Omegnát

A Servadei-brigád partizánjai bevonulnak Milánóba,
1945. április 26-án

badulást megelőző napokban. Amikor 1945 áprilisában Himmler elrendelte az összes foglyok kiirtását, a tábor felszabadítási bizottsága elhatározta, hogy megtesz minden szükséges intézkedést az örült parancs végrehajtásának megakadályozására. Barakk-sejtek alakultak, mindegyik meghatározott feladatot kapott, s mielőtt az SS tovább folytathatta volna az öldöklést, az ellenállók vezette kísérteties árnyak tömege fellázadt, megölte hódjait, s felszabadította a tábort, néhol több nappal a szövetséges csapatok megérkezése előtt. Ez történt Mauthausenben is: amikor megjelent a völgyben három amerikai harckocsi, a csontvázra fogyott deportáltak „Az amerikaiak! az amerikaiak!” kiáltással megrohanták és legyűrték az őrséget, és birtokukba kerítették a tábort, amelyet azután 15 napon át az általuk választott nemzetközi bizottság kormányzott.

Az olaszok mint az antifasiszta Olaszország első követői részt vettek a táborok harcaiban, a többi ország ellenállóinak oldalán, velük együtt szenvedtek a náciizmus bűnei miatt, velük együtt harcoltak a békés és demokratikus Európáért. Tízezrével pusztultak el a táborokban; hogy csak egyetlen példát említsünk: Mauthausen 8000 olasz deportáltjából mindössze 350 tért vissza hazájába.

6. 1944 „FORRÓ” NYARA

A németek véres visszavonulása Umbriában és Toscanában

A németek visszavonulása Rómából Firenze irányába két szakaszban ment végbe: a hitleri hadsereg először a félszigetet Trasimeno és Jesi magasságában átszelő vonalon foglal állást; a második szakaszban meglassul a visszavonulás, s állandó és heves hátvéd-harcokra kerül sor. Az Abruzzókban erőltetett menetben haladnak a németek, sarkukban a partizánokkal és a Felszabadító Olasz Hadtest katonáival, akik Orsogna mellett léptek be a harcba, Róma felszabadításával egyidejűleg, s Chietiben koncentrálták erőiket június 15-én. Az abruzzói partizánalakulatok tevékenyen részt vesznek a hadjáratnak

ebben a befejező szakaszában: az Ammazzalorso* nevű csapat, amely megszakítás nélkül harcolt ebben az övezetben, bevonul Teramóba, és átveszi a város katonai parancsnokságát; Sulmonába a „Sulmona Völgye”-partizánalakulat, Aquilába a Felszabadító Olasz Hadtest lövészei és felfegyverzett hazafiak vonulnak be. A németek üldözése mellett a partizánok igyekeznek megmenteni az állatállományt, visszaszerezni az ökör- és lóállományt, amelyet a menekülő ellenség elhajtott. Az Ammazzalorso-csapat mérlege a következő: elesik ötvenkilenc, megsebesül több mint száz partizán; a csapat megöl hatszáz németet, visszaszerez négyszáz szarvasmarhát és százötven lovat. Az állatállomány visszaszerzése Marche vidékén is folytatódik: a titkos szervezet összegyűjti vagy visszaküldi az állatokat a tulajdonosoknak.

Az állatállomány megvédése mellett a másik fontos feladat: egész övezeteket kell megoltalmazni a németek által előkészített rombolásoktól. Az amatricei partizánok egyik csoportjának sikerül megakadályoznia a Scandarello-tó gátjához lerakott időzített aknák felrobbanását. Ha a hatvan mázsá robbanóanyagot sikerült volna a németeknek működésbe hozniuk, tizennégymillió köbméternyi víz öntötte volna el a Tronto völgyét, elárasztva az egész területet.

Az umbriai—laziói vidéken a Gramsci-brigád, Közép-Olaszország egyik legaktívabb brigádja tevékenykedik. A brigád 105 összecsapás során 165 embert vesztett, 306 ellenséges katonát ölt meg. Heves harcok után június 13-án bevonul Ternibe.

A német védelem a gyorsított visszavonulás után a Trasi-meno vonalán hirtelen megmerevedik. Az új védelmi vonalat egész sor rettenetes megtorlás jelzi: Gubbióban 40 embert agyonlőnek, Cortonában 38 túszt bezárnak egy aláaknázott szárítóba, s az épületet a levegőbe röpítik; Civitella Val di Chianában 250 embert gyilkolnak meg, öregeket és gyerekeket is, a falu egész lakosságát; Castelnovo Val di Cecinában 77 bányászt lőnek agyon, mert őrszolgálatot szerveztek a niccioletai bánya felrobbantásának megakadályozására.

Az észak felé irányuló „lassú visszavonulás” Toscanán áthaladó útjának minden állomását tömeggyilkosságok jelzik:

* A csapat nevének jelentése: „Öld meg a medvét!” — Szerk.

S. Giovanni Valdarnóban 40 fegyvertelen polgárt lőnek agyon; Figline Valdarnóban 29 partizánt akasztanak fel, köztük néhány szovjet katonát is; Marradiban 30 civilt ölnek meg és Figline di Pratóban 23 partizánt végeznek ki bitófán. Pistoia tartományban, Padule di Fucecchio mellett egy német osztag azt a parancsot kapja, hogy fésülje át az övezetet, s pusztítsa el „a házakat és embereket”. Az osztag pontosan végrehajtja a parancsot: 314 embert gyilkolnak meg, az áldozatok háromnegyed része nő és gyermek. A legkisebbeket anyjuk mellől szakítják el, és szuronnal gyilkolják meg. A németek letartóztatják a farnetói kartauzi kolostor barátait, mivel menedéket adtak néhány partizángyanús polgári személynek. A barátokat hosszú ideig kínozzák, majd egy részüket az általuk rejtegetett emberekkel együtt agyonlövik. Chianti vidékén a Göring-hadosztály végez átfésülést, s Valdarno és Monte S. Michele mellett falvakat gyújt fel, meggyilkol kétszáz embert, köztük nőket és gyermekeket. A környék ötezer lakója kénytelen az erdőkbe menekülni, ahol a partizánok (szinte mindannyian S. Giovanni Valdarno bányászai) élmezíkjükre őket egészen a felszabadulásig.

Ezek a szörnyűségek nem egyes alakulatok elszigetelt kilengései, hanem Kesselring tábornagy parancsának a következményei. Az olaszországi front parancsnoka irányítja ebben az időszakban „a bandák” (vagyis a partizánok — Szerk.) elleni harcot, amit korábban az SS-re és a rendőrségre bízta. Kesselring ugyanis meg volt győződve róla, hogy „a bandák elleni harcot ugyanolyan szintre kell emelni, mint a fronton vívott háborút”, s ennek megfelelően egész sor szigorú parancsot adott ki. E parancsok a következőket írták elő a német csapatoknak:

„... bizonyos számú túszt kell összeszedni minden olyan helységben, ahol fegyveres bandák működnek, s ezeket a túszoikat ki kell végezni, ha az illető helységekben szabotázsakciókra kerül sor... Megtorló intézkedéseket kell végrehajtani minden olyan övezetben, ahol tűzfegyverrel német osztagokra vagy egyes német katonákra lőnek, s e megtorlások jelenthetik az egész övezet lakóházaiban a felégetését is. A köztereken kell felakasztani mindazokat, akikről kiderül, hogy gyilkosságokért felelősek, illetve fegyveres bandák vezetői...”

Válaszul e vad felhívásra a felső-olaszországi CLN követelte, hogy Kesselringet elsőnek vegyék fel a háborús bűnösök névsorába.

Toscanában heves összecsapásokra kerül sor a partizánok és a németek között, így például Pian d'Alberóban, ahol mindkét félnek erős veszteségei vannak: 12 partizán elesik, 18-at a németek foglyul ejtenek és felakasztanak; a németek közül 16 vesztí életét, sokan megsebesülnek, köztük az osztag parancsnoka. A partizánok a hegyekből leszállnak a városokba és mindenütt támadják a németeket, ahol csak érik őket. Firenze irányul Aligi Barducci, a „Potente” („Hatalmas”) vezetése alatt álló Arno-hadosztály alakulatainak akciója. („Potente” később a partizán hőskorszak legendás alakjává válik.) Siena felé törnek előre a Spartaco Lavagnini partizánjai. Július 3-án, még a szövetségesek megérkezése előtt felszabadítják a várost, és átadják a CLN-nek a város polgári irányítását.

Marche számos garibaldista brigádja a Macerata és Pesaro közti övezetben működik, s megakadályozza az ellenséget abban, hogy a hegyvidéket kihasználva tartósan ellenálljon ezen a vidéken. A Spartaco leereszkedik Camerinóba, az Ancona megtámadja a németeket, s ezzel döntő módon járul hozzá Osimo felszabadításához (július 5-én). A Lugli a S. Bartolo-hegyen vív heves csatát július 26-án; a Pesaro elvágja a visszavonuló németek útját: Città di Castello és Acqualagna vonalán hét hidat röpít levegőbe, megtámadja a megbénított ellenséget, és harcolva áttör délre, a szövetségesekhez. Itt azonban keserves kiábrándulás éri a Pesaro tagjait: az angolok, ahelyett, hogy harcosokként fogadnák a partizánokat soraikba, felszólítják őket, hogy azonnal oszoljanak fel, vagy pedig haladéktalanul térjenek vissza hetven kilométerrel északra. A fáradt és kiéhezett partizánok, akik hét napon át (július 7-től 13-ig) szakadatlanul harcoltak, anélkül hogy élelemhez jutottak volna, megdöbbennek ezen a fogadtatáson, sok fiatal nem is folytatja a harcot, míg mások mégis újra átkelnek a frontvonalakon, és egészen szeptember első napjaiig tovább harcolnak.

A Maiella osztagai viszont a 8. hadsereg soraiban küzdenek. Július 26. és 29. között visszavernek egy rendkívül kemény német ellentámadást a Monte Carottón, megghiúsítják az ellenség bekerítési kísérletét, s az éjszaka sötétjében ököllel és puska-

tussal folytatnak vad közelharcot, majd ellenállnak a német tűzéréség gyilkos tüzének is. 29-én elvonul az ellenség, a partizánokat pedig a Nembo-hadosztály ejtőernyősei váltják fel. Eközben a Felszabadító Olasz Hadtest július 6. és 9. között Filottranónál áttöri az ellenséges vonalakat, felszabadítja Iesit (július 21-én), s azután folytatja győzelmes előnyomulását a Metaurón túlra, egészen Urbinóig (augusztus 28.).

A partizánmozgalom ereje

1944 nyarán az olasz partizánmozgalom fejlődésének tetőfokára ér (eltekintve természetesen a következő év áprilisában kirobbanó végső felkeléstől). A partizánok számszerűen is nagy erőt képviselnek, még a „köztársaságiak” becslése szerint is körülbelül 82 000 főt számlálnak júniusban (az alábbi megoszlás szerint: Piemontban — 25 000, Liguriában — 14 000, Venezia Giuliában — 16 000, Emiliában és Toscanában — 17 000, Venezia Euganeában — 5600, Lombardiában — 5000). Ez a létszám tehát alig kevesebb annál, mint amit a salói köztársaságnak sikerült összeszednie terrorista bandái segítségével: a Nemzeti Köztársasági Gárdának 92000 embere volt, ebből 48 000 közvetlenül függött a németektől. („A lázadók helyzete 1944. június 15-én.” A hadsereg vezérkarának gondozásában kiadja a hadműveleti és kiképzési hivatal.)

Ugyanebből a forrásból („A lázadók helyzete június 30-án”) azt is megtudjuk, hogy amíg áprilisban 1942 partizánakcióra került sor, ez a szám májusban 2035-re, júniusban körülbelül 2200-ra emelkedett. Ebben a hónapban a partizánok megtámadtak tizenhét lőszerraktárt, a „köztársasági” hadsereg huszonnégy kaszárnyáját és parancsnokságát, továbbá a brai német parancsnokságot.

Még a számoknál is érdekesebb a „köztársasági” vezérkarnak az a vizsgálata, amely a partizánmozgalom kiterjedésére vezető okokat elemzi. Íme, ez olvasható „A lázadók helyzete 1944. június 30-án” című jelentésében:

„A lakosság tömegei érdeklődéssel és nagy rokonszenvvel kísérik a lázadók mozgalmát. E magatartást igen sok tényező határozza meg; 1) általános ellenszenv a fasiszmussal szemben, amelyre bizalmatlanul tekintenek; 2) ellenszenv a németekkel szemben, akik iránt különben a félelem mellett csodálat és tisztelet is megnyilvánul; 3) az a vágy, hogy a háború bármilyen áron, de a lehető leg hamarabb fejeződjék be; 4) az 1921-es, 1922-es és 1926-os korszályok behívása, ami teret engedett a lázadóknak ahhoz, hogy könnyű és eredményes propagandatevékenységet fejthessenek ki; 5) az átfésülési hadműveletek hatástalansága, mivel enyhe formában és korlátozott erőkkal hajtották végre; 6) a rendfenntartó erők néhány esetben olyan visszaéléseket követtek el az átfésülési műveletek során, amelyek rossz fényt vetettek a rendőrség fegyveres erőire, növelték a kormány elleni gyűlöletet, s még inkább teret engedtek az ellenséges propagandának; 7) a hatóságok nem védik a lakosságot, különösen elhanyagolják a völgyek lakóit. Az a körülmény, hogy a németek elszállítják az üzemek gépeit, továbbá a deportálástól való félelem nagy sztrájkokat robbantott ki, s arra késztetett sok munkást és magát a lakosságot is, hogy többé-kevésbé nyíltan támogassa a lázadók mozgalmát.”

Eltekintve most a „csodálattól és tisztelettől”, amellyel a fasiszta parancsnokság megajándékozza a németeket, s amelyben természetesen semmi egyéb nem fejeződik ki, mint saját alkalmazkodó szervilizmusuknak a lakosságra való átvitele, a salòi katonai vezetőknek ez a „titkos” dokumentuma az olasz nép ellenállásának szinte minden okát felsorolja: az antifasiszmust, a németekkel szembeni gyűlöletet, a békevágyat, a németekért való harc következetes elutasítását, a fasiszta kormány katonai és politikai tehetetlenségét, amelynek következtében az átfésülések csak a lakosság zaklatását eredményezték, a gyárak leszerelését és a németországi deportálásokat. Ezek a beismerések egyszersmind megcáfolják a salòi fasisztáknak azt a nevetséges vichyista* hivalkodását, hogy ők mentették meg Észak-Olaszország gyárait és lakosait a németek dühöngésétől.

Ezek a beismerések azonban nem változtatják meg a fasiszták irányvonalát. Július 1-én Mussolini utasítására, aki a „köz-

* Utalás a Vichyben székelő kollaboráns francia kormányra, amely hasonló érveléssel igyekezett indokolni a németeknek tett szolgálatait. — Szerk.

társasági” fasiszta pártot „kizárólagosan katonai típusú” szervezetté akarja átalakítani, megalakulnak a „fekete brigádok”, amelyek banditizmusukkal és vad tetteikkel hamarosan tragikus hírhedségre tesznek szert. Július 13-án Mussolini meg látogatja Németországban a németek által kiképzett fasiszta hadosztályokat, az Italiát, a Littoriót, a Monterosát és a S. Marcót, s felszólítja őket, hogy tekintsék mintaképüknek a *Wehrmacht*ot (július 20-án kerül sor a Hitler elleni merényletre, amelyet a *Wehrmacht* magasrangú tisztjei szerveznek . . .); augusztus 2-án Graziani átveszi egy olasz—német hadsereg parancsnokságát az olasz fronton. A hadsereg Kesselring alá tartozik, s Graziani meleg üdvözlést intéz hozzá. Kevésbé melegen üdvözlük őt azok a katonák, akiket arra kényszerítettek, hogy hadseregében harcoljanak: sokan közülük meg is szöknek és átmennek a partizánok soraiba.

A valóságban az erőteljesen fellendülő partizánmozgalommal szemben, amely a lakosság nagy tömegeinek nyílt vagy hallgatólagos támogatását élvezi, a salò-i fasiszták csupán gyászos kísértetek, akik a haza általuk okozott romjai között bolyonganak, s mielőtt végképp eltűnnének a szakadéokban, örült módon magukkal akarnak rántani mindent, ami még épen maradt. A partizánmozgalom viszont hallatlanul fellendült. Piemonttól Toscanáig mindenütt támadnak a hazafiak. Piemontban a mozgalom a hegyekből átcsap a völgyekbe, felszámolja a németek és fasiszták helyőrségeit az Alpok nyugati ívének mentén, és saját bázisait immár nem a magas hegységek félreeső falvaiban, hanem a középszinten és a lent fekvő völgyekben építi ki.

Val d’Aostában, amely a harc előretolt bástyája, május 2-án felszabadul Champorcher; néhány nappal később elesik Emilio Chanoux, a helyi ellenállás fő alakja, de a harcban nincs megállás, mint ahogyan a völgyben elterjedt autonomista törekvések sem bontják meg az ellenállás egységét. A Val d’Aosta-i partizánok szabotázsakcióikkal elszigetelik a cognei bányavezetést, és használhatatlanná teszik a bányákat az ellenség számára; a völgy bejáratánál levegőbe röpítik az ivreai hidat, megkímélve ezzel a várost egy szövetséges bombázástól. Valsesiában az I. Garibaldi-hadosztály Moscatelli parancsára kiűzi az ellenséget, és június 11-én felszabadítja a völgyet. Egy másik garibaldista hadosztály, amelyet „Gemisto”

(Moranino) vezet, szinte teljesen körülkeríti Biellát. Valsesin kívül Val Sesserát és Val d'Andornót is a partizánok ellenőrzik. Ebben az övezetben a partizánok tevékenysége lényegében a mozgékonyyságon alapult. Az övezetet szektorokra osztották, mindegyiket egy-egy brigád ellenőrizte. Átfésülés idején az érintett szektorok partizánjai átmentek a másik szektorba, ahol az ott működő alakulatokra támaszkodhattak. Az ellenség nem talált senkit sem az átfésült szektorban, de tapasztalhatta, hogy az egyesült partizánerek súlyos károkat okoztak összeköttetési vonalain és szállítmányaiban. Az alakulatokkal ellentétben maga a Moscatelli vezette parancsnokság „mozdulatlan volt,” egy tanyaépület alatti bunkerban székel, s gyakran pihentek meg fölötte az átfésülők . . .

Val Chiosoné-t is felszabadítják és körülzárják a „Bluter” (Marcellino) parancsnoksága alatt küzdő partizánok. Hadosztályuk azonban egészen más vonásokat mutat, mint az eddig említettek, stratégiájuk a reguláris háborúban alkalmazott „permanens védelem” módszereihez hasonlóan alakul ki. Permanens védelmüket egy utászzászlóalj és egy tüzérüteg biztosítja. Velük együtt még két „gyalogos” zászlóalj alkotja a hadosztályt. A hadosztálynak hadbiztosi szolgálata is van, kórházi központtal.

E kétféle taktika, a szélsőséges mozgékonyság és a permanens védelem között természetesen egész sor közbeeső megoldás is volt, amelyet a többi völgy alakulatai felhasználhattak.

A leghevesebb harcok azokban a völgyekben bontakoznak ki, amelyeket a partizánok még nem szabadítottak fel teljesen. Val di Lanzo-ban a völgynek nevet adó és a síkságra vezető kijáratot lezáró városka körül június 26-án igazi csata zajlik le, valóságos „manőverekkel”, amelyben a partizánháborúban eddig ismeretlen tényező lép fel: a tartalék.

A harc során a 2. Garibaldi-hadosztály mintegy 700 partizánja száll szembe 1500 némettel és fasisztával, akiket harckocsik támogatnak. Az ütközet egész napon át tart, s csak azért nem végződhet teljes győzelemmel, mert hiányoznak a mozsárgyűk, amelyek szétlőhetnék a helyőrség géppuskafészeket, s mert estefelé német páncélosok érkeznek erősítésül. Két fiatal partizán, miközben a harckocsikra csatolja a robbanótöltetet, megsebesül, és a levegőbe repül. A hadmozdulatok összehango-

lása, a tartalék bevetése révén a német erősítést feltartóztatják, s az éjszaka folyamán minden brigád állomáshelyére vonul.

A salòi kormány aggodalommal figyeli, hogy Torino fenyegetett helyzetbe került, s jelentékeny erőket vet át erre a szakaszra, köztük a Borghese vezette 10. tengeralattjáró vadászalakulatot, továbbá a Pavolini parancsnoksága alatt álló Nemzeti Köztársasági Gárdát. Corio Canavesében, Valpergában és Cuornèben azonban az ellenállás erői győznek, s őszig a partizánok nyomása nem csökken ebben az övezetben, miközben Val di Lanzo és Canavese környékéről a partizánok portyázásokat hajtanak végre Torino ellen. A canavesei partizánok, a 2. Garibaldi-hadosztály tagjai a szereplői a „tíz ágyú ellopása” néven ismert akciónak. Itt a merészség a legapróbb részletekig menő pontos előkészítéssel párosult. A 2. Garibaldi-hadosztály vezérkari főnöke, Gino Fonti maga ül annak a gépkocsinak a volánjához, amelyiknek tíz ágyút kell elszállítania a S. Francesco al Campo kísérleti központból a cirièi állomásra. A szállítás végrehajtása után tíz partizán megbénítja az állomás helyőrségét, felrakják az ágyúkat egy tehervonatra, s a vasutasok segítségével teljes gőzzel a lanzói völgyek felé robognak; kihasználják a németek rémületét, áttörik a lanzói blokádot, és elviszik zsákmányukat az alakulathoz. Huszonnégy órával később a németek átfésülik az övezetet, de nem találnak egyebet a vonatszerelvény roncsainál, s ráadásul súlyos veszteséget szenvednek a partizántüzérségtől.

Canavesében működik a Piero Piero vezette Matteotti is, amely megszegi a piemonti partizánmozgalomra oly jellemző óvatossági rendszabályokat, és igen kockázatos, rögtönzött akciókat hajt végre. Langhét az egyesült autonóm és garibaldista alakulatok szabadítják fel. A partizánmozgalom kiszélesedik és eljut Alessandrino, Monferrato és Astigiano alacsonyabb, dombos vidékeire is. Itt olyan komoly harcokra kerül sor, amelyek néhány hónappal ezelőtt elképzelhetetlenek voltak ebben az övezetben.

A partizánövezetek Lombardiában is kiszélesednek, északra Val Camonicában, délre pedig a Pón túli paviai területeken. A lombard síkságon szakadatlanul tevékenykednek a GAP és a SAP tagjai, szabotázsakciókkal rongálják a Milánóból szerteágazó vasútvonalakat, a repülőtereket, ahol számos gépet

pusztítanak el, felrobbantják a vasúti és üzemanyagraktárakat. Liguriában a helyőrségeket a hegyi övezetek partizánjai számolják fel (itt jön létre, a hegyek közt, Piemont, Emilia és Liguria találkozásánál, a „torrigliai köztársaság”); a partizánok naponta csapnak le a németekre és a fasisztákra, akiknek nem marad más birtokukban, mint a partvidék. De ide is be-betörnek a partizánok, mint például Coassolóba, Genováól néhány kilométernyire, ahol fortélyos, egyszersmind erőteljes támadással a szabadságharcosok óriási mennyiségű lőszert zsákmányolnak.

Ebben az időszakban azonban Emiliában kerül sor a legtöbb partizánakcióra. Igyekeznek heves harcokkal megakadályozni, hogy a Közép-Olaszországból visszavonuló németek a Felső-Appennineken zavartalanul megvethessék a lábukat. A partizánok tevékenysége két alapvető vonalon bontakozik ki: a hegyekben a hágók ellenőrzésére törekcszenek, a síkságon pedig meg akarják gátolni, hogy a németek megkaparinthassák a termést. Ez utóbbi feladat hosszú, állandó és nehéz harcot követel, amelyben a GAP és SAP szabadságharcosainak százai vesznek részt az emiliai paraszttokkal együtt. Ezekben a harcokban kovácsolódnak ki az új szövetségi kapcsolatok a dolgozó paraszttok különböző rétegei és a mezőgazdasági napszámosok között. Bolognában a 7. számú GAP-szervezet egyre jobban kiszélesíti akciósugarát. Július 16-án esik el az egyik legderekabb gapista, „Gianni”, aki egy ház romjai között öt órán át egyedül küzdött a fasiszták és németek százfőnyi csapatának rohamával szemben, s amikor lőszere elfogyott, kövekkel fogadta támadóit. Végül ezzel a kiáltással az ajkán halt meg: „Ti gyilkosok, az olasz nép árulói! Elvtársaim bosszút fognak állni értem!” A következő napon, július 17-én a 11. számú GAP-osztag megtámad egy német őrzáratot, négy nácit megöl, ötöt megsebesít, s elpusztít négy cséplőgépet. Augusztus 14-én elfogják és kegyetlenül megkínózzák Irma Bandierát, a 7. GAP-osztag futárát, mert nem árulja el a brigádok állomáshelyét. Végül megvakítják és a nyílt utcán meggyilkolják.

A szabadságharcosok a hegyi övezetekben is felszámolják a fasiszta helyőrségeket, Reggio és Modena hegyei közt, egészen le a síksáig, Val Nuréban, Val d’Ardában (Piacenza) és Val Taróban (Parma), megszakítják a Parma—Spezia útszakaszt,

vagyis elvágják a Liguriával való összeköttetést, és ellenőrzés alá veszik az Appenninek átjáróit, Porretta és Futa kivételével. A németek, miután két elszigetelt támadást intéztek a parmai Griffola és Pelora ellen, amely gyászos eredménnyel végződött (száz halottat, több száz sebesültet, hatszáz foglyot vesztek, miközben a partizánok közül csak hárman estek el és ketten sebesültek meg), elhatározzák, hogy tömeges átfésülést hajtanak végre. Cisa övezetében húszezer, Piacentinóban ötezer embert vonnak össze, s megtámadják az emiliai ellenállás harci központjait, a Reggio és Modena közti övezetet. Itt bontakozik ki a partizánháború legnagyobb nyílt terepen vívott csatája, a montefiorinói ütközet július 28. és augusztus 3. között.

A montefiorinói csata

Reggio és Modena övezetében mintegy nyolcezer (hatezer modenai és kétezer reggiói) partizán tömörült, akik felszabadítottak és szakadatlan harcokban védelmeztek egy körülbelül négyszáz négyzetkilométernyi területet. Ennek az övezetnek a partizánparancsnokság tervei szerint túskeként kellett behatolnia a közvetlen német utánpótlási vonalak mögé, hogy megkönnyítse a szövetségesek akcióját a gót-vonal* ellen, és előkészítse az egész tartomány felkelését a szövetséges támadással összhangban. A parancsnokság székhelyeként Montefiorinót szemelték ki, e stratégiai pontról ugyanis ellenőrizni lehetett az ellenség közlekedési vonalait. Volt itt autópark, kórház, gyógyüdülő és olyan térség, amelyre ejtőernyős szállítmányokat lehetett irányítani, sőt leszállásra is alkalmas volt. A szövetségesek ezúttal úgy látszik megértették a terv jelentőségét, fokozták a légi küldeményeket, sőt felszereltek egy olasz ejtőernyős zászlóaljat is, amelynek a gót-vonal elleni támadás pillanatában kellett volna leszállnia a partizánövezetben.

A németek július 19-én Piandelagottinál megpróbálták behatolni a szabad övezetbe, de a partizánok autókon villámgyorsan összpontosították erőiket, és visszaverték őket. A megriadt

* Az Észak-Olaszország és Közép-Olaszország képzeletbeli határán emelt német erődítményvonalat nevezték így. — Szerk.

németek kénytelenek voltak fegyverszünetet kérni, arra számítva, hogy később nagyobb erőkkel támadnak. A fegyverszüneti indítványt a partizánok természetesen visszautasították. A németek ekkor elhatározták: haladéktalanul koncentrálják erőiket az övezetben, hogy kiküszöböljék ezt a veszélyes tűzfészket, amely éppen vonalaik hátában alakult ki. Három német hadosztály, amelyet 152-es és 88-as lövegekkel felszerelt erős tüzérség támogat, harckocsikkal és lángszórókkal felfegyverkezve három irányból támad Montefiorinóra: két hadosztály észak és egy dél felől. Hatalmas harapófogót alkotva igyekeznek körülzárni az övezet összes partizánerőit. Az ellenség óriási fölényben van, mindenekelőtt a tüzérség tekintetében, de a partizánosztatok hevesen küzdenek. Monte Falónál az „orosz” zászlóalj tünteti ki magát, Villa Minozzónál, a Radici átjárónál, „Mario il Modenese” („a modenai Mario”) vezeti a partizánokat, Colle di S. Giulianál az összecsapásban Monchio egész lakossága részt vesz, vasvillával és sarlóval irtják az ellenséget. A helyzet azonban kritikusra fordul. Az angol misszió felrobbantatja az ejtőernyősök megérkezésére előkészített fegyver- és lőszerraktárat és eltávozik, bár a partizánok kérték a fegyverek kiosztását, hogy azok segítségével meghosszabbíthassák az ellenállást. Augusztus 1-én megkezdődik a visszavonulás a Monte Cimone és Nuda közötti előre megállapított biztonsági övezetbe, s e visszavonulást a szabadságharcosok szabályosan hajtják végre, igen kemény utóvédharcokat folytatva. A zsákmány kicsúszik a németek kezéből, akik 2080 halottat vesztenek. A partizánok 250 bajtársukat hagyják holtan a helyszínen, s mintegy 70 sebesültjüket magukkal viszik. A németek és a fasiszták most a lakosságra vetik rá magukat. Amikor azonban — tíz nap múlva — visszavonulnak, a partizánalakulatok újra megjelennek, s augusztus második felére már ismét teljes hatékonysággal működnek, különösen Regiano vidékén.

A németek a nagy átfésüléssel megghiúsították ugyan a partizánoknak azt a tervét, hogy állandó szabad övezetet alkossanak a német vonalak mögött, de nem sikerült megsemmisíteniük a partizánok erőit, ők pedig igen súlyos veszteségeket szenvedtek.

Miközben Emiliában ez az elkeseredett harc folyt, Venetóban

a partizánmozgalom gyors fejlődésnek indult. Schio és Valdagno apró partizáncsoportjaiból megalakult a Caremi elnevezésű garibaldista-brigád, amely később hadosztállyá majd hadosztálycsoporttá szerveződött, s hatalmas övezetet tartott ellenőrzése alatt, a Garda-tótól a bellunói hegyekig. Udine, Belluno és Treviso partizánjaiból alakult meg a Nino Nanetti, amelynek júniusban csak néhány száz tagja volt, július végén azonban már ötezer embere állt fegyverben. A Tagliamento innenső oldalán működött a Garibaldi—Friuli és az Osoppo—Friuli, a folyó túlsó oldalán a régi Friuli másik részéből júniusban megalakult a Garibaldi—Natisone. A garibaldista erők Friuliban július végén 1300 harcost számláltak a hegyekben és 1100 harcost és 95 együttműködőt a síkságon (akik a hegyi alakulatok ellátását biztosították); májustól júliusig 196 akciót bonyolítottak le. Ezek során az ellenség 1180 halottat vesztett, 422-en megsebesültek és 379-en fogságba estek. A venetói partizánok néhány különösen látványos vállalkozást hajtottak végre, ezek közül az egyik leghíresebb a „bellunói csíny”.

A bellunói csíny

1944. június 15-én tizenegy partizán jelenik meg a bellunói börtön előtt, amelyet magasfeszültségű elektromos drótháló vesz körül, s minden pontját fegyveresek őrzik. A tizenegy partizán közül hét német egyenruhát visel, négyükön pedig bilincs — mintha foglyok lennének. Amikor bezárul mögöttük az öt súlyos vasajtó, a partizánok villámgyorsan lefegyverzik a fasiszta őrséget, bezárják a csendőröket a cellákba, s kiszabadítják az ott őrzött 73 politikai foglyot. Az egész művelet húsz percig tart. Amikor már régen a hegyekbe értek, az előkerülő németek letartóztatnak száz „gyanús személyt”, telerakják a várost spanyol lovasokkal, drótakadályokkal, s mindenütt elterjesztik, hogy 3000 partizán vette körül a várost, azok közül tört be 600 a börtönbe.

A bellunói csíny szégyent hoz a németekre és fellelkesíti a partizánokat: a példán felbuzdult fiatalok százával vonulnak a hegyekbe. A Monte Carnizza-i csata után, amelyben a partizánok súlyos veszteséget okoznak az ellenségnek, gyarapszik

és megerősödik a Natisone-hadosztály; a tonezzai kaszárnya megrohamozása után (július 15-én 35 partizán támad meg 270 fasisztát) megerősödik és fellendül a Caremi. E hadosztály egyik legjobb parancsnoka, Bruno Bandeloro kisiklott egy kelepceből, amelyben elhullott társainak fele. Amikor azonban megtudja, hogy a németek agyon akarják lőni azokat a parasztokat, akik őt rejtegették, visszatér, jelentkezik az ellenségnek, amely kegyetlen kínzások után meggyilkolja.

A venetói partizánok a háború általános menete szempontjából rendkívül fontos tevékenységet fejtenek ki: ők tartják ellenőrzésük alatt az ellenség Németország és Olaszország közötti közlekedési útvonalait. Különösen jelentős a friuliak „működése”: rendszeresen felszámolják az ellenséges helyőrségeket, míg végül sorozatos harcok után Carniában egy nagy övezetet szabadítanak fel (augusztus 2-án), amelyben már csak Tolmezzo marad a németek kezén. A Natisone tizenegy napi harc árán elfoglalja a nimisi helyőrséget, amelyet 700 ember véd, s egyetlen nap alatt elfoglalja Vendroza, Molinis és Ciseriis helyőrségeit. A Garibaldi—Friuli Matteotti elnevezésű zászlóalja, amelynek 45 emberét „Furore” („Düh”) vezeti, az osoppói erődöt rohamozza meg. Az erőd 1500 védőjét megfutamítják, a védelmi berendezéseket felrobbantják, s hatalmas zsákmánnyal, többek között 7000 kézigránáttal térnek vissza a hegyekbe, ahová a polgári lakosság segít nekik elszállítani a zsákmányt. Az Osoppo—Friuli maga is a szabad övezetben veti meg a lábát, s megghiúsít egy raktárai ellen irányuló német betörést.

Veneto népének hagyományos németgyűlölete és a sikeres partizánvállalkozások tükröződnek abban a tényben, hogy a brigádok augusztusban hadosztályokká válnak, s augusztustól szeptemberig megkétszerezik állományukat. A garibaldisták létszáma eléri a 8500-at, és az osoppisták sem maradnak el mögöttük. A németek ekkor augusztus 11-én nagy átfésülésbe kezdenek Val Posinában, s bekerítéssel fenyegetik a Caremit, amelyet Bruno Viola partizán, a „Tengerész” önfeláldozása ment meg Malga Zontánál. Viola az éjszaka sötétjében észreveszi, hogy be akarják keríteni a hadosztály-parancsnokságot, s három partizántársával rátámad a németekre. Ezzel lehetőséget ad övéinek, hogy elmeneküljenek. Amikor lőszere elfogy,

foglyul ejtik, mire ő azt kéri, egyedül őt öljék meg, kíméljék a többiek életét. Később megtalálják majd a németeknél azokat a fényképeket, amelyek az agyonlövés előtti pillanatokban mutatják Bruno Violát: büszkén, felemelt fejvel áll a halál elébe.

Mivel nem sikerült meglepniük a partizánokat, a németek szokásuk szerint a polgári lakosságon töltik ki őrző dühüket. Sajnos nemcsak az idegen megszállók támadnak a fegyvertelen lakosokra: a szétbombázott, elpusztított Posinában a Tagliamento banditái is kegyetlenkedésekre vetemednek, és hajadonokat gyaláznak meg.

Firenze felszabadítása

Az északi partizánháborúnak augusztusban nagy lökést adott egy belső és egy külső esemény: augusztus 11-én felszabadult Firenze, augusztus 15-én pedig a szövetségesek partraszálltak Dél-Franciaországban, Toulonnál.

A Firenze felszabadításáért vívott harc egyike a háború legszebb epizódjainak. Ebben a küzdelemben a város felkelőinek osztagai és a környező övezetek partizánjai egyaránt részt vettek.

Firenzében, mint láttuk, a CLN eleven és hatékony szervezet volt. Hiába igyekeztek az utolsó pillanatban különböző oldalakról megosztani a CLN-t, hogy elkerüljék a népi felkelést, ezek a kísérletek nem vezettek eredményre. Firenze népe annyira elkötelezte magát a mozgalom mellett, hogy már nem lehetett megállítani. A CLN kezébe vette a felkelés előkészítésének irányítását. Az igazi felkelés augusztus 11-én tör ki, de már augusztus 2—3-tól sor kerül összecsapásokra, miután a gyéren felfegyverzett városi partizánok nem tudták megakadályozni a németeket az Arno hídjainak felrobbantásában. A város körüli utolsó harcok szeptember 2-án érnek véget. A németek a hidak felrobbantása után a Mugnonén túlra vonulnak vissza, és ott egyesítik erőiket, fasiszta orvlövészeket hagyva hátra, akik tűz alatt tartják a belváros útvonalait. A jobb parton egyesült mintegy 2000 főnyi, rosszul felfegyverzett városi partizánhoz társul az Arno-hadosztály és a három

Roselli-brigád, összesen 1200 emberrel. Az Arno-hadosztály Oltrarno átfésülésekor vesztí el legendás híré parancsnokát, „Potenté”-t, aki Firenze felszabadulásának előestéjén hal meg városáért, amelyért oly bátran harcolt. A partizánok igen hátrányos helyzetbe kerülnek, mert nem tudják visszaverni az ellenség tűzérési támadását. Napról napra kemény harcok folynak itt. A szövetségesek csak gyér tűzérési és gyalogos támogatást nyújtanak, s csak szeptember elsején, miután a németek már az előző nap elhagyták Careggi, lépik át azt a vonalat, amelyet ezideig a hazafiak tartottak.

A CLN, amely első ízben bizonyította be fontosságát és tekintélyét egy nagy olasz városban, mint a toscanai nép egyetlen hivatott képviselője már augusztus 11-én átvette és gyakorolta a teljhatalmat a Szövetséges Katonai Közigazgatás, az AMG beavatkozása ellenére is. Ez azért történhetett így, mert a toscanai nép harccal és a szabadságért adott véráldozattal „kivívta azt a jogát, hogy szabad nép legyen” — miként az augusztus 11-i kiáltvány mondja, s mert a CLN olyan széles és egységes mozgalmat képviselt, amely egész Toscanában a tartományi és városi felszabadító bizottságok szilárd hálózatra támaszkodhatott.

A második partizánfront

Firenze felszabadítása és a németek ezt követő visszavonulása, valamint a szövetségesek touloni partraszállása a partizánháború epicentrumát az Appenninekből az Alpokba, s mindenekelőtt a Nyugati-Alpokba helyezi át. 1944 augusztusa után a harc fő központja: Tenda övezete, az Antola-hegy, Alessandria, Genova, Pavia és Piacenza határán; a keleti részen pedig a Carnia—Cadore övezet, amelyről korábban már megemlékeztünk.

A német parancsnokság elhatározta, hogy e három fő övezet ellen módszeres offenzívát indít, mint valami „szabályos” hadműveletet egy új fronton. Az offenzíva célja: a partizángócok felszámolása, hogy a német hadsereg megvethesse lábát a gót-vonalon, s biztosítsa hadtápvonalait. A többi övezetben szükség szerint hajtanak végre kisebb arányú átfésüléseket.

A németek stratégiája a váltakozó támadásokra épül. Először a nyugati zónát akarják megtámadni, mert el akarják kerülni, hogy összeköttetés jöjjön létre a piemonti partizánok és a Toulonban partraszállt szövetségesek között. Augusztus közepe táján a németek megrohanják a Franciaországba vezető hágókat ellenőrző partizánerődítéseket. A partizánok elszántan védelmezik a Sestriere- és Maddalena-szorost, de nem tudnak ellenállni a nagyerejű motorizált alakulatok támadásának. A Maddalena-szorosnál a Giustizia e Libertà-hadosztály Roselli elnevezésű brigádjának partizánjai, 410 önkéntes és 26 tiszt, akiket Benvenuto Revelli, alpesi hegyivadász főhadnagy vezet, hét napon át állnak ellen a németeknek, akik tizenhetedikén hajnalban két motorizált hadosztállyal támadják meg őket. A partizánok ügyesen manővereznek, felrobbantják az utakat, hátbatámadják és a szárnyakon zavarják az ellenséget. A németek tíz nap után eléri ugyan céljukat, de már túl későn ahhoz, hogy segítséget vigyenek azoknak a német csapatoknak, amelyek Dél-Franciaországban harcoltak a szövetségesek partraszálló alakulatai ellen. A németeknek csak hatalmas veszteségek, véres áldozatok árán sikerül kiszorítaniuk a partizánokat a hágókból. Az összeütközések hallatlanul hevesek. Elég például a Monte Soglio birtoklásáért vívott csatára utalnunk: két nap alatt háromszor veszítik el és háromszor szerzik vissza a csúcsot a partizánok. Ugyanilyen ellenállásba ütköznek a németek a liguriai övezetben is, ahol a F. Cascione nevű garibaldista-hadosztály augusztus 25-én Badaluccónál súlyos veszteségeket okoz nekik, és hatalmas hadianyag-zsákmányra tesz szert. Komoly veszteséget szenvednek azok a fasiszták is, akik Monte Antola megostromlására indulnak: a pertusói és Monte delle Allegrezze-i csatában megfutamítják őket a partizánok. A fasiszták szívesebben gyűjtogatnak és rabolnak a völgyekben, semmint a hegyekben verekedjenek, s ezért az átfésülés után a „torigliai köztársaság” még erősebb lesz, mint azelőtt volt. Ami Venetót illeti, említettük már a Caremi-hadosztály elleni átfésülő hadműveletet. Nem sokkal ezután az ellenség komoly erőkkkel megtámadja a Nanettit is. Hosszú akció veszi kezdetét, amely szeptember 8-ig tart, és 14 000 német vesz részt benne harckocsikkal, páncélautókkal, 149-es lövegekkel, és légi támogatást is kapnak. A németek be akarják szorítani a partizá-

nokat a cansigliói erdőbe, hogy ott megsemmisítsék őket. Az első célt el is érik, de a másodikat nem: a partizánok kis csoportokra oszlanak, és keresztüljutnak a háló szemein. A németek a hadművelet során mintegy 2000 embert veszítenek. Itt is a lakosságon töltik ki bosszújukat, s számos ártatlan cansigliói parasztot gyilkolnak meg. Szeptember 8-án átfésülést hajtanak végre az asiagói fennsík és a cimolaisi övezet ellen is. A Hét község elnevezésű zászlóalj és a Mazzini nevét viselő osztag, amely a fennsíkon, valamint az Ippolito Nievo-brigád, amely Cimolaisban tevékenykedik, kénytelen visszavonulni, közben azonban óriási veszteségeket okoz az ellenségnek.

7. AZ ELLENÁLLÁS EGYSÉGE

Az egység alapjai

1944 nyarán a partizánmozgalmat nem csupán az jellemezte, hogy elérte legnagyobb kiterjedését, hanem az az erős egységtörekvés is, amely a partizánmozgalomban egyesült pártokat és irányzatokat egyre közelebb vitte egymáshoz, és növelte egyetértésüket. Az egység immár nem csupán nemzeti síkon alakult ki, vagyis a német megszálló ellen, az olasz függetlenségért vívott harcban, hanem a későbbi politikai irányelvek tekintetében is. Azt mondhatjuk, olyan közös platform jött létre, amelyet három alapvető elv határoz meg: a demokrácia és a szabadság elve, továbbá a társadalmi megújulás szükségességének az elismerése. A bizalmatlanság vagy az ellentét régi indokait elfelejtve, ezen az alapon nem csupán a kommunisták, akciópártiak és szocialisták egyesültek (e két utóbbi pártban különösen az akciópárti Foa és Lombardi, illetve a szocialista Pertini és Morandi fellépése következtében erősödtek az egységtörekvések), hanem a liberálisok, az „autonóm” monarchista partizánok és az ellenállás katolikus csoportjai is. Ebből a szempontból jellemző az az egyezmény, amelyet a cuneói Giustizia e Libertà-brigád és a mondovi és langhei autonóm brigád kötött 1944. augusztus 17-én. Az egyezmény szövege az egész ellenállás néhány közös elvét rögzíti, többek között kimondja:

„... A partizán erők nem a régi olasz katonai szervezet kisebb méreteiben való folytatását és továbbélését képviselik, hanem a nép szabad kezdeményezéséből létrejött önálló és független mozgalmat alkotnak, s ez a mozgalom egyértelmű politikai állásfoglalást fejez ki. A németellenes és antifasiszta harc nem egyéb, mint első szakasza annak az útnak, amely elvezet tevékenységünk végső céljaihoz, s ezek a célok együttesen az ország gyökeres politikai, erkölcsi és társadalmi átalakítását jelentik... Egészséges demokrácia megteremtéséért harcolunk, a szabadság teljes megvédéséért, az emberi méltóság tiszteletben tartásáért, minden kiváltság eltörléséért, a társadalmi igazságosság megvalósításáért. Azt akarjuk, hogy az olasz nép minden idegen érdek diktálta mesterkedéstől szabadon, maga választhassa meg azt a társadalmi berendezkedést, amelyet akar, s amely számára a legmegfelelőbb.”

Nagy jelentősége van annak is, hogy a legaktívabb katolikus csoportok teljes mértékben és fenntartások nélkül részt vesznek az ellenállásban. Ennek kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a katolikusok hozzájárulását nem lehet pusztán azokon az alakulatokon lemérni, amelyek a Kereszténydemokrata Pártot tekintették vezetőjüknek (a „nép brigádjai” egyébként általában késve és kis számban alakultak meg). Sokkal fontosabb a részvétele azoknak a katolikus fiataloknak, akiket politikailag nem tudunk határozottan ebbe vagy abba a csoportba sorolni, akik a legkülönbözőbb alakulatokban harcolnak, s akik közül sokan visszautasítják azt, hogy vallási meggyőződésüket egyetlen párt politikájával lehessen azonosítani. (Ez különben a katolikusok egyik alapvető problémája, amelyet nemcsak az ellenállás vet fel, hanem az egész olasz történelem.)

A katolikusok tevékenysége különösen szembevető Lombardiában, ahol Teresio Olivelli körül tömörülnek a „Zöld lángok” elnevezésű mozgalomban. Ez a mozgalom, ha intellektuálisan elkötelezettebb is, a plébániák tevékenységével forr össze. A plébániák sok helyen együttműködtek a partizánmozgalommal, nem egy pap áldozta fel életét a harcban (gondoljunk például don Morosini vagy Mei di Lucca nevére). Teresio Olivelli, a lombard katolikusok mozgalmának vezetője, 1944 nyarán bekövetkezett korai halála előtt alapítja meg az „Il ribelle” („A lázadó”) című újságot, s nagy energiával szervezi a lap lombardiai és venetói terjesztését. Olivelli elosztatja

a magas klérus óvatos, nem egyszer negatív fenntartásait a partizánmozgalommal szemben, s mint katolikus egész sor olyan problémát vet fel, amely az ellenállás akciópárti, szocialista és kommunista tömegeit is foglalkoztatja. Az új társadalmi rend alakító elveiről szóló egyik „vitavázlatában”, amelyet később a Fossoliban kivégzett Carlo Bianchival együtt szerkesztett, s amellyel a keresztény értelmiségiek milánói értekezlete is foglalkozott, Olivelli kijelenti: „A világ válságban van. Valami meghal korunk görcsös vonaglásai közepette, valami pedig gyötrelmes erőlködéssel világra akar jönni. Meghal egy gazdasági korszak, a kapitalizmus korszaka, amely végtelen gazdagságot és végtelen nyomorúságot szült. Egy lelketlen organizmus a legnagyobb nélkülözést idézte elő, létrehozta a termelés anarchiáját, az ember ember által való kizsákmányolását, aztán az erőszak kultuszába, az állami despotizmusba torkollott, s végül háborúban emészti el magát. Megszületik a dolgozók társadalma, s ez a társadalom szabadabb, igazságosabb, szilárdabb és keresztényibb lesz.” Ugyancsak Olivelli a szerzője „a szeretetből lázadók imájának” is, amelyben e harcos keresztény fenntartások és diplomatikus alakoskodások nélkül elítéli a barbárságot s annak modern pártolóit és képviselőit. Az az erkölcsi alap, amelyen a liberálisok és akciópártiak, a katolikusok, kommunisták és szocialisták egyesülnek, három fő követelést foglal magába: a nemzeti függetlenség megvédését és megerősítését, a demokrácia és a szabadság rendszerének megteremtését és az olasz társadalom strukturális megújulását.

Politikai és katonai irányelvek

Ezek az erkölcsi, politikai és társadalmi követelések, amelyek 1944 nyarán a felszabadító mozgalom határozott összekötő kapcsainak bizonyultak, nem csupán a partizánok akcióiban és propagandájában mutatkoztak meg, hanem általában a felső-olaszországi CLN politikai és törvényhozó tevékenységében s azokban a demokratikus kormányzási formákban is, amelyeket a felszabadított övezetekben alakítottak ki a partizánok.

A nyár kezdetén a felső-olaszországi CLN határozott formá-

ban kiadja a nemzeti felkelés jelszavát, és meghatározza a felkelés jellegét: „Elérkezett a német megszállók és a fasiszta árulók elleni nemzeti felkelés időszaka” — mondja az 1944. június 14-én kiadott dokumentum.

„A nemzeti felkelést a jelenlegi feltételek között nem úgy hirdetjük meg, mint ahogyan egy reguláris hadsereg menetparancsát kiadják; a felkelés folyamatos lesz, harcunkat hatalmas mértékben fokozni kell, egészen addig, amíg e folyamat csúcspontjaként sor kerül az általános, felkeléssel egybekötött sztrájkra, a németek és a fasiszták kiűzésére. A frontvonalakhoz legközelebb eső övezetben élő testvéreink számára már érkezett az általános sztrájk és a felkelés pillanata, s ez a többi vidéken is egymás után el fog következni, amikor a front közel kerül, vagy amikor a visszavonuló német erők valahol különösen súlyos helyzetbe bonyolódnak. A parancsot a tartományi felszabadító bizottságok fogják kiadni.”

A felső-olaszországi CLN nem csupán a népakaratot fejezte ki, amely 1944 nyarán ily közelinek látta a felszabadulást (s ha nem így történt, ezt bizonyára nem a partizánmozgalomnak kell felróni), hanem egyszersmind helyzetelemző képességét s ezzel együtt tagjainak jelentékeny politikai adottságait is megmutatta. A CLN mint a népakarat érett és tudatos képviselője egész sor rendeletet bocsát ki az esküdtszékek és igazoló bizottságok felállításáról, a köztisztviselők kinevezéséről. A cél ebben az esetben is a nemzeti függetlenség, amelyet nemcsak fegyverrel kell védelmezni a német megszállókkal és szolgálkával, a fasisztákkal szemben, hanem más eszközökkel a felszabadító szövetségesekkel szemben is meg kell védeni. Épp ezért — hangsúlyozza a rendelet — arra van szükség, hogy „a szövetségesek egy jól működő politikai igazságszolgáltatással találják magukat szembe, hogy ne álljon érdekükben hozzányúlni. Az olasz nép csak úgy tudja saját méltóságát megvédeni, ha maga szabja ki a szükséges büntetéseket az önkényuralmi rendszer és az imperialista kalandorháború felelőseire.” Hasonló irányelveket adnak ki a közigazgatási szerveket illetően is, hogy az olaszok, akik vérük hullatásával szabadítják fel magukat, azonnal saját szabad közigazgatási szervekkel rendelkez-hessenek.

Szilárd álláspontot foglal el a CLN a nagyiparosokkal szem-

ben, akik „a gyárok védelme” és a „nemzeti vagyon megóvása” ürügyén igyekeznek igazolni az általuk folytatott kettős játékot. A CLN követeli, hogy a gyárosok „nyíltan ismerjék el a CLN illetékességét a gyárok védelmének megszervezésében és vezetésében, s határozottan kötelezzék magukat, nem tesznek semmilyen egyéb jellegű kezdeményezést”. E határozottságot látva, a nagyiparosok, akik többek között azt is szeretnék elfeledtetni, hogy milyen jelentős támogatást nyújtottak a fasizmusnak, igyekeznek közeledni a CLN-hez, „hasznossá tenni magukat”, hogy túlélhessék a vihart.

A felső-olaszországi CLN törvényhozói ténykedése abban a szeptember 14-i rendeletben éri el csúcspontját, amely „joggal semmisnek” nyilvánítja a „köztársasági” fasiszta kormány minden törvényét, rendeletét, utasítását és ítéletét. A felső-olaszországi CLN ezzel a rendelettel szentesíti a tényleges állapotot, hiszen a salòi álkormány rendeletei már érvényüket veszítették, csak a német parancsnokságok utasításainak van még bizonyos tekintélyük.

A CLN politikai és törvényhozói tevékenységével egyidejűleg a Felszabadító Önkéntesek Parancsnoksága tevékenységét is fokozza. A parancsnokság általános irányelveket ad a fegyveres felszabadító mozgalom számára, közvetlenül azonban nem avatkozik bele a taktikai tervekbe, az egyes csatákba. A különböző akciók stratégiai összehangolása elég nehéz feladat, tekintettel arra, hogy 1944 nyarán a mozgalom rohamos fejlődésnek indul, s egész Észak-Olaszországban megteremteni a kapcsolatokat szintén nem könnyű feladat.

Különleges jelentőségük van azoknak az irányelveknek, amelyeket a Felszabadító Önkéntesek Parancsnoksága a szabad övezetek védelmében bocsát ki. Az övezetek védelme egészen sajátos problémákat vet fel a partizánháborúban, amelyben szükség van a szilárd és mozgékony védelmi rendszerek egyesítésére. A partizánparancsnokság nem csupán katonai irányelveket ad ki (hiszen a partizánháború népi háború, s ezért döntő jellemvonása, hogy a harc katonai és politikai oldalait együtt kell figyelembe venni). Arra van szükség — mondja a Felszabadító Önkéntesek Parancsnoksága már június végén, amikor meg csak kevés szabad övezet létezik —, hogy a szabad övezetek olyan alapokká váljanak, amelyekből később távo-

labbra is kisugározhat a partizánok akciója. Ezt az irányelvet olyan perspektíva alapján dolgozták ki, amely egész Olaszország igen közeli és teljes felszabadításával számolt, az elkövetkező események azonban (a győzelmek és vereségek egyaránt) megmutatták, hogy a partizán-főparancsnokság irányvonala az események módosulása ellenére is alapvetően helyesnek bizonyult.

A szabad övezetek

1944 nyarán a következő szabad övezetek álltak fenn Észak-Olaszországban: Piemontban Val di Lanzo, Val Maira, Valle Stura, Val di Grana, Val di Gesso, Val Varaita, Langhe, Astigiano, Valsesia, Val d'Ossola; Lombardiában a Pón-túli vidék paviai körzete; Liguriában Genova és Piacenza között a „torrigliai köztársaság”, a Savona és Sanremo közötti mögöttes terület; Emiliában az Appenninek fő völgyei Parma és Modena között; Venetóban a cansigliói fennsík, Carnia és Friuli tekintélyes része. E „szabad övezetek” a szabadság valóságos oázisai voltak az ellenség által megszállt területeken.

Nézzük most meg, hogyan szerveződnek meg belülről ezek az övezetek, méghozzá nemcsak katonai, hanem politikai szempontból is. A partizánok nem azt az utat járják, amely a legközelebbnek s az adott helyzetben a legnyilvánvalóbbnak látszik: nem hoznak létre katonai diktatúrát a felszabadított övezetekben, hanem ehelyett a fasizmus húszéves uralma után a demokratikus rendszer *első* embrionális formáit valósítják meg.

A partizánok felhagynak azokkal a módszerekkel, amelyeket kezdetben használtak az olyan övezetekben, ahol az idő rövidsége miatt a partizánmozgalom nem jutott el a politikai érettség megfelelő fokára, mint például Umbriában; itt a szabad övezetek CLN szervezeteit és népi tanácsait a partizánbrigádok parancsnokságai vették kezükbe. Mivel szükség van bizonyos átmeneti időszakra, amelyben a demokratikus formákat nem választott szerveknek kell előkészíteniük, a partizánok „polgári megbízottakat” jelölnek ki. Ezeket felmentik a katonai természetű megbízatásoktól, hogy türelmes és szerteágazó munkával előkészítsék a lakosságot az önkormányzatra, felkeltsék benne az érdeklődést a demokratikus élet iránt. Ezek a „polgári

megbízottak” először a piemonti Langhéban tűnnek fel. Legjobban akkor alkothatunk képet tevékenységükről, ha elolvassuk egyikük száraz és szerény jelentését:

„Csak kevés hiányzott már a délhez, amikor befejeztük a munkát Roddinóban. Azonnal Serralunga d’Albába utaztunk tovább, ahová éppen akkor érkeztünk, amikor a lakosság a miséről jött ki. Elsőnek itt is a plébánost látogattuk meg, aki a sekrestyében fogadott minket, még rajta volt a miseruha. A plébános biztosított bennünket támogatásáról. A kijáratnál három kedvesnővér — a csoportosulástól megrémülve — kérdezte, hogy miről is van szó. Elmondtam látogatásunk célját, s miközben már az egész lakosság körénk gyűlt, kifejtettem: mindenkinek szilárdságot kell mutatnia az országunk felszabadításáért folyó harcban, mert ez a döntő feltetele annak, hogy a háborút hamar be lehessen fejezni, s messze szakadt drága testvéreink visszatérhessenek családjaikhoz. S mivel bennem is ég a vágy, hogy újra együtt lehessenek éhező és a bombázásoknak kitett családommal, azt hiszem, nagy hévvel beszélhettem, mert a jelenlevők nyilvánvaló megindultsággal hallgattak. Néhányan rámutattak arra, hogy nem lehet megejteni a választást, mert a távoli mezőgazdasági körzetek képviselőit nem értesítették előzetesen, s így azok nincsenek jelen. Közös megegyezéssel a tanácsválasztó gyűlést szeptember 26-ra napoltuk el. Sikerült biztosítani — különböző erők s különösen a plébános segítségével —, hogy az elnyomás húsz esztendeje után tartott első választáson igen nagy mértékben vegyen részt a lakosság, beleértve a nőket is.”

Így születnek újjá a demokratikus élet első formái a hegyvidékeken és a völgyekben; az idősebbek, akik még emlékeznek a demokrácia legelemibb szabályaira, megtanítják ezekre a fiatalokat, akiknek fogalmuk sincs arról, milyen egy választó gyűlés, mi az elnök feladata, hogyan kell szavazni, kialakítják a szavazás és a szavazatszámlálás rendszerét. Ez persze csak a demokrácia formai oldalát érinti, de a lényegét illetően is együttműködnek az idősebbek és a fiatalok, s ez is új jelleget ad ennek a demokráciának: az új, demokratikusan választott vezető szervek kialakításában nem csupán egyetlen osztály vagy réteg képviselői vesznek részt, mint ahogy egykor, a fasizmus uralomra jutása előtt történt. A felszabadított övezetek népi tanácsaiban a helyi lakosság minden rétege képviselést kap, s a tanácsok döntései, mint látni fogjuk, az egész lakosság érde-

keit veszik figyelembe. Fontos megnyilvánulása ez annak az egységre törekvő elvnek, amelyről már több ízben szóltunk, s amely vörös fonálként húzódik végig az egész felszabadító háborún, és az olasz ellenállás egyik nagy vívmányát jelenti.

Tény, hogy a pillanatnyi helyzet természetes nehézségei következtében a választást a nyílt szavazás rendszerével kell lebonyolítani, mégpedig a legtöbb esetben kézfelemeléssel. Mihelyt azonban lehetőség nyílik rá, mihelyt lélegzetvételnyi idő adódik, haladéktalanul bevezetik a titkos szavazást. Így történt ez a montefiorinói övezetben és többfelé, különösen Langhében. Hadd idézzünk itt is egy eleven beszámolót a Gallo d'Alba-i körzet „választási hadjáratáról”, amelyet a „Langhei polgári megbízottak jelentése” az alábbiakban foglal össze:

„1944. október 21. estéjére népgyűlést hirdettünk az egyházközség mozihelyiségében. A 6. Garibaldi—Langhe-hadosztály polgári megbízottja arról beszélt a lakosságnak, mi a jelentősége a népi községtanácsok megválasztásának a nemzeti újjászületésben, hangsúlyozta, hogy a népnek vissza kell hódítania a közigazgatási hatalmat, amelyet a fasiszmus elragadott tőle, s amelytől több mint húsz éven át távol tartották. Utalt az új nemzedék nevelésének problémáira is, s arra, hogy milyen szerepet kell betöltenie az olasz nemzetnek Európa szabad népei között. A lakosságnak a legnagyobb fegyelmet kell tanúsítania, mondotta, s hozzá kell járulnia Olaszország felszabadításához. A 48. Garibaldi-brigád polgári megbízottja elmagyarázta, milyen szavazási eljárást kell követniük a gallói népi községtanács megválasztásánál, elmondta, hogy a szavazás titkos szavazólapokkal történik, amelyeket az urnába kell dobni . . . A következő napon, október 2-án került sor a gallói népi községtanács megválasztására. Este számolták meg a leadott szavazatokat, nagy nyilvánosság előtt. Az eredmények szerint kétszáz választójoggal rendelkező szavazópolgár közül százhatvanöt szavazott, vagyis 82,5 %, ami elég magas szám, ha meggondoljuk, hogy ez a tanács ideiglenes jellegű. Egyetlen szavazócédulát kellett megsemmisíteni, mert olvashatatlan volt rajta a szöveg.”

A megválasztott népi községtanácsoknak mindenekelőtt gazdasági problémákkal s ezeken belül elsősorban az árak problémáival kellett szembenézniük.

A fasiszta rendszer, mint ismeretes, a hatóságilag megállapí-

tott árak önkényes, fiktív rendszerét valósította meg, aminek szükségszerű és elkerülhetetlen eredménye a feketepiac lett.

A helyi községtanácsok előtt tehát az a feladat állt, hogy a kivételes nehézségek közepette kikerüljenek valahogyan e zsákutcából, vagyis olyan helyi rendszert léptessenek életbe, amely nem sérti a termelő érdekeit, másfelől viszont a fogyasztót is védelmezi. A tanácsok felemelik a gabona árát, amelyet a „köztársasági” árrendszer hihetetlenül alacsony szinten tartott; utalványokat bocsátanak ki, s részben ezzel fizetnek a termelő gabonájáért. Elkerülik ezzel a kenyér árának hirtelen emelkedését, hogy a fogyasztó ne érezze erősen az áremelés következményeit. Másutt a kenyérre bevezetett külön utalványok és a különlegesen szűkös viszonyok közt élő családok védelmére hozott intézkedések segítségével liszttartalékot létesítenek, amelyet azután részletfizetésre árusítanak. Astigianóban és más bortermelő körzetekben a népi községtanács teljesen eltörli a kötött árrendszert, és a szabadpiac helyreállítására törekszik.

A másik fontos probléma az adó. Az adót még a régi pénzügyi apparátus felhasználásával szedik be, s emiatt elkerülhetetlenek az igazságtalanságok. A különbség csak annyi, hogy eltörlik a nőtlenségi adót, s a befolyt összegek szétoztása úgy történik, hogy a partizánmozgalomnak, mint az olasz állam képviselőjének jut a kincstári rész, a tanácsnak pedig a községi rész. Azokban az övezetekben azonban, ahol a partizánmozgalom hosszabb ideig tartja magát, egészen új adózási elvet valósítanak meg: Carniában például az október elsejei rendelettel eltörlik az összes közvetett és közvetlen adót, s helyette egyetlen progresszív vagyoadót vezetnek be. A megadóztatható minimális vagyon kétszázezer líra. 300 000 líráig 2%-os, egymilliós vagyonért 8%-os adót szednek. Ez a minimum és a maximum. Az egymillión felüli vagyonok adóját a CLN esetről esetre állapítja meg. Tény persze, hogy Carniában, miként Ossolában is, a partizánhatalom egy valóságos, szilárd kormány jellegére és tekintélyére tesz szert, s ezért tud mélyebb és kiterjedtebb kormányzati tevékenységet kifejteni.

Carnia és Ossola szabad övezeteiről külön is érdemes szólnunk, nemcsak területük kiterjedtsége miatt, hanem azért is, mert a partizánhatalom sokáig megmaradt e vidékeken. Ossolában

szeptember 10-én alakult meg az „ideiglenes kormány”, s valamivel több mint egy hónapig működött. Carniában szeptember 26-án kiáltották ki a „szabad kormányt”, itt mintegy három hónapig tartottak ki a partizánok. A két kormány jellege teljesen különböző: az első lényegében a partizánparancsnokságok teremtették meg egy olyan körzetben, ahol a CLN és a népi tanácsok szinte alig léteztek; a másik viszont alulról keletkezett, a CLN hosszú ideig tartó politikai tevékenységének és a venetói partizánok nagy nyári offenzívájának megkoronázásaként. Itt a paritásos alapon létrehozott CLN magára vállalta az „ideiglenes kormányzótanács” feladatait. Bekapcsolódtak a munkába a tömegszervezetek, s „elhatározó szavuk volt minden olyan kérdésben, amely tevékenységükkel összefüggött”. A harcoló partizánmozgalom képviselői, vagyis a Garibaldi-hadosztályok és az Osoppo megbízottjai részt vettek a tanács ülésein.

E két „partizánköztársaság” kétféle eredete egyébként erejük és fennállásuk tartama tekintetében is meghatározóvá vált. Az ossolai köztsársaságnak meg kellett teremtenie a CLN-szervezetek és a népi tanácsok hálózatát, a carniai köztsársaság viszont már éppen ezekre épülhetett. Ossolában ezenkívül más tényezők is szerepet játszottak, így például részt vettek a kormányban Svájcból érkező politikusok is. Másfelől a szövetségesek, amelyek nagyarányú szállításokkal támogatták a „brigata di Dio”-kat (az „isten brigádjait”), sohasem segítették az ossolai kormányt vagy az egységes parancsnokságot. Mindezek ellenére a fennmaradt dokumentumok szerint ez a kis kormány rendkívül lázas demokratikus tevékenységet fejtett ki negyven napon keresztül, mialatt csapatai szakadatlanul harcoltak a sarkukban járó ellenséggel. Különösen az igazságszolgáltatás és az oktatásügy terén mutatkozik meg tevékenysége. Ami az első területet illeti, itt új elveket állított fel, amelyek épp ellenkezői a fasizmus alatt érvényben volt elveknek: kimondták, hogy a vádlottat huszonnégy órán belül az igazságügyi hatóság elé kell állítani. Szabályozták a bebörtönzésre vonatkozó jogszabályokat, valamint a politikai bűnösök vizsgálati eljárását, megteremtették a vizsgálóbíró alá tartozó igazságügyi rendőrséget, s a CLN biztatására lerakták az alap-

jait annak, hogy a politikai jellegű pereknek a lehető legszélesebb és legnyilvánosabb tárgyalást biztosíthassák.

A carniai szabad kormány szeptember 16-án szentesítette a népi esküdtszékek újból való felállítását, s október 10-én kibocsátotta a „népbíróági” rendeletet, amely megállapítja az esküdtszékek összetételét, továbbá kimondja a halálbüntetés eltörlését, megerősíti a vádlottnak azt a jogát, hogy maga válasszon védőügyvédet, és biztosítja az igazságszolgáltatás teljes ingyenességét.

Nem kevésbé jelentős a szabad övezetek kormányainak az oktatás területén kifejtett tevékenysége sem. Ezt tartják az egyik legfontosabb feladatnak, olyannyira, hogy már a carniai tanács első jegyzőkönyvében is szerepel ez a kérdés, mégpedig az élelmezés problémáját is megelőzve. A tanács később egy bizottságot hozott létre abból a célból, hogy az dolgozza ki az oktatásügyi rendelettervezetet, amelyet maguknak az érdekelt fiataloknak a hozzájárulásával szerkesztettek meg. A fiatalok javaslatait csaknem teljes egészükben elfogadta a CLN, amely október 30-i rendeletében egyébként azt is előírta, hogy a községi tanácsok kötelesek pontosan folyósítani a tanítók fizetését. Hasonló döntéseket hoznak Ossolában is, ahol már az első gyűlésen egy papot jelölnek ki oktatási biztosnak, s kineveznek egy szakértői bizottságot, hogy tanulmányozza „a középiskola megújításának” a problémáját. Ez a bizottság, amely Fineróban szinte az utolsó napig ülésezett, s a német bombázások alatt is folytatta vitáit, eleven bizonyítéka annak, hogy milyen békés építő szándékok vezették az olasz ellenállást, s milyen mély megújulási szándék nyilvánult meg benne.

A partizánok kulturális élete

A szabad övezetekben a partizánok maguk szabják meg saját törvényeiket, s már a háború folyamán lerakják az új társadalom alapjait. Ahhoz azonban, hogy teljes egészében felmérhessük a felszabadítási mozgalom kiterjedtségét, azt a képességét, hogy eljusson mindenhová, és mindenütt fellobbantsa a szabadság szeretetét, szemügyre kell vennünk a titkos sajtónak, az agitáció és a szervezés e lényeges eszközeinek

tevékenységét is. Lássuk mindenekelőtt a politikai sajtót: a CLN minden egyes pártjának van saját újságja, s megjelentetését és terjesztését ezer és ezer áldozat árán végzik. Az „Unità” („Egység”), az „Avanti!” („Előre!”), az „Italia Libera” („Szabad Olaszország”), a „Popolo” („Nép”), és a „Risorgimento Liberale” (Liberális Újjászületés”) átlagosan kéthetente jelenik meg, együttvéve több mint 100 000 példányban.

Az „országos” rendeltetésű újságok mellett minden párt kiad helyi újságokat is. Ugyanakkor megjelennek egyes szakmáknak és rétegeknek, sajátos problémáknak szentelt lapok is, mintegy bizonyítékként annak, hogy az ellenállásban részt vevő „nép” nem valamilyen „differenciálatlan egész”, hanem a modern társadalom osztályai és rétegei alkotják. Legnagyobb jelentősége a munkássajtónak volt, de nem hiányoztak a parasztoknak szentelt újságok sem. Nem volt e nagy népi mozgalomnak egyetlen olyan szektora sem, amely ne járult volna hozzá a nácifasizmus elleni szakadatlan sajtóhadjáráshoz. Értelmiségiek, fiatalok és nők: minden réteg hallatja a szavát, s az újságok, kiáltványok, propagandisztikus röpcédulák seregével bizonyítja tevékenységét. Az ellenállás egysége a CLN sajtójában fejeződik ki (Milánóban a „La Liberazione” [„A felszabadulás”), Torinóban a „La Riscossa Italiana” [„Az olasz felkelés”), Venetóban az „I Fratelli d’Italia” [„Az olasz testvérek”) jelenik meg a CLN gondozásában), a „folyóiratok” a mozgalom érettségét tanúsítják: tanulmányaik az adatok és tények pontos kezelésében, a problémák széles körű felvetésében a békebeli politikai és kulturális szemlék cikkeire emlékeztetnek. A kommunista „La Nostra Lotta” („A mi harcunk”), a „L’Edificazione Socialista” („A szocialista építés”), a „Nuovi Quaderni di Giustizia e Libertà” („Az igazság és szabadság új füzetei”) gyakran valósággal történetírói felfogását és elemzését adja a napi eseményeknek. Ezek a cikkek a legjobb és leghatékonyabb bizonyítékai annak a teljes „tudatosságnak”, amely az ellenállás antifasiszta pártjait és harcosait eltöltötte és éltette. Soha, még a legnehezebb pillanatokban sem hiányzott az elemző munka, a kritika és a vita, e folyóiratok sosem csupán a „mára” gondoltak, hanem a „holnapra” is, ahogyan ezt a szabad övezetek felépítésében és fejlődésében más téren is láttuk.

Hatalmas és egyelőre szinte teljes egészében felderítetlen

terület a titkos „politikai” sajtó tevékenysége; de nem kevésbé érdekes és kiterjedt a szó szoros értelmében vett „partizán-sajtó” tevékenysége. A Felszabadító Önkéntesek Parancsnoksága az egyes nagyobb alakulatok gondozásában közvetlenül jelenteti meg újságjait, amelyek általánosítják a helyi tapasztalatokat, s gyakran valóságos katonai szaktanulmányokat közölnek a gerillaháborúról.

Az alakulatok spontán megnyilatkozási formáiként jönnek létre legalsó szinten a völgyek és övezetek újságjai, amelyeket az első világháború „lövészárokújságjaihoz” lehetne hasonlítani. De bármilyen színezetű és eredetű lapról legyen is szó, közös vonásuk: a katonai jelentések száraz stílusára emlékeztető módon, cikornyás és ünnepélyes szavak nélkül írják le a partizánakciókat. Mindegyikük nevében szólhatott volna az a figyelemztetés, amelyet a VI. liguriai övezet „Partigiano” című lapjának szerkesztői fogalmaznak meg: „Tollat ragadni, holott fegyverünk is van, és a szavak nyelvén szólani olyankor, amikor a külső és belső ellenség a jelek szerint csak a fegyverek durva nyelvén ért, úgy tűnhet egyeseknek, mintha vissza akarnánk vonulni a cselekvéstől és a harctól. Tudatjuk ezért mindenkiel, hogy nem szakítjuk félbe harci feladataink végrehajtását: pihenő időnket lopjuk meg, hogy teljesíthessük rendkívül fontos sajtófeladatunkat.”

Jellemző, hogy e lapok milyen figyelmet szentelnek a háború nagy eseményeinek is. Az újságok mindig beszámolnak a háború általános menetéről: a partizánháború sohasem szorítkozik egy lövészárok szűk keretei közé, a harcosok minden pillanatban tudják, hogy az elnyomott népek nagy küzdelmében vesznek részt. (A hírek egyik parancsnokságtól a másikhoz jutnak. Elég emlékeztetnünk arra, hogy az olasz—szlovén egyezményeket, amelyeket Friuliban kötöttek, néhány nappal később már olvashatták a gót-vonalon harcoló toscanai partizánok is.)

A „partizántársadalom” megnyilatkozásai a népdalok is. E dalok kettős forrása: egyfelől az első risorgimento és az első világháború, másfelől a munkásosztály dalai. A mi történelmünkben először olvad egybe ilyen szembevetően a hazafias és az osztály-motívum. A romagnolai mezőgazdasági napszamosok dalait például átvették és átalakították az övezet partizánegységeiben.

A piemonti völgyekben a régi alpesi énekeket töltötték meg új tartalommal. A régi formák ilyen felújítása is bizonyítja a hazafias hagyományok vitathatatlan folytonosságát.

Az ellenállás egyik dala, a „Fütyül a szél, süvölt a hóvihar” kezdetű, túllép a völgyek és országrészek határain. Ezt a gari-baldista Felice Cascione szerezte a liguriai hegyekben, a „Katyusa” dallamára, amelyet az oroszországi hadjáratból hazatért katonák hoztak magukkal. A tegnapi „ellenfél” éneke itt arra szolgál, hogy kifejezze a népi lázadás hangját, mivel a német megszálló elleni gyűlölet a népek közös érzésévé vált.

Fiatalos hetykeséggel követik egymást a szabadságról szóló versszakok a fegyverrel kivívott szabadságról, a reményekről, a hegyek közt vállalt új élet derűjéről és viharairól. Az új olasz nemzedékek dala örömmel és a „kegyetlen halállal” szemben is a jövőbe vetett bizalommal van tele. Ugyanez a hév és hetykeség nyilvánul meg azokban a nevekben, amelyekre a partizánok keresztelik el egymást. „Földrengés”, „Vihar”, „Villám”, „Farkas” vagy „Kalóz” — erőtől duzzadó, nemes világnak, a „lázadók” világának a jelképei, azoké, akik ezekkel a nevekkel harcolnak és halnak meg, dacosan állják a kínvallatás, a börtön és bitófa szörnyű próbáit.

A másik oldalon, az összeomló világ oldalán egyetlen olyan hang sem hallatszik, amely e fiatalos hetykeség és lázas lelkesedés hangjaira emlékeztetne: a másik fél fiataljainak csak a kétségbeesés és az erőszak komor himnuszai jutnak, s halálukban nem vigasztalja őket a holnap reménysége.

8. AZ ELÁRULT REMÉNYSÉG

Szövetséges offenzíva a gót-vonalon

A gót-vonal elleni szövetséges offenzíva 1944. szeptember 10-én kezdődik. Az angolszászok ezzel egyidejűleg „döntő támadásra” szólítják fel a partizánokat. Nem kötöttek azonban az egységes partizánparancsnoksággal előzetes megállapodást, amelyben stratégiai vagy taktikai síkon összehangolták volna a szövetséges hadseregek és a partizánok hadműveleteit. Ráadásul a szövetséges hadsereg első támadási kísérletei Bologna irányá-

ban bontakoztak ki, s ennek alapján nem lehetett előre látni az offenzíva leendő kifejlődését. Az igazság az, hogy ez az offenzíva valójában megreked, a szövetségesek megállnak Bologna előtt. A partizánparancsnokság szeptember 18-án, mivel még mindig nem kapott pontos adatokat és közléseket a szövetségesektől, megkísérli felvázolni a csata lehetséges kibontakozását, s azt a következtetést vonja le, hogy a paduai síkságról kell kiűznie a németeket. Elvetik a Liguria és Dél-Franciaország felé irányuló támadás hipotézisét, valószínűnek tartják viszont az adriai övezetre irányuló offenzívát. Ennek alapján az egységes parancsnokság azt a feladatot állítja a partizánok elé, hogy szállják meg az ellenség visszavonulási vonalait, a védelmi és zárvonalakokat. De kifejezetten óvja a parancsnokság a partizánokat attól, hogy a városokba akarjanak behatolni, kivéve Valsesia és Val d'Ossola alakulatait, amelyek az egységes partizánparancsnokság parancsa értelmében Milánót fogják körülzárni.

Amint látjuk, a partizánparancsnokság irányelvei eléggé óvatosak: el akarják kerülni, hogy a partizánalakulatok idő előtti csatában kockáztassák erőiket. Az angolszászok magatartása a későbbiek folyamán teljes egészében igazolja az olasz partizánparancsnokságnak ezt az álláspontját.

Az egységes partizánparancsnokság irányelvei ezenkívül azért is jelentősek, mert ez az első kísérlet az egész partizán-tevékenység stratégiai összehangolására. Mindazonáltal az irányelveket nem mindig követik az alakulatok, amikor a szövetségesek bejelentik offenzívájukat.

Romagnában a 8. Garibaldi-brigád rövid idő alatt felszabadít egy egész sor falut, megszilárdítja bennük a CLN demokratikus rendszerét, s az angol—amerikai csapatokkal együtt vonul be Forlíba. A front nyugati részén hasonlóképpen létrejön az érintkezés a modenai partizánalakulatok és a szövetséges csapatok között. Nehezebb az akció a centrumban, Bologna övezetében. Itt a szövetséges támadással egyidejűleg a németek rendkívül heves átfésülésbe kezdenek Monte Pianaccio ellen, amelyet a 36. Garibaldi-brigád tart megszállva. A véres harc egész hónapon át folyik, s tetőpontját a Monte Battaglia és Ca'di Guzzo melletti csatákban éri el (szeptember 27—28). A Monte Battagliát, a bolognai útnak ezt a fontos pozícióját a Monte

Carnevaléval együtt a 36-os garibaldisták kemény harcban foglalják el, még a szövetségesek megérkezte előtt. A németek hatalmas ellentámadást indítanak 27-én, de a partizánok kézi-gránátokkal verik ki őket állásaikból, majd megfutamítják és tovább üldözik őket a hegy lejtőjén. Amikor a németek 28-án reggel újra vad rohamot indítanak, az olasz partizánok már az odaérkező amerikai katonákkal együtt védelmezik e fontos pontot.

Ca'di Guzzóban, a magasan fekvő Valle del Sillaróban egy erős ejtőernyős SS-osztag meglepetésszerű támadást intéz a 36-osok egyik százada ellen. A partizánok két kitörést hajtanak végre, hogy erősítést hívjanak. Az életben maradtak a tanyaház romjai közt verekszenek, míg végül egy utolsó kétségbeesett erőfeszítéssel sikerül áttörniük a gyűrűt. A félig rombadőlt házban a halottak mellett csak a sebesültek maradnak Gianni Palmieri orvostanhallgatóval, aki a végsőig hű marad hivatásához. A németek nem kímélik a sebesülteket, sortűzzel végzik ki őket, s nem hajolnak meg az orvos bátorsága előtt sem: a fiatal diák holttestét később találják meg az emberek az erdőben.

Ca'di Guzzo után, a bolognai Appennineken tovább harcol a 62-es és 66-os hegyibrigád, amely a Val d'Idice és Val Sillaro közötti pozíciókat tartja, s október elsejétől kezdve szakadatlanul támadja az ellenséget. A brigádok parancsnoksága a következő taktikát írja elő az osztagoknak: engedjenek be a partizánövezetbe század erősségű ellenséges csapatokat, azután egymást követő akciókban, lesből, a szárnyakon és hátulról semmisítsék meg őket. Ezt az útmutatást pontosan végrehajtják az osztagok a különböző csatározásokban, különösen heves a pizzanói ellentámadás (október 4-én): két SS-század a tűzérség védelme alatt döntő támadásra készül, ekkor hirtelen ellenakcióval meglepik őket a partizánok, és megfutamodásra készítetik. A parancsnokságnak birtokába jut az ellenség csata-tervét ábrázoló térkép; megérti belőle, hogy teljesítette a feladatát és átvonul „a senki földjére”.

*A gót-vonal elleni szövetséges offenzíva kudarca
és az új átfésülési hullám*

A gót-vonal ellen indított szövetséges offenzíva, amely Észak-Olaszország közeli felszabadítását ígérte, igen hamar megtorpant.

A partizánmozgalom ekkor érte el legnagyobb kiterjedését. A szövetséges offenzíva kudarcának következményei mellett most azzal a nagyszabású átfésülő támadással is szembe kellett néznie, amelyet a németek és a salòi köztársaság csapatai indítottak meg. A gót-vonal elleni szövetséges támadás tehát, amelyben — miként láttuk — az angol—amerikai katonai vezetők együttműködésre szólították fel a partizánokat a németek ellen, nemcsak negatív eredménnyel járt, hanem egyszerűen lehetővé tette a német ellentámadást is. A szövetségesek megtorpanásával tökéletesen egybeesett a németek ellenlökése. Több mint öt német hadosztály indult meg, oldalukon a „fekete brigádok”-kal és a „köztársaságiak” egyéb alakulataival. A partizánmozgalom tehát kénytelen volt védekezésbe átmenni, jóllehet Emiliában és Liguriában, vagyis a fronthoz közelebb eső övezetekben továbbra is folytatta támadásait. A védelem a gerillaháborúban a legnehezebb és legkeményebb hadművelet. Mégis, ez alkalommal meg kellett védeni a szabad övezeteket, nem meríthették ki „átszivárgásokkal” erőiket, mint a harc egyéb szakaszaiban, nehogy a fegyvertelen lakosság áldozatul essen az ellenség dühének. A védekezést megkönnyítette volna a szövetségesek állandó támogatása, ez azonban sajnos a partizánharcnak ebben a rendkívül súlyos, szorult helyzetében elmaradt.

Az angol—amerikai parancsnokságok, miután megcsillogtatták a partizánerek előtt a közeli felszabadulás reménységét, s aztán kiábrándították őket a gót-vonal elleni támadás feladásával, szemmel láthatóan nem érdeklődtek tovább az északon folyó harcok iránt és magukra hagyták a partizánokat. Ez a magatartásuk november 10-én válik teljesen nyilvánvalóvá, az ismert „Alexander-féle kiáltványban”, amely gyakorlatilag leszerelésre szólítja fel a partizánokat.

A partizánoknak így tehát egyedül kell szembenézniük a nagyarányú német támadással. S szembenéznek vele: nem-egyszer a szövetségesek közeli előnyomulásába vetett csalóka hittel, máskor meg annak tudatában, hogy bizonytalan és közvetlen reményekkel nem kecsegtető harcot vállalnak, de mindig attól a szilárd akarattól vezérelve, hogy drágán megfizetnek a németeknek és a fasisztáknak fennhézásukért.

Venetóban újra a történelem rivaldafényébe kerül egy név, amelyet egyszer már híressé tett az olaszok önfeláldozása: a Grappa.* A partizánok ellen, akik a hegyen sáncolják el magukat, egy német hadosztályt vetnek be. SS-osztagok és partizánvadász-alakulatok egészítik ki a támadó sereget, amely a megszokott feketeinges kísérettel, a Tagliamento fasisztáival együtt összesen 20 000 embert tesz ki. Az ellenség hatalmas számbeli és fegyverzeti fölénye ellenére a partizánok tíz napon át kitartanak a Grappa lejtőin; s ha az első világháború csodája nem ismétlődhetett meg, annak az az oka, hogy végül is elfogyott a muníció. A Matteotti és a Garibaldi a heves ágyútűzben is sokáig feltartóztatja az ellenséges támadást: a Col Moschinón egy „Fracassa” nevű partizán öt elvtársával együtt a németek százait veri vissza, s amikor elfogy a lőszerük, sziklatömböket gördítenek az ellenségre. A Libera Italia megsemmisül, a hazafiak százai esnek el a harc közben, másokat menekülés közben fognak el és mészárolnak le. Bassano del Grappában a „fekete brigádok” november 26-án harmincegy partizánt akasztanak fel a városkát átszelő főút fáira. A Grappa körül felgyújtott házak, elhajtott állatsordák, agyonlőtt polgárok, megerőszakolt asszonyok jelzik az ellenség útját. Így kezdődik Venetó szörnyű átfésülése, amely három hónapon keresztül fogja gyötörni a vidéket.

A Grappáról a németek gyorsan az Isonzo melletti Faedis körzetébe vonulnak át, s már szeptember 27-én megtámadják az Osoppo- és a Natisone-hadosztály állásait. Faedis többször is gazdát cserél; az Osoppo partizánjai kézigránáttal újra meg

* A Grappa hegye körül az első világháborúban az olasz hadsereg súlyos védelmi harcokat folytatott az osztrák—magyar monarchia erőivel szemben. — *Szerk.*

újra elfoglalják a Narad-hegy csúcsát, de minden alkalommal ismét át kell engedniük e pontot, oly hatalmas tüzet zúdít rájuk a német tüzérség. Az ellenséges tüzérség nyomása alatt lehetetlen megvalósítani „a merev védelmet”, s ezért 28-án a parancsnokság elrendeli az „elszakadást”. 29-én a németek rávetik magukat a partizánok hátvédére és lemészárolják.

A Tagliamentótól balra fekvő szabad övezet ily módon megsemmisül; Faedis, Nimis és Attimis házait porig égetik a fasiszták.

Az ellenség — miután felszámolta a két oldalsó gócpontot, nyugaton a Grappa-övezetet és keleten az Isonzó-vidéki partizánközpontot — most a középső övezet, Carnia ellen fordul, s egymást követő hullámokban indítja meg támadásait.

A carniai csata

Az ellenség addig támadja a partizánokat Felső-Carniában, amíg 20-án visszavonulásra kényszeríti őket. Ezután átcsoportosítja erőit, és döntő támadást indít a szabad övezet megmaradt része ellen: november 27-én mintegy 30 000-en — köztük SS-ek, „fekete brigádok”, a 10. tengeralattjáró vadászalakulat tagjai és partizánvadászok — nyomulnak előre nyolc oszlopban, erős tüzérségi és harckocsi támogatással. E nagyarányú ellenséges felsorakozással szemben csupán ötezer partizán áll, akiket „Ninci” (Lino Zocchi) és „Andrea” (Mario Lizzero) vezet. Egy négyszög alakú területet kell védelmezniük. A parancsnokság elrendeli, hogy „az utolsó csepp véréig” védekezzenek, csak a legvégső esetben szabad visszavonulni a Tramonti mellett előkészített övezetbe. A „négyszög” visszaveri az ellenség behatolási kísérleteit (egy fenyegető betörés Clautana felől indul, ugyanarról az útról, amelyet az osztrákok használtak Caporetto után), de a sík terepen nem lehet sokáig ellenállást kifejteni.

December 7-én a parancsnokság elrendeli, hogy az alakulatok öt-hat emberből álló kis csoportokra oszoljanak, és így folytassák a háborút az egész téli időszak alatt. Így ér véget — három hónapi kegyetlen, állandó harc után — a carniai csata, amelynek során a partizánhadosztályok a harcosok

százait veszítették el, míg a nácifasisztáknak 1313 emberükbe került a győzelem, több ezren pedig megsebesültek és eltűntek közülük.

Nem zárhatjuk le a venetói csaták 1944 nyári és őszi történetének tárgyalását anélkül, hogy meg ne emlékeznénk a síkvidéki brigádokról. Emlékezzünk meg — egyebek közt a Garibaldi—Padováról, amely később Franco Sabatucci nevét veszi fel, s amelynek parancsnoksága hosszú időn át mindössze száz méterre volt a „fekete brigádok” parancsnokságától. A májusban keletkezett Garibaldi—Padovának júliusban már tíz zászlóalja volt, és szeptember-októberben érte el maximális létszámát. Egységei szeptemberben 83 akciót bonyolítottak le, tehát mintegy hármat naponta! Októberben olyan arányú szabotázsstevékenységet fejtettek ki, amelybe a brigád szinte az egész tartományt bevonta: az ellenség a hatalmas partizánmegmozdulásra nem is tudott megtorlással válaszolni.

Egész Venetóban szakadatlanul folytak a közlekedési vonalak (vasutak, telefon- és távíróvonalak) elleni szabotázsakciók, amelyek déli felvonulásának legérzékenyebb pontján sújtották Európa megszállóját.

Támadás Piemont szabad övezetei ellen.

Az ossolai csata

Piemontban az ellenség hirtelen Ossola szabad övezete ellen tör, amely húsznapig kemény harcok után el is esik. A döntő támadást október 9-én indítják meg a „köztársasági” osztagok (a Monterosa-hadosztály, a fekete brigádok, a Muti, a San Marco osztagai, a 10. tengeralattjáró vadászalakulat). Az övezetet a Val Toce, a Piave, a Valdossola, a Beltrami és a 2. Garibaldi-hadosztály védelmezi, összesen mintegy 3000 ember, mint rendesen, ezúttal is gyengén felfegyverkezve. Velük szemben 12—13 000 fasiszta és német áll, felszerelve tüzérséggel és harckocsikkal, s őket támogatja a köd meg a rossz idő is. A harc egyenlőtlen, annál is inkább, mert hiányzik a szövetségesek többször is kért légi segítsége. A partizánok — a kezdeti visszavonulás után — ellentámadással próbálkoznak, ennek során esik el Di Dio, a Val Toce parancsnoka. Október 14-én

hajnalban azonban el kell hagyni Domodossolát. Október 17-én tartja az egységes parancsnokság az utolsó ülését, azután mintegy két- vagy háromszáz ember kíséretében visszavonul Val Formazzába. Itt az utolsó elkeseredett összecsapások után, a haza végső csücskébe űzött partizánok tiltakozása ellenére, a parancsnokság elrendeli a svájci határ átlépését. Az alakulat egy másik része azonban, amelyet Curreno tábornok, az egységes parancsnokság vezérkarának főnöke és „Livio” (Paolo Scarpone) irányít, áttör az ellenség vonalain, és több mint húsz napon át tartó, hegycsúcsokon és szakadékokon keresztül vezető „hosszú menetelés” után Val Stronába vonul át, ahol Curreno tábornok „Cino” (Moscatelli) segítségével újjászervezi a mozgalmat.

A langhei csata

Az Alba városa körül elhelyezkedő langhei szabad övezet október 10-én érte meg e legfontosabb központjának felszabadítását. A Mauri (idősebb E. Martini) parancsnoksága alatt harcoló autonóm brigádok és a garibaldisták szabadították fel a várost. De már húsz nappal később, november elsején megjelennek a város előtt a nácifasiszták, s miután hiába igyekeznek Mauri parancsnokot visszavonulásra bírni (a partizánok a fehér lobogó helyett a háromszínű nemzetizászlót vonják fel az albai székesegyház tornyára), támadást indítanak. Sikerül átkelniük a Tanarón és behatolnak a városba, majd egy másik német hadosztállyal és a piemonti és liguriai fasiszta osztagokkal megerősödve döntő támadásba lendülnek. Ám az egyik leg-erősebb partizánalakulattal találják magukat szembe, amelyet kiváló képességű tényleges tiszték vezetnek, s amelyet bőven elláttak fegyverekkel és hadianyaggal a szövetségesek. Ez lehetővé tette, hogy a partizánok több mint negyven napon át védekezzenek. A november 12-től december 20-ig tartó csatában Langhe garibaldista alakulatai is részt vettek. Az autonóm brigádok parancsnoksága napiparancsban dicsérte meg a Langhe-hadosztályt, amely egymaga száz halottat és több mint száz sebesültet veszített, és több mint kétezer halottra és sebe-

sültre rúgó veszteséget okozott az ellenségnek. Mindamellet a partizánmozgalom is súlyos csapást kapott, és átmenetileg szétszóródott.

A Basso Astigianó-i csata

A Basso Astigianó-i övezet, amelynek Nizza Monferrato volt a központja, a német támadás megindulásakor még csak rövid, de gazdag múltra tekinthetett vissza. Október 15-én helyreálltak a demokratikus szakszervezetek, számos üzem újra megindult. Az övezet garibaldista alakulatai, amelyek „Ulisse” (Davide Lajolo) és a Garibaldi-brigádok kerületi parancsnoka, „Augusto” (Francesco Scotti) parancsnoksága alatt állottak, sikerrel vívtak meg két komoly csatát (október 20-án Bruno mellett, november 4-én Bergamascónál). Sikerüket megkönnyítette a tökéletes telefonösszeköttetés, amely lehetővé tette, hogy az ellenség leggyengébb pontjaira sújtsanak le.

A vereségen feldühödött ellenség erőket von el azoktól a csapataitól, amelyek éppen akkor folytatják a langhei átfésülés befejező szakaszát, s december 2-án betör a nizzai övezetbe. De itt a partizánalakulatok azonnal az elszakadás taktikáját alkalmazzák, és kitérnek előle. A németek azonban folytatják akciójukat, és a hegyi övezet felé nyomulnak, keresztülgázolva az alpesi völgyeken. A gyengén táplált és gyengén felfegyverzett partizánok kénytelenek harcolva visszavonulni több mint kétezer méter magasságig, s tavaszig kis csoportokra oszolva, a megközelíthetetlen alpesi kunyhókba rejtőzve folytatják tovább a küzdelmet.

A Val Casotto nevű autonóm brigád viszont nem a magas hegységek felé vonul vissza, hanem átszivárog a bekerítésen, és a síkságra helyezi át központját. Ezt a példát a későbbiek során igen gyakran alkalmazza a partizánmozgalom, s e hadműveleti eljárást „a síkságra vonulás” néven fogják emlegetni.

A partizánháború nemcsak a náci kegyetlenség elleni lázadásból született, hanem az ország felszabadulási vágyából: meg kellett váltani a nemzetet az elnyomás és a megaláztatás rendszerétől, amely arra kényszerítette Olaszországot, hogy — alárendelt helyzetben — részt vegyen Hitler elnyomó háborújában. Mindazonáltal kétségtelen, hogy ennek az agresszív háborúnak egyik legjellemzőbb és legkiáltóbb megnyilvánulása a nácik embertelen, elvetemült hadviselése. Minden megszállt országban őriz az emlékezet egy-két olyan helyet, ahol kegyetlenségük a legbarbárabb, legbestiálisabb, az emberi értelem számára egyenesen felfoghatatlan módon tombolt. Ilyen a csehszlovákiai Lidice, Oradour-sur-Glane Franciaországban, Kijev és Rosztov a Szovjetunióban. De a háborúnak kevés szörnyűségét lehetne ahhoz a sorozatos öldökléshez hasonlítani, amelyet a Reder őrnagy parancsnoksága alatt álló SS-zászlóalj követett el a Toscanából Emiliába vezető borzalmas menetelése során. S nemcsak a halottak nagy száma, a nők és gyermekek rettenetes lemészárlása miatt, amely jellemző vonása volt ennek az irtóhadjáratnak, hanem azért is, mert hideg fejjel, embertelen módon, pusztán az ölésért öltek, a gyilkolásért gyilkoltak: ez vezette a nácikat és parancsnokukat, a „nyomórék” Redert.

Reder SS-zászlóalja augusztus 12-én kezdi meg működését a lucchesiai Sant’Anna di Stazzemában: az eredmény — 560 polgári áldozat, nők, öregek és gyerekek. Ezután átkelnek az Appennineken és Vallában, augusztus 19-én következik „az ártatlanok lemészárlása” (107 áldozat — köztük sok újszülött); San Terenzióban pedig a Lucchesiából odaszállított túszoikat ölik meg (53 embert akasztanak fel). Augusztus 24-én — a „fekete brigádok” fasisztáival együtt — lerombolják Vincát és a Fivizzano közigazgatása alá tartozó falvak egész sorát. Szeptember 15-én Frigidóban 108 embert lőnek agyon, akiket a luccai Mezzano koncentrációs táborából szedtek össze. Szeptember 16-án még mindig az apuaniai tartományban, Bergiolában gyilkolnak. Azután keletről északra fordulnak, újra átkelnek az Appennineken Emilia irányában: itt, rövid

pihenő után, a marzabottói öldökléssel koronázzák meg működésüket (szeptember 29—30-tól október 1).

Meg sem kíséreljük saját szavainkkal leírni ezt a rettenetes öldöklést. Csupán összegyűjtöttünk néhány tanúvallomást azoktól, akik túléltek, s ezek alapján felidézzük e borzalmakat, mindazoknak, akik nem ismerték vagy túlságosan hamar elfelejtették, hogy mi is volt a nácifasizmus.

A Sant'Anna-i mészárlás

„Augusztus 21-én — mondja don Giuseppe — a parókiámon voltam, ahol 200-an zsúfolódtak össze. Hét óra tájban géppuskaropogást hallottunk és füstöt láttunk a völgyből felszállni. Féltizenkettő körül öt SS jelent meg a templomhoz vezető ösvényen, leadtak egy sorozatot, s megsebesítettek három vagy négy leányt a templomban összegyűlt csoportból. Meggyőztem őket, hogy nincsenek közöttünk partizánok: az öt SS erre továbbment. Délután kaptunk hírt róla, hogy mi történt a völgyben. Egy asszony jött velem szemben üvöltve: „Don Giuseppe, don Giuseppe, mindenkit megöltek!” Ekkor elküldtem valakit az SS parancsnokságra engedélyt kérni, hogy eltemessem a halottakat. Másnap reggel, amikor három ember kíséretével a völgybe mentem, égetett hús szörnyű bűze csapta meg az orrunkat. A S. Anna-i Mulini-házban találtam az első halottakat: négy leány feküdt kiterítve a földön. A ház belsejében pedig a tulajdonosok, szintén halottak voltak. Egy másik házcsoportban huszonkét agyonlőtt embert láttunk. Tovább mentem, s gödröket ásó embereket láttam, Vaccarecciában, a feldúlt házak romjai között sípcsontokat, lapockákat, koponyákat lehetett látni. Egy másik házcsoportban 17 halott volt, mire odaérkeztem, már eltemették őket. Más házakban, amerre mentem, friss földhalmokat és a romok között csontokat láttam. Így érkeztem meg végre S. Annába: 132 halottat hordtak össze a templom elé, köztük 32 gyermeket. A „Bölcső” nevű szervezet mintegy harminc tagjával hozzáláttunk a holtak eltemetéséhez. Egész családokat mészároltak le. Tucci tengerészhadnagy családját teljes egészében kiirtották: az asszonyt és kilenc fiát. A legnagyobb tizenöt éves volt, a legkisebb 8 hónapos. Battistini 11 tagú családjából egyetlen ember, egy távollevő fogoly maradt életben.”

Egyetlen személynek sikerült megmenekülnie a vérengzésből; egy Clara Cecchini nevű leánykának, akit ma meglátogattunk. Ugyanazon az ösvényen mentünk a helyszínre, mint amin egykor Reder emberei jártak. A kislány csak nyolc esztendő volt azon a borzalmas nyári délutánon, de a rettenetes látványtól azóta sem tudott szabadulni, mélyebb nyomot hagyott a tekintetében, mint amilyeneket a golyószórók lövedékei a húsában.

„A németek sorra járták a házakat, összeszedtek minket — beszéli el a lányka — és idehoztak másokkal együtt, akiket a razzián fogtak el. Bezártak bennünket a konyhába. Mindenki nagyon félt, de a németek nevetve mondogatták, hogy semmi okunk félelemre, mert csupán fényképet akarnak rólunk csinálni. Egy óra felé kivezettek bennünket, s a lugas alá állítottak, a hegyek felé fordított arccal. Hirtelen löni kezdtek a golyószórókkal, amelyeket elrejtettek előlünk. Én a mama és a papa mellett álltam, két testvéremmel, s velük együtt estem el. Amikor magamhoz tértem, éppen egy katona járkált az elesettek között, nézve, hogy mindenki meghalt-e, de én nem mozdultam. Amikor mindannyian elmentek, igen szomjas lettem, s bementem a konyhába vizet inni. Azután visszatértem ide, s lefeküdtem a szüleim mellé; este itt találtak meg azok, akik eljöttek értem, hogy megmentsenek.”

A vincai mészárlás

„Augusztus 24-én két oldalról hirtelen lezárták a falut: egyfelől a Chiaróba vezető, a németek által készített útról jöttek, másfelől a kertekhez vezető csatornán keltek át. A katonák egy része bejött a faluba, megölt mindenkit, aki útjába akadt, azután hozzálátott a házak kifosztásához, mielőtt felgyújtotta volna őket. A banditák, miközben egyik házból a másikba mentek, harmonikán játszottak.

A katonák másik része nem sokkal később Bronza di Cucina fölé érkezett. A környéken sok nőt összeszedtek, s néhányat a helyszínen megöltek (csupán az egyik barlangban öt nőt és két férfit gyilkoltak meg, s a holttestek helyzetéből látszott, hogy a lányokat letérdeltették az átkozottak). A többi nőt a faluba kísérték, később mindegyiküket holtan találtuk egy juhakolban. Huszonegy nő volt egymás hegyén-hátán az akolban, egészen kis helyen összezúfolva; az egyiket fej nélkül találtuk, mások meztelenek vagy félmeztelenek voltak, némelyikük karjában tartotta szopós csecsemőjét, mert azok is osztoztak anyjuk sorsában. A Sant'Antonio

templomban, miközben a pap a misét mondta, rálöttek a szentségtartóra, s az Úr szent teste a földre esett. Valakit meg is öltek, mert a következő reggelen, bár a holttest már nem volt ott, nagy vértócsát lehetett látni. Estefelé megszűnt a lövöldözés, s a gépkocsik elhajtottak Monzone felé. Azok pedig, akik Segróba mentek, visszatértek és magukkal hoztak négy embert: a vincai papot, don Luigi Fant az apjával együtt, egy fiataalt, akinek a holtteste felismerhetetlen volt, és egy vincai embert. Ezeket Monzonéba vitték, s azután Santa Lucia mellett megölték őket. 24-én elmentek a gépkocsik. Éjszaka valaki visszatért a faluba, de a sötétben nem tudta megtalálni a maga halottait, és veszélyes is volt a járkálás, mert omlottak a házak. Hajnalban és reggel mindenki az övéit kereste, s nem lehetett egyebet hallani, csak neveket és kétségbeesett kiabálást. Amikor némelyek már a temetőben voltak, vagy a gyilkolás színhelyén ástak gödröket, újra kezdődött a riadalom: a németek visszatértek a faluba, s erre megint mindenki futott, amerre látott. Legtöbben már nem jutottak elég messzire, s még többen estek áldozatul, mint az előző napon. A falut már az első nap alaposan kifosztották, s így a második napon módjuk volt rá, hogy nagyobb területet derítsenek fel nagyobb erők segítségével.

25-én mintegy ötven gépkocsi érkezett Garfagnanába meg a Cave di Orto di Donna vidékére, innen a gépkocsik üresen tértek vissza, mire a brigantik átmentek a Giovón, hogy csatlakozzanak barátaikhoz. A Giovo tetején megöltek két asszonyt és öt gyermeket, akik el akartak menekülni előlük. A nőket még haláluk után is meggyalázták, aminek nyilvánvaló bizonyítéka az, hogy egy anyát, akit reggel holtan találtak a fiai és egy kunyhóba vittek, vasárnap úgy láttak viszont, hogy addigra egy karó volt átszúrva a testén hosszában, s mint a madárijesztőt, felállították. Az egész különítmény este Vincában állt meg, ott aludtak a német barakk-táborban és a falun kívül, a segélyegylet épületében.

26-án reggel nem volt különösebb lövöldözés, mert a zsákmánnyal voltak elfoglalva. 11 óra felé a hegyről látni lehetett, amint csomagjaikkal megrakodva vonultak a gépkocsikhoz. Távozásuk után csak kevesen merészkedtek vissza a falusiak közül, noha az első, akik megérkeztek, ismételten megkongatták a harangokat, hogy visszahívják a többieket. Azután ezek is visszamentek a hegyekbe.

27-én reggel, vagyis vasárnap szinte minden ember leszállt a hegyekből, hogy eltávolítsák a holttesteket, mert a bomlásnak induló emberi hullák, juhok, öszvérek, tehenek és sertések szagától már a hegyen sem lehetett megmaradni. Eljött a bíró felesége is,

aki rá akarta venni az embereket, hogy térjenek vissza a faluba, nem fogják őket bántani, mert a monzonei lakásában megszállt katonák biztosították őt erről. Ugyanazon a reggelen a Vinca torkolatánál újra megdördültek a golyószórók, a 174 megállapított áldozat közül az utolsó négy ekkor halt meg. Ez az utolsó őrző Colonnata felől jött, de nem ereszkedett le egészen a faluig, úgy látszik, már későn érkeztek.

A faluban tartózkodó nép alighogy meghallotta a lövéseket, azonnal szertefutott, s a holttestek továbbra is a napon maradtak. Hétfőn már nem lehetett hozzájuk nyúlni, s ezért az emberek fát raktak előbb Mandrione halottai fölé, majd a többi, különálló holttestek fölé, és elégették őket.

Csak igen kevés holttestnek lehetett része abban, hogy temetőbe kerülhessen.”

A bergiolai mészárlás

Igen érdekes a partizánok parancsnokának, Alfredo Giannardinak, akit harci nevén Vicónak neveznek, a vallomása. Ezekben a napokban a felszabadító önkénteseknek a Monte Bongionán összehívott alakulatait vezette, s mihelyt hírt kapott a bergiolai vérengzésről, brigádja egyik szakaszával azonnal leszállt a faluba. Az első személy, akivel találkozott, egy ismerős lány volt, akinek az SS-ek levágták az egyik mellét. A lány, nem törődve saját szenvedésével, sürgette, hogy azonnal menjenek az iskolához, amely akkor még javában égett. „Két partizán — beszéli Giannardi — utat tört magának a füstölgő romok között, és sikerült kimenteniük a lángok közül két testvért: az egyik hamarosan meghalt, de a kishúgát sikerült megmenteni az életnek. Az épület romjai közül továbbra is hallatszott a lángok martalékaivá váló nők jajveszékelése és kiáltozásai, de már semmit sem tudtunk tenni értük. Megtudtam később egy némettől, akit az én alakulatom fogott el őrzőjáratának 11 tagjával együtt, hogy a vérengzést Fischer hadnagy rendelte el, aki Reder parancsnoksága alá tartozott, a »nyomorék« alá, ahogyan az egész övezet parasztjai nevezték az SS őrnagyot.”

A marzabottói mészárlás

„Az Adolf Hitler elnevezésű SS hadosztály két ezrede, egy átfésülési akcióból való visszatérésekor körülvette a Reno-folyón túli övezetet. Casaglia faluban nagy tömeg gyűlt össze a templomban és imádkozott. A németek betörték; megölték a miséző papot;

a helyszínen meggyilkoltak három öreget, akik nem engedelmeskedtek elég gyorsan annak a felszólításnak, hogy hagyják el a szent helyet. A többit, szám szerint 147-et, köztük 50 gyermeket, a temetőbe hajtották és géppisztollyal megölték őket. Ily módon 28 családot kiirtottak, csupán néhány kisgyerek menekült meg. Egy hatéves kisfiú azonban nem akart elmenni a tragédia színhelyéről, és sírva kiáltotta: „A mamával akarok meghalni!” Később kézigránáttal megölték. Caprara községben 107 embert gyilkoltak le, köztük 24 gyereket. A nem eléggé félreeső tanyai házakban — csoportosan vagy egyesével — összesen 282 ember vesztette életét, köztük 58 gyermek és két apáca. Cerpiano helységben 49 szerencsétlent, köztük 29 nőt és 19 gyermeket, bezártak egy kápolnába, s azután halomra lőtték őket géppisztollyal. Csak egy tanítónő menekült meg és két gyermek. További 103 áldozatot úgy szedtek össze a németek, hogy a kápolnától nem messze házról házra jártak. Az SS-ek azzal szórakoztak, hogy eleven csecsemőket hajigáltak a lángok közé, anyjuk mellén fejezték le az újszülötteket, meggyalázták a holttesteket. A „halál menete”, ahogyan egy életben maradt, Silvano Bonetti fogalmazta meg, mindenütt otthagyja véres nyomait: ha útjuk közben nőkkel, öregasszonyokkal, gyerekekkel találkoztak, lelőtték őket, mint a verebeket. S az öldöklést még tovább folytatták: Creva helységben 81, és a környéken további 48 embert mészároltak le, köztük két papot, s a halottakat a folyóba dobták. Október 5-én új gyász szakadt a falura: 23 embert lőttek agyon ezen a napon. Szeptember 8-tól október 5-ig Marzabotto község 1830 embert vesztett, köztük öt papot. De ezzel még nincs vége. Október 18-án újabb hat embert gyilkoltak meg.”

Érdemes idézni, mint a fasiszta sajtó ékes dokumentumát, hogy mit írt a bolognai „Resto del Carlino” néhány nappal a vérengzések után:

„A háborús időkben elszabadult fantázia tipikus termékeként a megszokott ellenőrizetlen hírek] arról számoltak be, hogy egy törvényen kívül álló banda elleni rendőri művelet során Marzabotto községben az átfésülést végző német csapatok 150 embert lőttek agyon, köztük nőket, öregeket és gyermekeket. Módunkban áll megcáfolni ezeket a gyászos híreszteléseket és az állítólagos »tényt«. A hivatalos cáfolat mellett hivatkozhatunk egy külön ebből a célból eszközölt helyszíni vizsgálat megállapításaira is. Tény, hogy Marzabotto övezetében rendőri műveletre került sor egy lázadó csoport ellen, amely súlyos veszteségeket szenvedett, méghozzá

igen veszélyes bandavezérek személyében is, de szerencsére egyáltalán nem igaz az, hogy az átfésülés nem kevesebb mint 150 polgári elem feláldozását, a község megtizedelését eredményezte. Felelőtlen elemek újabb manőverével állunk tehát szemben, amelynek ezúttal is nevetségességbe kell fulladnia, hiszen bárki megkérdezheti Marzabotto bármelyik becsületes lakosát, vagy bárkit, aki erről a vidékről való, s akkor a történetek hiteles lefolyásáról értesülhet.”

A fasiszta újság jól tudta, hogy mit mond: azokban a napokban valóban nehéz lett volna olvasóinak „becsületes lakost” találni Marzabottóban.

Az emiliei háború. A 7. GAP. A Porta Lame-i csata

1944 október-novemberében a partizánmozgalom — miközben más vidékeken defenzívába szorult — Emiliában támadásba lendül: a hegyek közt brigádjaival, a síkságon a GAP és a SAP osztagaival csap le az ellenségre.

A hatalmas és szétágazó emiliei mozgalommal szemben a németek időnként maguk is a gerillaharc taktikájához folyamodnak: így például egy alkalommal húsz emberből álló osztaguk, mindenféle elhagyott ösvényeken, járatlan utakon menetelve, meglepetésszerűen rátör a parmai egységes parancsnokságra, megöli annak minden tagját, szétrombolja a rádióállomást, és felgyújtja a parancsnokság épületét. De a partizánháború szakadatlanul támaszra lel a népi tömegekben, az elesettek helyére mindig újak állnak. 24 órával a német rajtaütés után már újjáalakult a parmai egységes parancsnokság, élén Giacomo Ferrari mérnökkel, akit partizánnevéen „Artá”-nak hívtak. A németek nem hagynak fel a tömeges átfésülés módszerével sem, ezt alkalmazták például a modenai körzetben, ahol Benedello mellett bekerítették 400 partizánt, s ágyúkkal, mozsarakkal, lángszórókkal és páncélkocsikkal támadták őket. A partizánok tizenöt órán keresztül makacsul ellenálltak, azután egy végső rohammal áttörték a gyűrűt, a csatatéren hagyva 42 bajtársukat 32 német holtteste mellett.

De ennek a forró emiliei ősznek legjelentősebb és leghíresebb, egyúttal minden idők partizánháborúinak egyik legrendkívülibb ütközete (nem számítva természetesen a népi felkeléseket)

nyílt városban, Bolognában zajlott le (november 7-én). Ez volt a Porta Lama-i csata, amely annak eredményeként robbant ki, hogy a gapisták a közeli felszabadulás reményében erőiket a városban koncentrálták. A közeli felszabadulás azonban nem következett be, helyette jött az Alexander-kiáltvány!

A csata szereplői a Gianni nevű 7. GAP-brigád tagjai, akik csaknem egy hónap óta két fő bázisban gyülekeztek. A Maggiore-kórház romjai közt 230 ember tanyázott és 75 a Macello-kórházban kapott helyet. Ez volt a leghatalmasabb partizán-összpontosulás, amelyet városban szerveztek meg, ráadásul néhány méterre a német és fasiszta parancsnokságoktól. Elképzelhető, milyen szervezési és ellátási feladatokat kellett megoldani, milyen éberségre volt szükség, hogy megőrizték e bázisok titkos jellegét! A bolognai partizánok ragyogóan oldották meg mindezeket a problémákat, s csak a véletlenül múlt, hogy a németek felfedezték a macellói bázist, miközben egy szomszédos övezetet fésültek át: Bologna ugyanis olyan volt az ellenség számára, mint valami aláaknázott mező: a németek kénytelenek voltak egyik akciót a másik után vezetni, hogy elfojthassák a városban a felkelés lappangó szikráját.

Így tehát november 7-én reggel erős fasiszta és német csapatok megtámadták a macellói bázist. A gapisták, jóllehet nem voltak erősen felfegyverezve, tizenkét órán át szakadatlanul ellenálltak. Délután a németek egy ágyút és egy harckocsit is bevetettek a kórház ellen. A gapistákat az a veszély fenyegette, hogy a romok foglyai maradnak. Kihajítottak tehát néhány füstbombát, és kitörték a pincéből. Átkeltek a Navilén, s ki-játszották a partot őrző „köztársasági” gárdát is.

Nem messze a harc színhelyétől, a Maggiore-kórház kétszáz-harminc gapistája egész napon át figyelte a golyók fütyülését és a robbanásokat a Macello irányából, türelmetlenül várva Emilia és Romagna egységes katonai parancsnokságának utasítását.

És a parancs végre megérkezett: az est beálltával meg kell támadni a németeket. Még alig hallgatott el a lövöldözés a macellói bázis körül, amikor akcióba léptek a Maggiore-kórház gapistái, és négy oszlopban törtek előre Porta Lama felé. A 230 partizán 1500 nácifasisztát kerített be. Ezen az éjszakán ez volt a jelszó: „Garibaldi harcol!” A megsejtesítés tökéletes volt:

a több oldalról egyszerre megtámadott németek és fasiszták lángokban álló autóik mellett estek el. Ijedtükben eldobták nehézfegyvereiket, otthagyták gépkocsijaikat, és futásnak eredtek. Húsz halottat hagytak a helyszínen. A gapisták 12 embert vesztek. Ez volt a legnagyobb vereség, amelyet „nyílt” csatában mértek a németekre egy olasz város kellős közepén.

De november 10-én elhangzik Alexander kiáltványa, és megsemmisíti a győzelem eredményeit.

Néhány nappal később, november 15-én az elbizakodott németek megtámadják a Piazza dell'Unità-i bázist. Itt kerül sor az úgynevezett bologninai csatára, amelynek kimenetele nem szerencsés a partizánok számára, bár a németek is súlyos veszteségeket szenvednek, s kénytelenek tankokat és páncélautókat bevetni a nyílt városban. De észak gyors felszabadításának reménye immár megghiúsul. A partizánmozgalomnak újabb, még keményebb télre kell felkészülnie.

Harmadik rész

I. A TÉLI VÁLSÁG

Az Alexander-kiáltvány

Az emiliai partizánokra, akik a közeli felszabadulás reményében a nyári és kora őszi hónapokban minden erejüket mozgósították, és az egész partizánmozgalomra valóságos hideg zuhanyként hatott Alexander tábornok kiáltványa. A földközi-tengeri front szövetséges erőinek parancsnoka november 10-én rádión közölte az olasz partizánokkal, hogy minden nagyobb arányú támadást el kell halasztani tavaszig, s a következő „instrukciókat” adta a partizánoknak:

„1. Egy időre szüntessetek be minden nagyarányú szervezett akciót;

2. őrizzétek meg lőszereiteket, és legyetek készen új parancsokra;

3. amennyire csak lehet, hallgassátok rendszeresen az »Italia combatte« adásait, amelyeket a szövetséges vezérkar sugároz, hogy ily módon állandóan értesülhessetek az új parancsokról vagy a helyzet megváltozásáról . . .”

Kemény csapás volt ez a partizánmozgalomra, a németek pedig biztatásnak vették, úgy érezték, szabad kezük van tavaszig az olasz felszabadító mozgalom szétzúzására. A németek és a fasiszták szemmel láthatóan kihasználják a pillanatot, és dühödt támadást indítanak Észak-Olaszország minden vidékén. A kemény és szörnyű harcban az ellenállás vezető kádereinek tucatjai áldozzák fel életüket: Piemontban meghal Duccio Galimberti, aki valósággal jelképe és lelkesítője volt az ellenállásnak; a németek keze közt halnak meg a piemonti Giustizia e Libertà alakulatainak parancsnokai, a venetói és liguriai tartományi parancsnokok; Milánóban meghal Sergio

Kasman térparancsnok, elfogják az egységes partizánparancsnokság katonai szakembereit, majd a politikai vezetőket is: Argentont, Matteit és Parrit.

A kedvező pillanatot a neofasiszták is kihasználják. Eddig, mint láttuk, arra szorítkoztak, hogy a németek toborzó ügynökei legyenek, de most elég nekik egy rövid fegyvernyugvási időszak, amikor a szövetségesek megállnak a fronton, és a partizánok válságba kerülnek, hogy újra mintegy gazdának érezzék magukat, s a régi demagógia fegyvertárával megint kiálljanak az elgyötört és megkínzott nép elé.

Mussolini újra megjelenik a nyilvánosság előtt: 1944. december 16-án beszédet mond a milánói Lírai Színházban, s megint a nemzeti egyetértés szükségességét hangoztatja, elfogadja azt az elvet, hogy az „ellenzéki csoportok” hasznosak lehetnek, sajnálkozik a fasiszta milícia „visszaélései” felett, s megbélyegzi azt az eljárást, „hogy egyes állampolgárokat a törvény által előírt hét napon túl is fogva tartsanak az igazságügyi hatóság utasítása nélkül”. A németek és a fasiszták vértengerré változtatták Olaszországot, s íme, min botrányozik meg Mussolini!

De a lírai színházi beszéd „legpolitikusabb” érve annak a bizonygatása, hogy nem érdemes harcolni egy olyan kormányért (a római kormányért!), amely már meghazudtolta a népi tömegek társadalmi megújulásra váró reményeit.

A Lírai Színházban tartott beszéd után előbújnak az „ellenzékiek”, például Cione, aki azt kéri a ducétól, hogy engedjen meg egy „nemzeti szocialista köztársasági” tömörülést, amelyben részt vehetnének — s miért ne? — a szocialisták, kommunisták és kereszténydemokraták is! Concetto Pettinato pedig egy új *embrassons-nous-ra** szólítja fel az olaszokat a *Stampa* hasábjain: nyújtsunk egymásnak kezét „az idegen bajonettek felett”.

Nyilvánvaló a szándék: ki akarják használni a partizánmozgalom meggyengülésének pillanatát. Másfelől viszont a CLN kevésbé eltökélt híveiben újra felülkerekedik a kivárási politika irányzata, a harc abbahagyásának kívánsága, hagyni a németeket és a szövetségeseket, hogy a saját számlájukra

* Francia kifejezés: „ölelkezzünk össze!” — Szerk.

verekedjenek az olasz földön. Franco Marinotti, a Snia Viscosa elnöke, az olasz ipar egyik legjelentékenyebb vezetője azt indítványozza Veronában Harster tábornoknak, az olaszországi Gestapo parancsnokának, hogy lépjen fel közvetítőként a németek és az angolszászok között az olaszországi különbéké érdekében: Németország érintetlen maradna, s a német csapatok az angol—amerikai hadvezetőség rendelkezésére állva „őriznék a rendet Közép-Európában”.

A partizánmozgalom ebben az időszakban valóban a legnehezebb szakaszát éli át. A tél folyamán tetőpontjára hág az álköztársaságban megindult infláció. Az árak több mint háromszorosukra emelkednek, s mindenekelőtt a parasztok és a kistermelők, a partizánok fő támaszai mennek tönkre, ezáltal még nehezebb a partizánok ellátása. Ráadásul a németek megszállják az átjárókat. S az a tény, hogy a partizánoknak le kell ereszkedniük a síkságokra, jelentékenyen növeli kiadásait (a síkvidéki partizánnak szüntelenül változtatnia kell a tartózkodási helyét, s mindenért fizetnie kell, amire szüksége van). Ezenkívül a CLN is kénytelen alapjainak nagyobb részét fordítani a károsult lakosság, valamint az illegális politikai, szakszervezeti és közigazgatási szervezetek és szervek támogatására, amelyek eddig a partizánbrigádoktól kaptak széles körű segítséget.

Az első Bonomi-kormány lemondása

Láttuk már, mi volt a neofasiszta propaganda egyik érve, hogy a partizánokat és a népi tömegeket eltántorítsa az ellenzéki magatartástól és az ellenállás folytatásától: visszhangot adtak annak a kiábrándultságnak, amely a gót-vonaltól délre egyre jobban megnyilvánult a demokratikus kormánnyal szemben.

Miből eredt ez a csalódottság? Elsősorban abból a tényből, hogy a kormány nem felelt meg az olasz nép megújulást áhító reményeinek. A Bonomi-kormánynak a CLN, vagyis az antifasiszta pártok kormányává kellett volna válnia, amely Badoglio kormányának, vagyis a király által beiktatott tábornokok kormányának helyére állt. Ezek a tábornokok azonban, akkor még a vereség hatása alatt, készek voltak rá, hogy növeljék

a németek elleni katonai erőfeszítést. Rómában most az ő befolyásukat a vezető állami bürokrácia és a fasiszta uralkodó osztály maradványainak befolyása váltotta fel, s ez kezdte aláaknázni a CLN-nek, sőt magának a kormánynak az egységét, és megbénítani a demokratikus kormányzást mindenféle bürokratikus huzavonával. Így például a tisztogatás, amelynek büntető és elégtételt adó igazságszolgáltatásként kellett volna érvényesülnie, sok esetben beleveszett a magas bürokrácia útvesztőibe, s eltérve eredeti céljától, épp a kevésbé bűnös elemekre sújtott le. Ez a földalatti akció végül odáig jutott, hogy megkísérelték a helytartó teljhatalmának visszaállítását, és meg akarták akadályozni a CLN-t abban, hogy ideiglenesen — még hozzá minden funkciójában — helyettesíthesse a parlamentet. Ez a fortélyos, földalatti játék épp arra a reakcióra épült, amelyet a kormány tehetetlensége magának a CLN-nek néhány pártjában váltott ki. Így tehát 1944 decemberében, amely az egész olasz ellenállás legnehezebb hónapja, Rómában is megnehezül a helyzet Bonomi lemondása következtében. Ez a lemondás a válságok egész sorát nyitja meg a CLN sorai-ban, alig hat hónappal Róma felszabadítása után. Az a kísérlet azonban, hogy kiküszöböljék a CLN-t mint a közvélemény képviselőjét, mindeddig meghiúsult: a második Bonomi-kormány a liberálisok, kereszténydemokraták és kommunisták részvételével alakul meg; a szocialisták és akciópártiak időlegesen kívül maradnak a kormányon.

Válság a határmenti övezetekben

A partizánmozgalom válságának szörnyű pillanataiban a határmenti mozgalmakkal is megnehezült a kapcsolat. A nyugati határon azok a partizánok, akik kénytelenek átmenni Franciaországba az átfésülések elől, már nem azokat a testvéri alakulatokat találják, amelyek augusztusban oly szívélyesen fogadták a Rosselli-brigádokat, hanem a francia kormány csapataival állnak szemben. S most válaszút elé kerülnek: vagy koncentrációs táborba mennek, vagy egyenként belépnek a francia hadsereg kötelékébe. A keleti határon a novemberi

átfésülések után a Natisone-hadosztály kénytelen a 9. jugoszláv hadtesthez csatlakozni, hogy folytathassa a harcot.

A Venezia Giulia-i partizánmozgalom legjobb vezetőinek, Luigi Frausinnak, Giganténak, Srbrničnek és Kolaričnak az elestével meggyengül. Fokozódnak az ellentétek az alakulatok között, s a németek és fasiszták minden módon ki is élezzik őket. Így keletkezik az a feszült és bizalmatlan légkör, amely 1945. február 7-én a porzusi fájdalmas epizód során a legsúlyosabb formában mutatkozik meg: a gapisták egyik különítménye megtámadja és megöli az osoppóiak egy csoportját, Bola nevű parancsnokukkal együtt.

Igen súlyos idők ezek az ellenállás számára, amely nem mindig romantikus hősköltemény módjára zajlik, hanem sokszor bizony kíméletlen harcként, amelynek megvannak a maga fény- és árnyoldalai, s amelyet a partizánháborúval járó rendkívüli nehézségek jellemeznek.

A határok kérdését központi szinten vitatják meg a felső-olaszországi CLN és a szlovén misszió tárgyalásai során, amelyeken Venezia Giulia háború utáni sorsáról van szó. A tárgyalások csődbe jutnak. Íme, mit mond erről Leo Valiani, a felső-olaszországi CLN képviselője:

„Kérésünkre kijelentette (ti. a jugoszláv küldött — Szerk.), hogy Jugoszlávia nem szándékozik annektálni Triesztet, hiszen a város olasz jellege — mint mondotta — kétségen felül áll, de ugyanakkor éreztette annak a lehetőségét, hogy a németek kiűzése után a Triesztet körülvevő egész övezet a jugoszlávok kezére kerül majd. Természetesen erőteljesen vissza kellett utasítanunk ezt az abszurd álláspontot; sajnálkozásunkat fejeztük ki afelett, hogy hallgatólagosan el akarja velünk fogadtatni ezt a felfogást, kihasználva a jugoszláv nemzet partizánjai iránt érzett csodálatunkat, s előre döntve olyasmiben, amiben csak az érdekelt népek szabad önrendelkezési joga dönthet, amire egyébként kezdetben maga is hivatkozott.”

Ez az időszak azonban — úgy látszik — az egész nemzetközi demokratikus front számára nehéz volt: eltekintve a szovjet hadsereg szabályos előrehaladásától, az összes frontok megmerevedtek, s ezt nem lehet csupán a tél szigorával magyarázni. Sőt, Görögországban az angolok véres megtorlást kezdtek

a nemzeti felszabadító mozgalom ellen, amely pedig új lapokkal gazdagította a görög ellenállás dicsőséges történetét.

A náciik úgy gondolják, elérkezett a megfelelő pillanat egy utolsó erőfeszítés kifejtésére a front leggyengébb pontján. Talán az is vezeti őket, hogy különbékét csikarjanak ki. December 16-án von Rundstedt hadserege offenzívába kezd az Ardenneknben, amiazzal a veszéllyel fenyegeti az angol—amerikai csapatokat, hogy a tengerbe szorítják őket. A németek az olasz fronton is támadást kísérelnek meg Garfagnanában, s az a veszély fenyeget, hogy Lucca és Toscana egy része, egészen az Arnóig, visszakerül az elnyomók szörnyű uralma alá. Itt azonban a németek ismét szembetalálják magukat az ellenállással: a 11. övezet hazafiai, akik a szövetséges állások előtt harcolnak, áldozatkészségükkel megghiúsítják a németek kísérletét.

Így tehát éppen abban a pillanatban, amikor az ellenállás látszólag legyengült, valósággal összetört, már kétségtelenül mutatkoztak a felkelés előjelei is. Különösen így volt ez Emiliában, ahol a partizánmozgalom talán a legmagasabb fokot érte el mind erő, mind szervezettség tekintetében, a hegyekben és a síkságon egyaránt.

2. A VÁLSÁG MEGOLDÓDÁSA

Folytatódik a német offenzíva. Ravenna felszabadítása

November utolsó harmadától kezdve egészen január közepéig folynak a nácifasiszták nagy átfésülési hadműveletei a hegyekben. Egymás után támadják meg az emiliai tartományokat. De az emiliai partizánok szakadatlan manővereikkel körül-táncolják az ellenséget, mint a legyek a medvét: hol előlről, hol hátulról, hol a szárnyakon támadják a nácifasisztákat. Folytonos elszakadások és váratlan támadások a partizántaktika alapelvei, sohasem vagy szinte sohasem állnak meg, hogy „védelmezzék” pozícióikat. A montefiorinói csata páratlan tapasztalatot jelentett az emiliai mozgalomban, s a partizánok most hasznosítják ezt a tapasztalatot. Így azután megtörténik, hogy az ellenség váratlanul üres terep előtt találja magát, s azután más övezetben, messze az átfésülés helyétől újra

partizánokba ütközik, vagy pedig kénytelen egész sor kis csatározásba bocsátkozni, ami széttördeli erejét és alárendelt helyzetbe kényszeríti, vagy épp akkor sújtják ellenakciók, amikor átfésülésre készül. Ez történt december 28-án a Val d'Arda-i Castelnovo Foglianiban, ahol a partizánok megrohanták az Italia-hadosztály egyik tüzércsoportját, öt katonát foglyul ejtettek, s négy ágyút, fegyvereket és lőszert zsákmányoltak.

Mindazonáltal az átfésülések véres pusztítást okoznak. Piacentinóban a Giustizia e Libertà 77 hőse esik el, s százan megsebesülnek, Guselliban 32 kelepcebe csalt partizán hal meg; a Monte Caió-i átfésülés során 150-en veszítik életüket. A hegybrigádok, amikor már megtizedelték őket, átadják a feladat folytatását a síkság SAP osztagainak, az emiliai ellenállás nagy erejének: a SAP osztagaiban, amelyeket szinte teljes egészében a parasztok alkotnak, a falusiak először járulnak hozzá döntő és közvetlen módon Olaszország történelmének alakításához.

Más megoldást keresnek a 6. liguriai zónában: *bunkerek* építésével próbálják kikerülni a téli átfésülést. Ez az először Venetóban alkalmazott módszer azt jelenti, hogy elszigetelt menedéket ásnak egy vagy néhány partizán számára. Mindenki csak a saját menedékét ismeri, a többiekét nem. Ezt a tervet már az átfésülés kezdete előtt tanulmányozták, kivitelezése hosszú előkészítési időszakot követelt meg. De meg is hozza gyümölcseit: december 10-e után, mielőtt befejeződik az átfésülés, újra megjelennek az alakulatok a liguriai Appenninek csúcsain.

Végül különleges megoldást választanak a frontvonal közelében elhelyezkedett csapatok, amelyek az átfésülés elől átmennek a szövetséges állásokba. Ezek az alakulatok általában a frontvonalon maradnak, mint a szövetséges vonalak „fedezete”. Így például a Modena-hadosztály Lizzano Belvedere mellett veti meg a lábát a hegyekben, s ott öt hónapon át szakadatlanul harcol. Hasonló megoldásra törekszik a Lunense-hadosztály, amely kapcsolatot akar teremteni a szövetséges csapatokkal Valle del Serchióban, a manőver azonban nem sikerül. A nyár és az őszy folyamán nagyszerűen harcoló partizánok, akik novemberben Carrara felszabadításával koronázzák

meg akcióikat, a tél folyamán, legalábbis átmenetileg, az egész övezetben elvesztik a hegyek felett megszerzett uralmukat.

A szövetséges seregekkel való kapcsolatot legsikeresebben kétségtelenül az Arrigo Boldrini („Bülow”) vezette 28. Garibaldi-brigád teremtetten meg az adriai övezetben; ennek az akciónak nagy eredménye, hogy olasz harcosok szabadították fel Ravennát. Ez volt — azt lehet mondani — az egyetlen pozitív hadművelet az egész olasz fronton 1944 kemény, vég nélküli télén.

De a fő megoldás, amely lehetővé tette a pártizánoknak, hogy legyőzzék a telet, s ki tudják várni a tavaszt, az volt, hogy erőiket tömegesen áthelyezték a hegyekből a síkságokra, keresztülhatolva az átfésülő hálójának szeméin. Ez az a művelet, amelyet a „síkságra vonulás” néven jegyez fel a történelem.

A síkságra vonulás

A síkságra vonulás döntő fordulatot jelentett a partizánmozgalom téli helyzetében, mert amikor már minden elveszettnek látszott, lehetősége nyílt a partizánmozgalomnak arra, hogy fenntartsa magát, s a nagy városok küszöbén előkészítse a tavaszi talpraállást, az áprilisi általános felkelést.

Miközben az ellenség üldözőbe vette a partizánokat, igyekezett elszigetelni és megsemmisíteni őket a hegycsúcsokon, a partizánok átszivárogtak az ellenség felvonulási vonalain, leszálltak a síkságra, hogy ott állítsák helyre bázisaikat, amelyeket az ellenség a hegyekben már tönkre tett. 1944—1945 télén a partizánháború eddig fennállott hegység—síkság viszonya teljesen megváltozott: amíg korábban a mozgalom mintegy célpontnak tekintette a hegyeket, most az ellenkezője történik. Tény, hogy már előzőleg is voltak hasonló jelenségek, mindelelőtt Piemontban: emlékszünk rá, hogy a 4. Garibaldi, a Giustizia e Libertà mozgó operatív csoportja tavasszal leszállt Val Pellicéből a síkságra, a Val Varaita brigádjai pedig ősszel cselekedtek ugyanazt — első példáiként „a síkságra való költözésnek”. A síkságon már tökéletes szervezettséggel működő, a hegybrigádokhoz hasonló alakulatok közt kell megemlékeznünk a Garibaldi—Padova és a Garibaldi—Vladimiro

nevű venetói brigádokról (a Garibaldi—Padova például a tél folyamán is szüntelenül tevékenykedett, bár természetesen volt némi visszaesés akcióiban; január közepén elfoglalt egy fasiszta helyőrséget Cinto Euganeóban). Az emiliai GAP-brigádok, így a 7. bolognai brigád, s általában az emiliai-romagnai alakulatok mutatták a legjobb példát a hegyi és a síksági harc szoros összekapcsolására.

Most, a síkságra való leszállás következtében számos új alakulat jön létre, illetve szerveződik újra az egész Pó-völgyében. Szervezetük a hegyibrigádokénak felel meg, de saját feladataik vannak, amelyek jóval kiterjedtebbek a nyári időszakban működő régi, elszigetelt SAP-osztagok akcióinál.

A síkságra vonulás spontán tömegmozgalmi jelleget ölt. Ezen nem változtat az a tény sem, hogy a síkságra vonulást a partizánháború vezető szervei irányozták elő; így például a cuneói Giustizia e Libertà parancsnokság már a nyár végén célul tűzte ki a Langhéba való leszállást, amit 1945 januárjában véghez is visz. De a központi partizánparancsnokság is azt tanácsolta októberben, hogy „reálisan meg kell vizsgálni, milyen élet- és harclehetőségei vannak a nagy alakulatoknak bizonyos völgyekben, s amennyiben ezek a lehetőségek nincsenek meg, néhány alakulatot kedvezőbb helyre kell áthelyezni, ahol szintén intenzív és eredményes partizánakciókat lehet lebonyolítani”, néhány olyan alakulat példáját követve, „amelyek egyes különítményeiket az előalpesi övezetekbe, sőt a velük szomszédos, kevésbé zord sík vidékek felé irányították”.

A „síkság felé” jelszót határozottan és pontosan megfogalmazza a Kommunista Párt november elején ülésező konferenciája, amely a felkeléssel foglalkozik. E konferencia áttekinti az ellenállás valamennyi politikai és katonai problémáját, s azon túl, hogy előrelátó módon kiadja a „síkság felé” jelszót még akkor, amikor a helyzet nem jutott el a kritikus pontra, egyszersmind azt is megmutatja, hogy a síkságra való vonulás nemcsak a partizánalakulatok megmentésének útját biztosítja, hanem előkészíti a felszabadítás befejező aktusát is. („Igen, a partizánok leszállnak a síkságra, a városokba, de ezt nem azért teszik, hogy kapituláljanak, hanem azért, hogy a GAP, a SAP osztagaival, az összes hazafiakkal együttműködve

fokozzák a nemzeti felkelés erejét” — mondja a konferencia záróhatározata.) A konferencia rámutat például arra a küzdelemre, amelyet Emilia-Romagna alakulatai folytatnak: „A megszállt Olaszország minden vidékének követnie kell Romagnola és Bologna vidékét, ahol ezekben az utolsó hónapokban valóban az egész nép, férfiak, nők, fiatalok és öregek fogtak fegyvert, hogy megvédelmezzék saját földjüket, saját házaikat.” A konferencia pontos irányelveket ad a katonai szervezet kiterjesztéséhez: övezetekre kell felosztani a területet, megfelelő helyi parancsnokságokkal, s meg kell teremteni az egységes parancsnokságokat, amelyektől az övezet minden egyes alakulata függ. „Sikerülni kell — hangsúlyozza a határozat — bizalomteljes együttműködést létrehozunk minden katonai alakulat között, bármilyen színezetűek legyenek is azok, s bárki legyen is a parancsnokuk.” Az egész népet, s nem csupán a nép egy részét vagy egy pártját kell felhívni a nagy harcra, amely segítséget nyújt a partizánoknak, egyszersmind „megvédi a népet az éhségtől, a hidegtől, a nácifasiszta terrortól”. Folytonos és kitartó cselekvés, az egész nép mozgósítása készíti elő a felszabadító felkelést.

Így tehát, miközben az ellenállás legkeményebb időszaka kezdődött meg, sikerült lerakni a helyzet megfordításához, az egész mozgalom új és végleges előretöréséhez szükséges alapokat.

Milánó, a munkás- és partizánváros

Az újra fellángoló harcban elsőként Milánó munkásai és partizánjai mutatnak példát. November 24-én a dolgozók általános sztrájkot hirdetnek a nácifasiszta terror ellen. Sztrájkolnak a nagy gyárak munkásai, sok kisebb üzem dolgozói is, sztrájkolnak az Olasz Hitelbank tisztviselői, a Mezőgazdasági Bank, a Római Bank, az Edison igazgatóságának hivatalnokai. Rendkívüli nehézségek közepette folyik a sztrájk, hiszen nem is lehet másként egy olyan városban, amelyet egy német hadosztály és 40 000 fegyveres fasiszta tart megszállva. A németek elrendelik három nagy gyár bezárását, s letartóztatják néhány kisebb és közepes gyár szakszervezeti agitációs bizottságát.

A munkások kitartó akciójára azonban a három gyárat újra megnyitják. A sztrájk — ha nem is vívja ki a dolgozók közvetlen követeléseinek teljesítését — ebben a pillanatban hatalmas politikai jelentőségű tett. A GAP és a SAP partizánjainak akciói fokozódnak egész Milánóban. Így például decemberben, éppen azon a napon, amelyen a S. Sepolcro-téren összegyűlt fasiszták a gyászos salòi köztársaság létrejöttének évfordulóját ünneplik, a SAP tagjai egy egész sereg gyárban fegyvert fognak a német illetve fasiszta őrsegekre, moccanni sem hagyják őket, és beszédekert intéznek a munkásokhoz. Sőt, amikor a németek offenzívája teljes erővel folyik az Ardenneknben, a SAP katonai erővel megszáll négy nagy mozt, s az egyik partizánszónok a jelenlevő nézők ezrei (köztük német és fasiszta katonák) előtt tart beszédet. Milánóba jön Val d'Olonából Giovanni Pesce, a rettenthetetlen gapista, újjászervezi a GAP-osztagokat, s főszereplője lesz a náci-fasiszták székházai és az általuk látogatott szórakozóhelyek ellen intézett merész akcióknak.

Milánó, az ellenállás fővárosa, mint a felső-olaszországi CLN és a Felszabadító Önkéntesek Hadtestének székhelye, mindenben méltónak mutatkozik e megtisztelő cím viselésére, mint ahogyan e két vezető szerv is feladata magaslatán áll az ellenállás legnehezebb időszakában.

Az egységes partizánparancsnokság válasza Alexander tábornoknak

Az egységes partizánparancsnokság büszke, egyszersmind ironikus és diplomatikus választ ad Alexander üzenetére. December 2-i dokumentumában, amely „Alexander tábornoknak a téli hadjáratra vonatkozó instrukcióival” foglalkozik, oly módon kommentálja a brit tábornok utasításait, hogy az olasz ellenállási mozgalom érdekeinek és szükségleteinek mindenben megfelelő tanulságot von le belőlük. Így tehát — mondja a partizánparancsnokság — az a mondat, hogy „megkezdődött a téli hadjárat”, nem „a téli tétlenség” kezdetét jelenti, hanem azt, hogy tovább kell folytatnunk a harcot. Az üzenet nem azt mondja, hogy „minden hadműveletet” meg kell szüntetni, hanem csak a „nagyobb arányú” hadműveletekről beszél;

s ez a korlátozás arra az időszakra vonatkozik, amelyben — mint az üzenet mondja — „az eső és a sár miatt” lelassul a csaták ritmusa. Azután pontról pontra, szenvtelenül és flegmatikusan, mintegy „angol” modorban teljesen visszájára fordítja a brit tábornok üzenetét, ugyanakkor konkrét irányelveket is ad a harc folytatásához. Majd a válasz egyértelműbbé válik:

„Nem szabad elfelejtenünk, hogy a partizánharc az olasz nép számára, minden egyes harcos számára nem valami szélső vagy luxus, amelyről akkor mond le az ember, amikor akar. Meg kellett védenünk, és ma is napról napra védelmeznünk kell az olasz nép anyagi, politikai és erkölcsi javait: minden hazafi számára személyi szükségesség volt és ma is az, a saját szabadságának és létének védelme.”

A dokumentum a jövőt illetően „nem a partizánharc korlátozását, nem gyengítését, hanem fokozását, a fegyveres alakulatok kibővítését” tartja szükségesnek. „A parancsnokságok éppen ezért nem gondolhatnak a leszerelésre, nem szabad ezzel foglalkozniuk, hanem nagyobb és szélesebb szervezetszervezésre, még intenzívebb harckésztségre kell törekedniük.”

Miután megadja az irányelveket a népi és nemzeti szolidaritásnak a partizánmozgalom érdekében való ösztönzésére és szervezésére, a Luigi Longo által szerkesztett dokumentum rámutat arra, hogy az alulról jövő kezdeményezés és a partizánparancsnokságok tevékenysége révén kikerülhetnek a jelenlegi nehéz helyzetből.

Október—november folyamán egy sereg tapasztalat alapján (a dokumentum a liguriai tartományi parancsnokság tapasztalatairól emlékezik meg) a partizánparancsnokság részletesen és konkrétan meghatározta irányelveit. Senki sem vesztette el a fejét, sem a tömeges német átfésülésektől, sem Alexander kiáltványától, sem attól a kilátástól, hogy egy újabb háborús telet kell végigküzdeni. A partizánmozgalom szilárdan gyökerezett az olasz valóságban, az olasz nép legjobb tulajdonságai fejeződtek ki benne, s a nép legjobb és legmegfontoltabb fiai irányították, ezért már akkor megmutatta az újjászületés útját, amikor még el sem jutott a válság legmélyebb pontjához.

A gót-vonal elleni támadás, amelyet a szövetségesek a partizánokkal való összeköttetés megteremtése nélkül kezdtek meg és folytattak, majd az Alexander-féle üzenet, annak minden következményével együtt, megmutatta, hogy feltétlenül szükség van az ellenállás és a szövetségesek közötti kapcsolatok pontos kialakítására. Miután tisztázódtak a partizánmozgalom lehetőségei, s mivel Alexander üzenetére is választ kellett adni, december elején elindult Dél-Olaszországba a felső-olaszországi CLN küldöttsége, amelyben Pizzoni, Parri, Giancarlo Pajetta és Sogno vett részt. Fáradtságos (és időnkénti viharos) tárgyalások folytak le részben Casertában, a szövetséges főhadiszállás székhelyén, részben Rómában, míg végül december 7-én a szövetségesek részéről Maitland Wilson tábornok, az olasz ellenállás részéről a felső-olaszországi CLN küldöttségének tagjai aláírták az úgynevezett „római jegyzőkönyvet”.

E megegyezésekkel a partizánok kötelezték magukat, hogy a háború folyamán követik az angol—amerikai utasításokat, az egységes partizánparancsnokság egyik katonai vezetőjét kinevezik „hivatalos képviselőnek” a szövetségesek mellé (Cadorna tábornok kapta ezt a megbízatást), s követik a szövetségesek irányelveit az egyes területek felszabadítása után. Úgy tűnik, hogy a felszabadítási mozgalom súlyos engedményekre kényszerült. A valóságban ez az egyezmény pusztán megerősítette, hogy a partizánok nem fognak „forradalmat csinálni” — nyilvánvalóan ez izgatta a szövetségeseket, s ez magyarázza, ha nem is igazolja egynéhány előzőleg hozott intézkedésüket. Az olasz felszabadítási mozgalom azonban, amelynek a felső-olaszországi CLN volt a megtestesítője, vagyis az az egységes szervezet, amely magában foglalta az öt antifasiszta pártot, már kezdetben világosan meghatározta a maga vonalát, s ezért nem kellett változtatni ezen a politikán.

A valóságban nem a szövetségesek, hanem az olaszok értek el sikert. A szövetségesek hivatalosan elismerték a felső-olaszországi CLN-t Észak-Olaszország nem csupán de facto, hanem de jure kormányának, kötelezték magukat, hogy ehhez a kormányhoz fordulnak minden központi jelentőségű vagy periférikus kérdésben (így került sor például az ellátás terén mutatkozó

anarchikus állapotok felszámolására; a különböző szövetséges missziók ugyanis eddig saját kényük-kedvük szerint jártak el ebben a vonatkozásban). Sőt, a szövetségesek elismerése következtében a Bonomi-kormány is elismerte a felső-olaszországi CLN-t mint „megbízottját” a megszállt területen: így jött létre az a híd a két Olaszország között, amelyet a felszabadult Olaszországban már újjászerveződött reakciós erők, amelyek ellenségesen tekintettek az ellenállásra, mindeddig lehetetlenné igyekeztek tenni. Egy hónappal Alexander üzenete után teljesen megváltozott a helyzet: a szövetségesek már nem úgy kezelték a partizánokat, mint a „toprongyosok” névtelen tömegét, akiket egyik napról a másikra fel lehet szólítani, hogy szereljenek le az ellenség orra előtt. Most már úgy kezelték a mozgalmat, mint szilárd, egységes és teljes mértékben hatékony szervezetet. Ezt a felismerést tükrözte az a két üzenet is, amelyet a szövetségesek az olasz kormánnyal egyetértésben intéztek az egységes partizánparancsnoksághoz, s amelynek a hangneme lényegesen különbözött az Alexander-kiáltványétól. Ezek az üzenetek felszólítják a partizánokat, hogy tegyék meg a szükséges intézkedéseket a Pó-síkság elárasztásának megakadályozására, s kezdjék meg a német közlekedési vonalak elleni támadásokat. A partizánparancsnokság 1945. január 23-án továbbította ezeket az üzeneteket a helyi parancsnokságokhoz „tudomásulvétel és tájékozódás” végett.

Az olasz ellenállás éppen a legnehezebb szakaszban nagy lépést tett előre: megteremtette az ország teljes felszabadításának feltételeit, elismertette annak a hozzájárulásnak a jelentőségét és szükségességét, amelyet az olasz nép vállalt a népek nácizmus elleni harcában. Ezenkívül az ellenállás tagjai mind katonai, mind politikai téren új tapasztalatokkal tették még érettebbé a mozgalmat.

Nemzetközi téren is új távlatok nyíltak meg: Churchill kérésére Sztálin parancsot adott a szovjet hadseregnek, hogy a tervezettnél hamarabb indítsa el a Balti-tengertől a Kárpátokig terjedő széles fronton az offenzívát, arra kényszerítve ezzel a németeket, hogy csökkentsék nyomásukat a nyugati fronton, ahol már Belgiumot és Elzászt fenyegették. A szövetségesek közötti egység így módon újra megszilárdult, s el lehetett jutni a jaltai konferenciához (február 7), amely újra kinyil-

vánította az egyesült nagyhatalmak döntését: biztosítják „a felszabadított népeknek azt a jogát, hogy felszámolják a fasizmus maradványait, és szabadon választott demokratikus intézményeket hozzanak létre”, lerakják továbbá az ENSZ-nek, mint „a béke megőrzésére hivatott nemzetközi társulásnak” az alapjait.

3. A FELKELES ELŐESTÉJÉN

Az utolsó átfésülések.

A partizánok újra kezdik. Curiel halála

1945 februárja és márciusa a felkelés előestéje. E két hónap folyamán a partizánok teljes erővel újra kezdik tevékenységüket, felhasználva az 1944 nyarán lezajlott csaták tapasztalatait. Az akciók immár könnyebbeknek tűnnek, mert nyilvánvaló és vitathatatlan az ellenséggel szembeni fölényük. Természetesen erkölcsi fölényről van szó, hiszen számbelileg és fegyverzetben továbbra is az ellenfél erősebb. A szabadság mintegy 150 000 önkéntes katonájával szemben, akiknek nincsenek nehézfegyvereik és kevés a lőszerük, még mindig legalább 10 német és 5 „köztársasági” hadosztály áll talpig fegyverben. Bár a szövetségesek növelik légi küldeményeik számát, ez lényegesen nem változtat a partizánok helyzetén. A szövetséges parancsnokság irányelvei szerint egyébként, amint ez az angol titkos szolgálatnak a partizánparancsnokság kezére került egyik dokumentumából kiderül, a szövetségesek igyekeznek „elvenni a partizánok kedvét” a fegyveres osztagok továbbfejlesztésétől, s mindenekelőtt arra biztatják őket, hogy szabotázs- és szabotázselhárítási cselekményeket hajtsanak végre, ezért a gyakoribb légi küldemények nem a hadifelszerelést növelik, csak „a partizánok morális harckészségét akarják ezzel fenntartani”. Kevés tehát a tömeges offenzívához szükséges fegyver, s a jórészt elavult 91-es puskák helyett csak kevés új lőfegyvert dobnak le a partizánoknak. A küldemények mindenekelőtt élelmiszert, öltözetet, robbanóanyagot, aknákat és „bazookát” (tankelhárító fegyvert) tartalmaznak.

De a fegyverek hiánya nem fékezi meg a partizánok lendüle-

tét: a partizánok a biztos győzelem, a németek a biztos vereség előtt állnak. A hitleri parancsnokságok vaskemény rendelkezései ellenére is eljutnak a német csapatokhoz a hírek, amelyekből megtudják, hogy most már „a német hazán” van a megszállás sora, s hogy a szovjet és szövetséges hadseregek előnyomulását nem lehet megállítani.

Immár az átfésülésekkel sem tud az ellenség olyan eredményt elérni, mint az előző ősszel. A Val Grana-i nagy átfésülés (február 13-tól 18-ig) — annyi mással együtt — csődöt mond, s az első összecsapások a partizánok nagy sikerével végződnek: számottevő zsákmányra tesznek szert, és megfutamítják az ellenséget. Az első összecsapásokat, amelyek „megtörik a jeget”, száz és száz akció követi a hegyekben, a falvakban és minden vidék lakott központjaiban. A partizánok szabadjárá engedik fantáziájukat, s ezerféle, az ellenség számára elképzelhetetlen módon lepik meg a németeket. Mint például a velencei Goldoni Színházban, ahol Pirandello *„Öltöztessük fel a mezteleneket!”* című komédiájának két felvonása között az álarcos, felfegyverzett partizánok fél órán át ecsetelik a közönségnek a színpadról a náciizmus küszöbönálló vereségét, miközben a németek és a 10. tengeralattjáró vadászalakulat tagjai mozdulatlanul, kővé dermedve hallgatják őket, annyira meghökkennek ennyi merészségtől, no meg a golyószórók csövének fenyegető villogásától. Egy másik, még komikusabb csíny az Orta-tó mentén történt: az átfésülést végző németeknek mindig az orruk előtt tűnnek el a partizánok. Amikor azután az ellenség rájön, hogy a partizánok újra meg újra átkelnek a tavon bárkákon, golyózáport zúdít a bárkákra, s azt hiszi, hogy nagy mészárlást végzett a „lázadók” között. A valóságban azonban csak bábokat lövöldöznek le, amiket az idejében értesített partizánok állítottak fel a bárkákon.

Másutt a partizánok hőiesen kitartanak az előre elkészített állásokban, pedig az ilyen „végsőig” vállalt védekezés nehéz dolog a partizánháborúban. Ilyen harcokra kerül sor a mortírolói átjárónál, Valtellina és Val Camonica között, ahol három napon át folyik a harc, s végül a Tagliamento fasisztái, akik már a Veneto ellen elkövetett mészárlásokban „kitűntek”, megfutamodnak, és több mint száz halottat hagynak a helyszínen.

Márciusban a partizánok már ellenállhatatlan erőt képviselnek. Visszafoglalják a régi „szabad övezeteket”, kiterjesztik és kiszélesítik őket a síkság irányában: a Pón túli paviai övezetet a Varzi melletti csatában (március 12—13-án), a liguriai-piemonti övezetet a bobbioi csatában (március 14-én). Emiliában, Fabbrico mellett a fasisztákat négy órai küzdelem után arra kényszerítik, hogy hagyják hátra túszaikat. A venetói Val Morelban az űzőbe vett németek szintén kénytelenek az erőszakkal magukkal hurcolt túszoikat, nőket és gyermekeket hátrahagyni. Rendkívül merész rajtaütést hajtanak végre a partizánok március 27-én az Albineában állomásozó 51. német hadtestparancsnokság ellen: felgyűjtják a német parancsnokság térképészeti laboratóriumát. A rajtaütést csodálattal figyelik a szövetségesek, míg a németek között még jobban növekszik a pánik.

A partizánok be-betörnek a városokba: Saluzzo Biellába, Vercellibe, Aostába, Savonába, Albába. Ellenőrzésük alatt tartják a Milánó—Torino közötti autótutat. Milánóban március 8-án, a nemzetközi nőnap alkalmából, a röpcédulák ezreit terjesztik. S végül a nagyvárosokban ellenállhatatlanul megindul a sztrájkok mindent magával sodró hulláma.

A márciusi sztrájkok (úgy látszik, a március a nagy munkásharcok hónapja) jellegükben különböznek az előző évek sztrájkjaitól: szorosan kapcsolódnak a partizán- és népi mozgalomhoz, valódi politikai-katonai ütközetek jellegét öltik magukra, s az a céljuk, hogy döntő vereséget mérjenek a németekre s egyidejűleg megvédelmezzék a gyárakat.

Milánóban, a harc központjában gondosan előkészítik a március 28-i sztrájkot. Mintegy 1000 emberből álló kerékpáros osztagot szerelnek fel, hogy megvédhessék a gyárak munkásait, akiket immár közvetlenül a németek próbálnak féken tartani, ezzel is jelezve a „köztársasági” fasizmus teljes erkölcsi csődjét.

Emiliában a tömegszervezetek, a nővédelmi csoportok, az Ifjúsági Front és a Parasztbizottság állnak a tüntetések és az agitáció élén, kifejezve a nép ítéletét az elnyomás rendszerével szemben. A már újjáalakult munkakamarák és a Földmunkás Szövetség védelmezik a parasztok, a földművesek, kisbérlők tömegeit, amelyek a németek által megtiltott vetési munkálatokat végzik. Az Ifjúsági Front s a többi tömegszervezet állha-

tatos harca egész sor áldozatot követel. Milánóban ezekben a napokban esik el a front megalapítója és vezetője, Eugenio Curiel, a matematika egyetemi magántanára, az ellenállás egyik legnemesebb alakja: a „fekete brigádok” tagjai a nyílt utcán gyilkolják meg a fegyvertelen embert. Halála után néhány nappal az Olasz Kommunista Pártnak a megszállt területeken működő vezetősége ezzel a felhívással fordul az ellen-séghez: „Adjátok meg magatokat vagy elpusztultok!” S a párt ezzel egyidejűleg előkészíti a felkelés tervét.

Az ellenállás új szervezeti felépítése

A felkelést közvetlenül megelőző hónapok folyamán a partizánmozgalom megszilárdítja és tökéletesíti szervezeti felépítését: felosztják a feladatokat, megkülönböztetik a harcoló szektort a hadtápfeladatokat végző szektortól. A mozgalom jellegéből következően különösen nagy erőfeszítést követel a hadtápszolgálatok lebonyolítása. Az egyes alakulatoknál az élelmiszer és ruházat utánpótlásával foglalkozó részlegek, továbbá egészségügyi osztagok létesülnek. Megsokszorozódnak a partizánkórházak, amelyeket a legbiztosabb övezetekben hoznak létre, miközben a „civil” kórházakban a hazafias orvosok tucatjai gondozzák a partizánokat, megmentve őket az árgus szemű fasiszta rendőrség elől. A gazdasági szervek osztják szét a szövetségesek által ledobott ruhaneműt is, úgyhogy a partizánhadsereg elhagyja korábbi meglehetősen furcsa és tarka öltözkését, és külsőleg is egységesebb, „szabályosabb” jelleget ölt. A régi ruhából csak a sokszínű, nyakba kötött kendők maradnak meg, ezek különböztetik meg egymástól az alakulatokat: piros vagy háromszínű kendőt viselnek a garibaldisták, zöldet vagy pirosat a giellisták, a Giustizia e Libertà partizánjai, kéket az autonómok. A rangokat az egységes partizánparancsnokság rendelkezései szerint szabályozzák. A szabad övezetekben megszületnek a „területi osztagok”, amelyek a partizánrendőrség bonyolult feladatait látják el: védelmezik a közrendet, szemmel tartják a gyanús elemeket, gondot viselnek a partizánok és a lakosság közötti kapcsolatok tisztaságára. Könyörtelenek azokkal szemben, akik a lakosság ellen elkövetett bün-

cselekményekkel szennyezik be magukat. Még azokat a partizánokat sem kímélik, akik korábban hőstetteket vittek végbe, ha azokban a bűnökben kell elmarasztalni őket, amelyek az ellenséget jellemzik: korrupció, csalás, rablás.

A partizánrendőrség figyeli a felhalmozókat és a feketepiac üzereit: tettenérés esetén elkobozza a csempészett árut, és alacsony áron szétosztja a lakosság között. A 6. liguriai övezetben a „területi osztagok” még mozielőadásokat is rendeznek, dokumentumfilmeket vetítenek a partizánéletről. Végül még képzőművészeti kiállításra is sor kerül: ötvennégy rajz és vázlat mutatja be a partizánok harcait és hétköznapijait. A „Partigiano” április 8-i száma beszámol a kiállításról; ez a cikk mintegy kiáltványa a neorealizmusnak. A partizánkultúra így kapcsolódik az egész háború utáni kulturális fejlődéshez, amelyhez az első nemes ösztönzést éppen a partizánok harca adta.

*A fasiszták és a kivárási politika híveinek
illúziói. Az egységes partizánparancsnokság
és a felső-olaszországi CLN problémái*

Az ellenállás megszilárdulva, a jövőbe vetett hittel, a küzdelemben megedződve, a felszabadulásra vágyó nép támogatását élvezve, most már feltartóztathatatlanul halad a győzelem felé. De még ebben az annyira pozitív helyzetben is merülnek fel újabb nehézségek, ezek azonban immár nem katonai jellegűek, hanem mindenekelőtt politikai vonatkozásúak. Nem a fasiszmus teremti ezeket a nehézségeket, jóllehet az utolsó órában is újra megpróbálkozik a „szocializálás” demagóg jelszavának feltámasztásával. Ezúttal a Köztársasági Fasiszta Párt vezetősége kötelezi magát, hogy „április 21-ig” teljes egészében végrehajtja az államosítási törvényt. A „köztársasági” kormány valóban ki is bocsát néhány rendeletet, amelyekkel államosít egy-két üzemet, üzemi bizottságokat és tanácsokat nevez ki, természetesen ál-bizottságokat, nem a munkások választott képviselőiből. De a „köztársaságiak” napjai már meg vannak számlálva, és mindenki tudja, mit érnek a szavaik. A legjobb választ a dolgozók adják, akik teljesen szabotálják a fasiszták

által rendezett üzemi választásokat (a *Fiat*-ban 29 229 munkás és tisztviselő közül 274-en szavaznak a fasisztákra: kevesebb mint 1%), kihíva ezzel Farinacci tehetetlen dühét, aki megharagszik szocializálást prédikáló „bajtársaira”, és újra „kemény” politikát sürget a tömegekkel szemben. A cremonai „ras”^{*} visszatérése egyszersmind Cione „nemzeti-szocialista-forradalmi” csoportjának a végét is jelenti: Cione újságját, az „Italia del Popolo”-t április 9-én betiltják.

A régivágású, különítményes fasiszták is kénytelenek beismerni kísérletük csődjét, s felfedni, hogy mi rejtőzött a „szocializálások” leple alatt, „a néppel együtt” jelszava és a „nemzeti egyetértés” köntöse mögött: a megszokott husáng, amely időközben maga is fölöttébb törékeny fegyverré változott. A nép megvetése, amely oly jellemző a fasiszmusra, brutális nyíltsággal mutatkozik meg Farinacci szavaiban: azzal vádolja a tömegeket, hogy „elárulták hazájuk ügyét, amikor megtagadták a szolidaritást a fasiszta kormánytól”.

A fasiszták, akik a különítményesek és a rendőrség terrorjával kényszerítették a tömegeket arra, hogy kövessék őket, s akik az országot romlásba vitték, most azon siránkoznak, hogy a nép nem volt velük „szolidáris”. Amint látható, a fasiszták érvelése most már pusztá handabandázássá fajult. Épp ezért nem is tőlük kellett félteni a nemzeti felkelést, nem ebből az irányból fenyegetett a felkelés megakadályozásának veszélye. A veszély a „kivárási politika” hívei felől fenyeget, a régi uralkodó osztály tagjai részéről, akik nem tudtak belenyugodni a nemzeti és népi felkelés eszméjébe, és akik most egy utolsó kétségbeesett erőfeszítéssel igyekeztek megakadályozni a felkelést. A „felfegyverzett néptől” való megszállott félelem, amely az első risorgimento idején 1848 eszméjének vereségét okozta, s amely az olasz uralkodó osztályok jellemző és hagyományos betegsége, újra jelentkezett a felszabadulás előestéjén, még hozzá rendkívül hevesen. A már említett őszi kísérletek vonalát követve (lásd Harster és Marinotti veronai tárgyalásait) egész sor titkos megbeszélés folyik „a hatalom békés átengedése”, és az angol—amerikai erők meg a németek közötti közvetlen megegyezés érdekében; minden módon igyekeznek megakadá-

* Abesszin főnemesi cím — Szerk.

lyozni, hogy a döntő pillanatban az olasz nép sorsa intézőjévé, történelme főszereplőjévé váljon. Ez az az időszak, amelyben Wolff SS tábornok Svájcba utazgat, hogy eredményes kapcsolatokat teremtsen az amerikai titkos szolgálattal. Tény, hogy a CLN egységes szervezete — jóllehet jelentékeny nehézségei támadnak — ellenáll ezeknek a kívülről jövő szakadatlan cselszövéseknek, amelyek az öt párt antifasiszta egységszerződésének a széttörésére irányulnak.

Megnyugtató módon ér véget az a hosszú válság, amelyet Cadorna tábornok lemondása váltott ki a Felszabadító Önkéntesek Hadtestében. A tábornok magának szerette volna biztosítani a „legfőbb parancsnokságot”, nem ismerve el más tekintélyt, mint a szövetségesekét és a dél-olaszországi kormányét. Cadorna tábornok elsőrendű megbízást kap, de meg kell maradnia Észak-Olaszország „megbízott kormányának”, a felső-olaszországi CLN-nek a szolgálatában.

Az öt párt közötti politikai vita (amelyet az egymás címére intézett egész sor levél dokumentál) már nem csak a pillanatnyi helyzet problémáira vonatkozik, hanem még inkább a háború utáni helyzetre. Már most kirajzolódik (ha szakadásra vagy törésre nem vezet is) egy általános jellegű nézeteltérés: amíg a baloldal (az Akciópárt, a Szocialista Párt és a Kommunista Párt), ha különböző hangsúllyal is, a CLN-re alapozott új politikai és társadalmi struktúrát támogatja, a jobboldal (a Kereszténydemokrata Párt és a Liberális Párt) a fasiszmus előtti struktúrához való „visszatérést” javasolja. Különösen az Olasz Liberális Párt védelmezi „a Novarától Vittorio Venetó-ig terjedő régi egységállamot” és bírálja a CLN politikai formuláját, amely „szisztematikusan kizárja a munkaadókat a CLN képviseletéből”. Ebben a vitában csírájában már megmutatkoznak a háború utáni korszak problémái.

4. AZ ELLENÁLLÁS TERVEI

Az ipari üzemek védelme. A szabotázselhárítás terve

Az 1945 áprilisi nemzeti felkelés alapvető jellegzetessége az ipari üzemek megvédésére kidolgozott tervek sikeres megvalósítása és a gondosan előkészített felkelés viharos erejű kirobbanása. Mindennek közös alapja: a szervezettség. Ez azt jelenti, hogy az áprilisi felkelés a szabadság visszahódítására törekvő széles néptömegek lendületével folyt le, egyszersmind és mindekelőtt azonban annak a hosszadalmas és pontos előkészítő munkának volt a gyümölcse, amelyben az ellenállás legjobb vezetői vettek részt.

Az egységes partizánparancsnokság már 1944 augusztus—szeptemberében felhívta a partizánokat az üzemek megvédelmezésére; s amikor az elektromos vezetékek elleni szabotázsakciók irányelveit kiadta, figyelmeztette őket: „úgy hajtsák végre a rombolásokat, hogy a termelés megbénuljon, de az ipari értékek ne szenvedjenek nagy kárt”. Az üzemek létfontosságú részeit, a turbinákat, áramfejlesztőket és transzformátorokat kizárta a szabotázsakciók köréből. 1944 decemberében, vagyis egy olyan pillanatban, amikor rendkívül nehéz volt a partizánmozgalom helyzete, az egységes partizánparancsnokság pontos irányelveket adott ki „az elektromos üzemek védelme” érdekében, s a tartományi parancsnokságokat közvetlenül felelőssé tette az utasítás végrehajtásáért. Az egységes partizánparancsnokság irányelvei három csoportba sorolják az üzemeket, és mindegyik csoport számára különböző védelmi módszereket írnak elő. Felhívják a helyi parancsnokságokat, vegyék fel a kapcsolatokat a vállalatok vezetőivel — amennyiben azok nem fasiszták vagy kollaboránsok —, s egyezzenek meg velük a német rombolások elhárítására vonatkozó pontos tervekben. Január elején újra megerősítik a szeptemberi irányelveket, sőt hozzáteszik: „szemmel kell tartani azokat a szabotőröket, akik megfontolatlan akcióikkal diszkreditálják a mozgalmat”.

A Giustizia e Libertà alakulatainak lombardiai parancsnoksága februárban kiváló tervezetet készített a nemzet legfőbb termelő forrásainak megvédelmezésére, mint ahogyan a piemonti

általános szabotázselhárítási terv is ezt a célt szolgálja. Ezek a dokumentumok is bizonyítják, milyen jelentőséget tulajdonított az ellenállás a harc eme frontszakaszának.

A lombardiai giellista parancsnokság tervezete, amelyet a Felszabadító Önkéntesek Hadteste az összes tartományi parancsnokságoknak megküldött, a legkisebb részletében is tanulmányozza az elektromos energiát termelő különböző üzemek minden jellegzetességét. A terv rámutat az üzemek megmentésének különböző módszereire, illetve amennyiben a teljes megmentés nem lehetséges, legalább részleges megoltalmazásukra: az erőműveket külön védelmi osztagok tartásuk alatt, megszállva a hozzájuk vezető utakat. Ha más megoldás nincs, szabotázsakciókkal részleges bénítást kell előidézni, hogy ily módon megakadályozzák az ellenség által történő teljes elpusztításukat. Így például a mély területeken elárasztással mentsék meg az erőműveket az ellenségtől. A gátak zsilipeit tartásuk nyitva, hogy elkerüljék a tele víztárolók elleni szabotázsot és így tovább.

A piemonti általános szabotázselhárítási terv, amelyet február 16-án rögzítettek le, és a vidék minden ipari üzemét magában foglalja, ugyanilyen gondos aprólékossággal készült. A többi vidéken is első helyre teszik a felkelési tervek az ipari értékek védelmét. Az egységes partizánparancsnokság ezzel egyidejűleg rendkívül határozottan utasította az üzemek tulajdonosait és vezetőit: „minél hamarabb tegyék meg azokat az intézkedéseket, amelyekkel meg lehet akadályozni, hogy az ellenség országunkat felégetett földdé változtassa”. A partizánparancsnokság figyelmezteti azokat, „akik nem fejtik ki a legnagyobb erőfeszítést és nem tanúsítják a leghatékonyabb kezdeményezést az utolsó náci-fasiszta rablás elhárítása érdekében, hogy felelősségre fogják vonni őket tehetetlenségük és értetlenségük miatt”. „Semmiféle habozás, semmiféle ingadozás nem tűrhető meg akkor, amikor holnapi munkánk megmentéséről, népünk jövőjéről és felvirágzásáról van szó.” Az egységes partizánparancsnokság irányelveinek ezek a szavai valósággal mottónak tekinthetők: összefoglalták és vezették a partizánoknak a nemzeti vagyon megmentése érdekében kifejtett tevékenységét.

Ugyanilyen pontosan és részletesen dolgozták ki a felkelési terveket is, minden egyes vidék, minden egyes város jellegzetességeivel számot vetettek.

A torinói felkelés terve például, amelyet február 20-án készítettek el, megtartja az 1944 tavaszán kidolgozott terv fővonásait: a szövetségesek megérkezése előtt szabadítsák fel a városokat, s az üzemek megvédése érdekében „belső alakulatokat” hozzanak létre. Kimondja továbbá a terv, hogy a városi alakulatok által kijelölt objektumokat a külső partizánalakulatok segítségével foglalják el; a városokat körülvevő blokád egérfogóba zárja a nácikat, s megakadályozza a kívülről jövő esetleges meglepetéseket. A terv a demokratikus erők szilárd blokkjára épül, amelyben a munkások, a technikusok és értelmiségiek vállvetve és egységesen küzdenek a közös ügyért. Torinóban tényleges tisztek — mint például Trabucchi tábornok — dolgozzák ki a felkelési terveket a népi erők katonai vezetőivel, köztük Francesco Scotti garibaldista parancsnokkal együtt. Val d'Aostában Walter Fillak kommunista diák és Ugo Machieraldo őrnagy, a 76. Garibaldi-brigád vezérkarának parancsnoka illetve tisztje, közös áldozattal pecsételi meg épp ebben az időszakban az összes olasz hazafiakat egybekapcsoló közös ügyet.

A felkelés előestéjén a torinói terv minden részletében felvázolja a politikai-katonai teendőket, s a felkelés elsőrendű feladataként szögezi le: „Biztosítani kell, hogy a CLN szabályosan átvegye a hatalmat, hogy ezáltal megőrizzük a rendet, a fegyelmet, a komolyságot, s bebizonyítsuk az antifasiszta erők rátermettségét, érettségét és felelősségérzetét.” Miután a piemonti hagyománynak megfelelően tisztázták a törvényes hatalom kérdését, következnek az egyéb célok: az ipari üzemek védelme, a németek megtámadása, a fasiszta erők felszámolása. A terv előírja továbbá az elnökből és öt bíróból álló haditörvényszékek felállítását, hogy ítélkezni lehessen „mindazok felett, akik az ellenség érdekében fegyvert ragadtak, vagy másokat fegyverbe kényszerítettek a törvényes kormány fegyveres erői ellen, s mindazok felett, akik az ellenség javára kémkedtek”. Hazaárulás bűnében mondják ki vétke-

seknek a fasiszta pártvezetőket, a „köztársasági” újságok szerkesztőit és a salòi önkénteseket. Az egységes partizánparancsnokság később, Luigi Longo kezdeményezésére módosítani fogja ez utóbbi meghatározást (a partizán törvényesség ugyanis nem tekinthet el attól, hogy a salòi köztársaság milyen romboló tevékenységet fejtett ki az ifjúság között), leszögezve, hogy a „köztársasági önkéntesek” esetében minden egyes embert külön kell megítélni, s csak akkor kell felelősségre vonni őket, ha bűncselekményekkel szennyezték be magukat.

Milánóban, Észak-Olaszország fővárosában, a felkelési terv a torinóihoz hasonlít, de nagyobb erők mozgósítását írja elő a város körül (32 000 partizán felvonulásáról van szó), és néhány biztosítékot rögzít a felkelés megkezdésének pontos szabályozására, nehogy a törvényes kormány székhelyét egy idő előtt kitört felkelés kockázatának tegyék ki.

Genovában, Észak-Olaszország harmadik nagy ipari és munkásközpontjában, a felkelési terv különleges jellegzetessége: itt már az ellenállás kezdetén megvalósították a felkelés egyik célját, az üzemek védelmét, ami Genovában mindenekelőtt a kikötő megvédelmezését jelenti. Ebből a célból jöttek létre sorban az agitációs bizottságok, az üzemi CLN-szervezetek, s végül a „kikötői CLN”, amelynek vezetésében a legjobb munkások és antifasiszták közösen vettek részt.

A németek a kikötő teljes berendezésének felrobbantását tervezik, és az *Aquila* (az egykori *Roma* nevű óceánjáró, amelyet repülőgép-anyahajónak fogtak be) elsüllyesztésével el akarják zárni a kikötő bejáratát. Ebből a célból aknákat halmoznak fel a kikötőben, és felállítanak egy robbantó csoportot. A dolgozók „rongáló háborút” indítanak a németek ellen. Ez a harc több mint egy éven keresztül zajlik, a munkások minden nap és minden éjjel szabotálják a robbantási parancsokat, egyre jobban tökéletesítik a szabotázs technikáját, míg aztán marósavakkal belülről teszik használhatatlanná a robbantószerkezeteket, anélkül, hogy a külső burkolatot megsértenék. Végül, 1945 januárjában a németek elhatározzák, hogy a rögzített aknák felrobbantása helyett az utolsó pillanatban mozgó, gyutacsos robbanó eszközöket használnak: ezzel eleve bukásra is ítélik rombolási terveiket, mert a dolgozók felkelése nem enged majd időt nekik ahhoz, hogy végrehajtsák bűnös szán-

dékukat. Nem sokkal a felkelés előtt a hazafiak (egy másik verzió szerint a tenger felől érkező haditengerészeti osztagaink) megrongálják az *Aquilát*, aminek következtében a hajó oldalára dől, s így a németek tervük másik célját sem tudják megvalósítani.

A szemben álló erők.

A németek és a szövetségesek tervei

A felkelés előestéjén a szabadság önkénteseinek hadserege körülbelül 150—200 000 embert számlál. A partizánok csak könnyűfegyverekkel rendelkeznek, s kevés a lőszerük. A náci-fasiszta hadsereg 32 hadosztályból áll (ebből 27 német és 5 fasiszta). Az ellenség 14 hadosztályt a partizánellenes háborúban és az utánpótlási vonalak biztosítására használ fel, 18 hadosztály áll a fronton. Ez utóbbiak 1000 tüzérségi löveggel, 200 harckocsival és 60 repülővel rendelkeznek.

A szövetséges seregek 19 hadosztálya (ebből három olasz: a Cremona, a Friuli és a Legnano, később követi őket a Mantova) számszerűleg egyforma erőt képvisel az arcvonalon álló ellenséges csapatokkal, támadó fegyverek tekintetében pedig hatalmas fölényben van: 3000 tüzérségi löveg, 3100 harckocsi és 5000 repülőgép áll rendelkezésére. Támadási tervük ennek ellenére meglehetősen óvatos: nem szándékoznak gyors motoros hadtestek előretörésével részekre szabdalni az arcvonalat, megszakítva ily módon a különböző vidékek német csapatai közötti kapcsolatokat. A terv mindenekelőtt a légierő támogatására épül, s Bologna két irányból történő bekerítését írja elő: el kell foglalni a Pó átjáróit Piacenza és Ferrara között, majd előrenyomulni nyugat felé a Spezia—Genova vonal irányában, kelet felé pedig a Ferrara—Velenca vonal irányában. Ez a terv objektíve lehetővé tette volna a németeknek, hogy a bolognai front megingása után azonnal kivonják csapataikat Liguriából, Piemontból és Lombardiából, összpontosítva őket Venetóban, ahol egy rövidebb fronton és szinte érintetlen erőkkel újra védekezésbe vonulhattak volna. És épp ez a németek tervé: arra számítanak, hogy még nagyobb méretekben megismételhetik a Közép-Olaszországban végrehajtott „támadó visszavonulást”. Ennek érdekében a szabotázsok és rombolások egész

sorozatát tervezik Észak-Olaszországban, hogy késleltessék a szövetséges előnyomulást, s még egy utolsó „leckét” adjanak az olasz népnek; előkészítenek öt erősítésvonalat Venetóban (Brenta, Piave, Tagliamento, Prealpi és az adriai partvidék mentén: ez utóbbit egy esetleges partraszállás ellen építik ki, de a szövetségesek nem kísérelték meg ezt az akciót).

Ebben a helyzetben milyen feladat várhatott a partizánerekre, amelyek számbelileg és fegyverek tekintetében nagyon elmaradtak a szemben álló erökhöz képest, alig érték el a nácifasiszta erök egyötödét, s épp csak annyi lőszerük volt, amennyi az első összecsapásokhoz kellett? Azt hihetnők, hogy csupán nagyon szűkre szabott feladatot kaphattak. Valószínűleg így is gondolták a szövetségesek, akik olyan utasításokat adtak, hogy a partizánok szorítkozzanak csak az üzemek védelmezésére és bízzák a szövetséges csapatokra Észak-Olaszország felszabadítását. Lényegében ezt az álláspontot képviseli a casertai főhadiszállásra meghívott Cadorna és Parri is (ez utóbbi a fent említett angol—amerikai—német tárgyalások eredményeként szabadult ki a börtönből). Mi több, a szövetségesek azt is megszabják, hogy az ellenségeskedések általános megszűnése esetén a németek csak a szövetséges csapatoknak adják majd meg magukat, s ahol távol vannak a tűzvonalától, ott tartásuk meg a fegyvereiket egészen a szövetségesek megérkezéséig. A partizánoknak tehát mozdulatlanul kellett volna várniuk a szövetséges főhadiszállás parancsait.

Eközben a németek egész Észak-Olaszországban azt ígérgetik a hazafiaknak, hogy meg fogják kímélni az üzemeket, ha biztosítják szabad elvonulásukat; a fasiszták pedig megpendítik „a hatalom békés átengedésének” a lehetőségét. Ebben a helyzetben természetesen nem maradnak tétlenek az ellenállási mozgalomnak azok a tagjai, akik a kivárási politikára hajlottak. Amíg korábban azt mondták, „ki kell várni a megfelelő pillanatot”, most, amikor érkezett „a megfelelő pillanat”, azt hajtogatják, hogy fölösleges harcolni, legjobb lesz „megvárni a szövetségesek bevonulását”.

Ebben az időpontban tehát Olaszország előtt nem a felszabadulás problémája áll (a németek már mind a nyugati, mind a keleti fronton súlyos vereséget szenvedtek), a felszabadulás már eldöntött kérdés: hanem arról van szó, milyen módon és

milyen áron menjen végbe a felszabadulás. A németek a lehető legdrágábban akarják megfizettetni a szabadságot az olasz néppel: a hazai fasiszták, mindazok után, amit tettek, most pusztán a bőruket akarják megmenteni; a szövetségesek „ajándékként” szeretnék átnyújtani a szabadságot, s nem egy már felszabadított Olaszországba akarnak bevonulni; a kivárási politika hívei pedig a szövetségesek eszközeiként működnek az ellenálláson belül. Ám a végső szó kimondása az olasz népre, az olasz nép Nemzeti Felszabadító Bizottságára, a Felszabadító Önkéntesek Parancsnokságára vár.

A 16. számú utasítás

Eközben, április 5. és 9. között a szövetségesek az Appenninek egész frontján támadásba lendülnek. Nincs vesztegetni való idő. Az ellene irányuló mesterkedésekre az ellenállás egész sor egymást követő utasítással válaszol. Április 10-én a Kommunista Párt kiadja a „16. számú felkelési utasítást”, április 13-án, 16-án, 17-én és 19-én a felső-olaszországi CLN számos rendeletet bocsát ki („A fasiszta alakulatok megadásáról”, „Irányelvek a nemzeti felkeléshez”, „Felhívás a vasutasok sztrájkjára”, „Adjátok meg magatokat vagy elpusztultok!”, amelyek megerősítik és részletezik a „16. számú utasítás” irányelveit. Az a tény, hogy a Kommunista Párt, a munkáosztály pártja veszi kezébe a kezdeményezést, azt jelenti: a munkások állnak a megszállók kiűzéséért, a népellenes hatalom és a nemzeti szolgaság rendszerének leveréséért, a nemzeti ipar megmentéséért vívott harc első vonalában. A száz év előtti tétel, amely szerint „a munkásoknak nincs hazájuk”, a történelmi fejlődés következtében módosult: „A munkáosztály érdekei egybeesnek az egész nemzet érdekeivel.” Ezt a tételt szentesítik Észak-Olaszország törvényes kormányának, a felső-olaszországi CLN-nek a rendeletei, amelyek kimondják: „Az üzemek a nemzeti felkelés mozgósítási központjai és erősségei.” Ez a tétel meghökkentette a CLN néhány jobboldali képviselőjét, pedig a tagadhatatlan valóság felismerése volt.

Az április 10-i irányelvek pontosan megjelölték a feladatokat, mégpedig a következő három pontban:

1. A felkelés feladatai: a partizánalakulatok támadják meg a nácifasiszta helyőrségeket, szabadítsák fel a városokat és falvakat; a GAP és a SAP osztagai semmisítsék meg az őrszemeket és az ellenséges parancsnokságok székházait; a tömegszervezetek szervezzenek általános lázadó sztrájkot, „ami nem úgy értelmezendő, mint a népharag hirtelen kirobbanása, hanem mint a népmozgalmak szüntelenül fokozódó folyamata, azaz rövidebb munkabeszüntetések, tüntetések és sztrájkok sorozata”.

2. Az ellenséget szét kell zúleszteni az „Adjátok meg magatokat vagy elpusztultok!” jelszó alapján.

3. Harcolni kell a kivárási politika ellen. Ennek érdekében a „16. számú felkelési utasítás” arra szólít fel, hogy feltétlenül vissza kell verni minden olyan „javaslatot, tanácsot, tervezetet, amely az egész nép felkelésének korlátozására, elkerülésére, megakadályozására törekszik”. Tapintatos és ügyes formában, de ugyanez a magatartás tanúsítandó a szövetséges katonai missziókkal kapcsolatban, amelyek gyakran „szívesen válnak inkább a kivárási politika híveinek hangadóivá, semmint a harc és a felkelés katonai követelményeinek képviselőivé”. Szükség van rá, hogy a szövetséges missziók a lehető legnagyobb segítséget nyújtsák fegyverben és lőszerben. „Tudnunk kell azonban cselekedni akkor is, ha ez a segítség ilyen vagy olyan okokból kifolyólag nem érkeznek meg.”

Ezek azok a realista szellemmel, egyszersmind nemzeti büszkeséggel telített irányelvek, amelyek az ellenállás erőit előkészítik az egységes partizánparancsnokság és a felső-olaszországi CLN utasításainak végrehajtására. Az egyes pártokat a felső-olaszországi CLN-ben ekkor a következők képviselik: *Luigi Longo* („Gallo”) és *Emilio Sereni* (Olasz Kommunista Párt); *Ferruccio Parri* („Maurizio”) és *Leo Valiani* (Akciópárt); *Achille Marazza* és *Augusto De Gasperi* (Kereszténydemokrata Párt); *Giustino Arpesani* és *Filippo Jacini* (Olasz Liberális Párt); *Sandro Pertini* és *Rodolfo Morandi* (Proletáregység Olasz Szocialista Pártja). Morandi egyszersmind a független *Alfredo Pizzoni* helyettese is a felszabadulás előtt a felső-olaszországi CLN elnöki tisztében.

5. A NEMZETI FELKELÉS

Csata az Appennineken

Hadműveleti szempontból és figyelembe véve a partizánmozgalom elhelyezkedését, a szövetségesek három nagy övezetre osztották Észak-Olaszországot (*Appenninek* és *Liguria*; *Északnyugat* — Piemonttal és Lombardia egy részével; *Északkelet* — Lombardia másik részével és Venetóval). E három övezet fokozatosan, egymást követően kapcsolódott volna be a harcba, a megfelelő parancsok sorrendjében. Az egységes partizánparancsnokság azonban mindenütt előbbre hozta a szövetséges terv által megállapított időpontokat, s ezzel az angol—amerikai támadás megindulása után meghatározta a Pó síkságon folyó csata kibontakozását. A két hatalmasan felfegyverzett hadsereg között állandóan a partizánerek tartották kezükben a kezdeményezést, meggyorsítva a szövetséges tervek megvalósulását, s meghiúsítva a németek terveit.

A szövetséges offenzíva első csatározásai nyomán mozgásba lendül az egész gót-vonal mögötti övezet. Április 17-én a liguriai övezet parancsnoksága elhatározza az „A. hadműveleti terv” megvalósítását. Ez az első szakaszban az ellenség ama kísérletének megakadályozását tűzi ki célul, hogy a liguriai tengerpart mentén vonuljon vissza, a második szakaszra pedig a végső támadást és a felszabadítást írja elő. A támadás az előre kijelölt övezetekben indul meg, annak ellenére, hogy a szövetségesek utasítása a visszavonuló német csapatoknak csupán hátulról való zavarására akarta korlátozni a partizánok hadműveletét. Április 11-én az ellenséges erők, amelyek szabadulni szeretnének a harapófogóból, vereséget szenvednek, a partizánok egészen Tortonáig üldözik őket. Az apuaniai Licciana mellett elkeseredett harc bontakozik ki a cisai hágóhoz vezető út ellenőrzéséért; április 12-én elfoglalják és megmentik a tegliai elektromos erőművet (La Spezia).

Egyidejűleg az emiliai lejtők partizánalakulatai is akcióba lépnek: Parma vidékén felszabadítják a Val Tarót, egészen Fornovóig, megadásra kényszerítik a Borgo Taro-i német helyőrséget, s hatalmas hadizsákmányra tesznek szert; Reggionóban visszaverik a ligonchiói erőmű és a cerretói átjáró ellen

irányuló német támadást; Piacentinóban előnyomulnak a Pó felé, elfoglalják a Castell'Arquato-i kulcspozíciót; s végül Modenában április 13-án kitör a harc az utakért, s ennek következtében lezárulnak a fronton bevetett német csapatok fő visszavonulási útjai. Ilyen módon az Appenninek—Liguria övezet mozgásba lendül, még mielőtt a szövetségesek április 17-én a ferrarai Argenta mellett áttörik a gót-vonalat. Piemontban és Venetóban április 18-án zajlik le a második albai csata, amelyben a partizánalakulatok elfoglalják a város nagy részét, de később kénytelenek visszavonulni; Venetóban megkezdődik „a helyőrségek csatája”: a partizánok elfoglalják azokat a helyőrségeket, amelyekkel az ellenség az egész vidéket teleszórta, hogy biztosítsa a *Reich* felé vezető összeköttetési vonalakat. A felkelés időszakában a venetói ellenállás azokkal a fegyverekkel fog igen súlyos csapásokat mérni az ellenségre, amelyeket ezekben a harcokban szerzett.

Az argentai frontáttörés és az április 18-án meghirdetett torinói általános sztrájk mozgásba hozza az egész észak-nyugati övezetet. Április 18. és 25. között az összes nagyobb alpesi völgyekből kiűzik az ellenséget a partizánok, s velük együtt néhány nagyobb központ is felszabadul, mint például Asti és Biella. Liguriában a partizánok elzárják a németek elől a Genovába való visszavonulás útját; Emiliában kirobban a felkelés. A hős bolognai partizánok, akik már 1944 novemberében sakkban tartották a németeket és a fasisztákat, április 19-én fegyvert ragadnak, és felszabadítják a várost: 20-án a lakosság szeretettel köszönti a Legnano gyalogosait, katonatestvéreiket, akik heves harcok után az elsők között vonulnak be Bolognába. A GAP kellő időben végrehajtott akciói következtében a város összes közszolgáltatási üzemei érintetlenek maradtak. Modenában a városi erők két napon át (április 21-én és 22-én) egyedül harcolnak, s felszabadítják a várost. Több mint kétszáz németet elpusztítanak és ötszázat foglyul ejtenek, köztük magát a térparancsnokot.

Reggiótól Piacenzáig a partizánalakulatok — bizonyosságot téve kitűnő manőverezési képességükről — szüntelenül támadják a németeket, elzárják visszavonulásuk útját, s végül az előrenyomuló szövetségeseknek adják át az átjárót. Április 24-én Reggio is felszabadul. Az utolsó harc Casaltone mellett

zajlik le, ahol a németeknek súlyosan meg kell fizetniük a polgári lakosság ellen elkövetett legutolsó kegyetlenkedéseikért. A partizánok felszabadítják Fivizzanót és Aullát (április 22-én és 24-én) lehetővé téve a 93. hadosztály amerikai katonáinak, hogy egyetlen puskalövés nélkül nyomuljanak előre. Közben kitör a felkelés Parmában is, az Oltretorrente híres övezetében, amely már 1924-ben is sakkban tartotta a fasiszta különítményeket. A harc váltakozó szerencsével 26-ig folyik. Ez idő alatt az alakulatoknak a „fornovói zsák” ellenőrzésére is ki kell vonulniuk. A „zsákban” nagy ütőerejű német hadosztályok gyűltek össze. A parmai körzet parancsnoksága minden erejét erre a pontra koncentrálja (vannak olyan osztagok, amelyek két nap alatt száz kilométert tettek meg), és körülzárja a németeket, akik az angol—amerikai csapatok megérkezésekor megadják magukat. Parma körül a csata április 30-ig folytatódik, s az övezet összes elektromos erőművének megmentésével végződik. A vigheffiói erőművet három egymást követő napon át védelmezik a támadó ellenséggel szemben, amely több mint kétszázötven halottat és ezer foglyot hagy maga után a tartományban. A heves harcok ellenére a szövetségesek rendkívüli csodálkozással tapasztalják, hogy a várost és a környező övezeteket jó feltételek között találják, a fő közszolgáltatási üzemek teljes hatékonysággal működnek.

Piacenza partizánjai ezekben a napokban rendkívül fontos és felelősségteljes feladatokat hajtanak végre: ellenőrzésük alatt kell tartaniuk az emiliai úttól a Póig terjedő övezetet, amely döntő jelentőségű a nácifasiszta visszavonulás szempontjából. Úgyes, merész manőverezéssel elszigetelik Piacenzát, és megtartanak egy hídfőt a Pón, amivel megakadályozzák a németek átkelését. Piacenza csak április 29-én szabadulhat fel, de a piacenzai partizánok jelentős szerepét ebben a szövetségesek is elismerik. Az Appenninek minden csatájában döntő részt vállaltak a partizánok.

Miközben az Appennineken vívott csaták győzelmesen véget érnek, felkelnek a nagy ipari városok: Genova, Milánó, Torino, mindegyik saját elhatározása szerint, de az egész mozgalom szempontjából a legcélszerűbb pillanatban és módon. Időrendben elsőnek Genova mozdul meg, az április 23-ról 24-re virradó éjszaka. A város körül mintegy 30 000 németet vontak össze, ezeknek körülbelül fele a lakott területeket szállta meg. A németek ötven közepes és tizenöt nagy kaliberű löveggel megszállják Arenzano, Monte Moro és Portofino kulcspontjait. Velük szemben négy-ötezer partizán áll, a dombvidéki és hegyi alakulatok tagjai (csak ez utóbbiak vannak nagyobb mértékben felszerelve automata fegyverekkel), továbbá mintegy 3000 városi gapista és sapista, akik legnagyobbbrészt csupán pisztolyokkal rendelkeznek. Számítsuk ehhez, hogy a terep megnehezíti a partizánerek koncentrációját, s ugyanakkor megkönnyíti a németeknek, hogy körülvegyék a várost, vagy pedig nagyarányú tüzet zúdítsanak rá.

Az erőfölényében biztos német városparancsnok, Meinhold tábornok abban bízott, hogy a hazafiak megengedik a szabad elvonulást, s elfogadják az érseki hivatal révén tett javaslatát, amely szerint tiszteletben tartja a várost, „ha szabad utat kap a visszavonulásra”. A parancsnoksága alatt álló erők ilyen módon gyorsan átkelhetek volna a Pó völgyén és Veneto felé indulhattak volna, annak a tervnek alapján, amelyet von Vietinghoff tábornok (április 2. óta Kesselring utóda az olaszországi főparancsnoki tisztségben) Novi Ligureban fejtett ki a német tisztek előtt. A CLN ismerte Meinhold tábornok ilyen értelemben kiadott parancsait. Világos volt, hogy a németek nem csupán megerősíteni akarták a venetói frontot, hanem egyszersmind pusztulást és romhalmazt hagytak volna maguk mögött, hogy ezzel is lassítsák a szövetséges előnyomulást. Semmiképpen sem lehetett bízni Meinhold ígéreteiben, aki kötelezte magát, hogy nem robbantja fel a kikötőt. Egyébként a kikötői berendezések nem is az ő hatáskörébe tartoztak, hanem Berninghaus sorhajókapitány közvetlen felelőssége alá. Nos, ez a Berninghaus megígérte, hogy felfüggeszt mindenfajta megtorlást a lakossággal szemben, ugyanakkor azonban április

23-án reggel az első német konvojjal huszonöt politikai foglyot indított útnak, köztük az első liguriai tartományi parancsnokság tagjait, akik túléltek a hírhedt „Diákok Házában” elszenvedett kegyetlen és rettenetes kínzásokat. (Hatan közülük útközben meghaltak: a milánói út ellen intézett szövetséges gépfegyvertámadás a teherautókon érte a megláncolt foglyokat.

Genovának vissza kellett utasítania a német ajánlatot. Genovának harcolnia kellett saját maga és Olaszország megmentéséért. A CLN, amely április 23-án este ült össze, visszautasított minden kompromisszumos ajánlatot, és a felkelés mellett döntött. A feladat: azonnal módosítani az „A. hadműveleti tervet”, lemondani a partizánok és gapisták közötti kapcsolat megteremtéséről, s késedelem nélkül fellépni, mert különben a németek folytathatják a kiürítést, és zavartalanul visszavonulhatnak. 23-án éjszaka kerül sor az első akciókra a kikötőben és a lakónegyedekben, 24-én pedig megkezdődik az általános mozgósítás abban a négy „szektorban”, amelyre a várost a CLN felosztotta. A szektorok központjaiban nem csupán a SAP háromezer már felfegyverzett tagja jelentkezik, hanem egyszersmind harmincezer genovai, aki ki akarja venni a részét a megszállók kiűzéséből. Villámgyorsan lefegyverzik a fasiszta helyőrségeket, amelyek szétoszlanak, mint a köd a napon (a „köztársasági” hadsereg egyik „bersagliere” osztaga is a felkelőkhöz csatlakozik), a vasúti összeköttetést azonnal megszakítják egész Liguriában a vasutasok és a partizánok, elvágják a német helyőrségek telefonösszeköttetését, megszüntetik víz- és villanyszolgáltatásukat, s keményen visszaverik kitörési kísérleteiket; az egyiket a De Ferrari téren, Genova központjában.

A helyzet mindamellett igen veszélyes: mi lesz, ha az ellenség, magához térve az első meglepetésből, visszaveszi a kezdeményezést a felkelő erőktől, és kívülről támadja meg a várost? Az ellenség — küldöttei révén — ágyúzással fenyegetőzik. A CLN azt válaszolja: amennyiben ezt teszik, a hazafiak azonnal kivégzik a már kezükbe került ezer német hadifoglyot. Az ágyúzásra nem kerül sor, és 25-én reggel a genovai hazafiak akciója megújult lendülettel folytatódik: elfoglalják Castel Raggiót, a sturlai kaszárnyákat és a granalorói magaslatot, ahol a rádióállomás volt. A németeket megverik, s elvágják a me-

nekülés útját. Meinhold tábornok az érsekségen kér menedéket, és bejelenti, hogy megadja magát seregével együtt. A megadási okmányt 19,30-kor a németek részéről Meinhold tábornok, a hazafias erők részéről Remo Scappini munkás, a genovai CLN elnöke írta alá. Kilencezer német megadta magát fegyvereivel, teherautóival és harckocsijaival együtt a népi erőknek: ez volt az első ilyen eset nem csupán az olasz, hanem az egész európai ellenállás történetében. Ez a tett eltörölte szeptember 8-ának keserű emlékeit: a második risorgimento rászolgált a nevére.

A harc közben tovább folytatódott a kikötőben, ahol a német robbantó csoportokat, amelyek az aknákat akarták működésbe hozni, körülvették és megbénították a kikötői SAP harcosai. A németek ellenálltak a támadásoknak, sőt, a 10. tengeralattjáró vadászalakulat egyik osztagával együtt még egy kitörést is megkíséreltek, amely azonban sikertelenül végződött. 26-án újabb kísérletet tettek, s közben Calata Massaua mellett hatalmas lőszerraktárakat robbantottak fel, ami számos áldozatot követelt a polgári lakosság köréből. A partizánok ellentámadásba mentek át, és visszaverték a nácifasisztákat, akik este, a partizánok újabb támadásai után, kénytelenek voltak megadni magukat: több mint kétezer fogoly és hatalmas mennyiségű hadianyag jutott a hazafiak kezére. Genova kikötője megmenekült.

További hétezer németet, akik Nerviből meneteltek az ország belseje felé, április 27-én a scofferai szoros mellett feltartóztat a falusi SAP háromszáz embere, s mindaddig útjukat állja, míg megérkezik a „Cichero”-partizánhadosztály. A németek megadják magukat, s nem sokkal ezután megadja magát az utolsó német tűzfészek is a megérkező amerikai csapatoknak.

A milánói felkelés

Milánóban már a vasutasok április 18-i sztrájkja lényegében jeladás volt a felkelésre. Magát a döntést azonban a márciusban alakult Felkelési Bizottság (tagjai: Longo, Pertini, Sereni és Valiani) hozza meg, amikor megérkeznek az első hírek Genovából, vagyis április 24. reggelén. Ugyanaznap a Garibaldi-bri-

gádok főparancsnoksága támadási parancsot ad Venetótól Piemontig. A következő napon a felső-olaszországi Nemzeti Felszabadító Bizottság teljes ülésén Észak-Olaszország egész területére elrendeli az általános felkelést.

Április 24-én este a 3. Garibaldi-brigád megtámad a külvárosban egy fasiszta kaszárnnyát, s harcba szállnak a gyárak, mindenekelőtt a Pirelli munkásai. Éjszaka a Matteotti megtámadja a németek harckocsiparkját az árumintavásár területén. A külvárosokból a központ felé halad a felkelés, a SAP osztagai 25-én a várost körülvevő utakon állnak, 26-án a Navigli vonalán, miközben megérkeznek a városba a paviai Oltrepo első alakulatai, s a pénzügyőrség az egységes partizánparancsnokság nevében megszállja a prefektúra épületét. Az ellenállás viszonylag gyenge: a milánói munkásosztály márciusi sztrájkjai már megadták a kegyelemdőfést a fasiszta rendőrapparátusnak, és bebizonyították a hazafias szervezetek tökéletes hatékonyságát.

A milánói felkelés legfontosabb eseménye a felső-olaszországi CLN április 25-i teljes ülése, amely az igazságszolgáltatás szervezetéről és a szocializálásról szóló rendelettel együtt kibocsátja az egész Észak-Olaszországra vonatkozó általános felkelés-parancsot: „Minden hatalmat a felső-olaszországi CLN-nek!”

Az április 25-i rendelettel a felső-olaszországi CLN „az olasz nép nevében és az olasz kormány megbízottjaként” kezébe veszi a teljes polgári és katonai hatalmat, kihirdeti „a kivételes állapotot az illetékesége alá tartozó egész területen”, felállítja a haditörvényszékeket, s biztosítja, hogy hadifogolyként kezelik a német katonákat. A következő napon felhívást bocsát ki, amelyben újra megerősíti a fasisztákhoz intézett ultimátumot, s kijelenti, hogy minden hatalmat átvett „az egyedüli törvényes olasz kormány megbízottjaként, a nép és a felszabadító önkéntesek nevében”. Így tehát, nem várva meg a szövetségesek utasításait, amelyek elkésve érkeznek, meghirdetik a felkelést.

Az „Igazságügyi adminisztrációról szóló rendelet” megszabja az igazolóbizottságok, a népi esküdtszékek és a haditörvényszékek feladatát a kivételes állapot idején, s megjelöli az idézett bíróságok hatáskörébe tartozó bűncselekményeket és büntetéseket.

Az 1. cikkely kimondja:

„A fasiszta kormány tagjai és a fasiszta párt vezetői bűnösök abban, hogy hozzájárultak az alkotmányos biztosítékok eltörlesztéséhez, megszüntették a népi szabadságjogokat, megteremtették a fasiszta rendszert, tönkretették, elárulták és a jelenlegi katasztrófába döntötték az országot, ezért halálbüntetéssel, kevésbé súlyos esetekben életfogytiglani kényszermunkával büntetendők.”

A 6. cikkely az „1889. évi büntetőtörvénykönyvnek” megfelelően büntetni rendeli az 1920—1922-es fasiszta különítmények szervezőit, az erőszakoskodások és pusztítások elkövetőit, valamint az 1922-es fegyveres lázadás szítóit. Így tér vissza az ellenállás az 1920—1922-es években folytatott fasizmusellenes harcokhoz.

A 7. cikkely kimondja:

„Mindenki, aki 1943. szeptember 8. után bűncselekményeket követett vagy követ el az állam iránti hűség és az állam katonai védelme ellen, bármilyen formában összejátszik vagy együttműködik a német megszállókkal és a nácifasiszta erőkkal, a szeptember 8-án érvényben levő háborús katonai törvények szerint büntetendő. Ugyancsak e törvények szerint büntetendők azok, akik a fenti erők szolgálatában megtorló akciókat folytattak a nemzet felszabadulásának érdekében tevékenykedő hazafiakkal szemben, vagy kegyetlenkedéseket követtek el.”

A „szocializálásról” szóló rendelet hatálytalanítja a fasiszta törvényhozás rendeletét a vállalatok állítólagos „szocializálásáról”, és jóváhagyja az üzemi bizottságok felállítását.

A fasiszta vezetők menekülése.

Mussolini kivégzése

Miközben a felső-olaszországi CLN törvényhozási aktusaival szentesíti az ellenállás céljait, az ellenséges tábor származékos látványt nyújt: a németek és a fasiszták kölcsönösen elárulják egymást, s egyedüli céljuk, hogy a lehető legjobb megadási feltételeket biztosítsák maguknak.

A fő fasiszta vezetők már április első napjaitól kezdve kétségbeesetten igyekeznek érintkezést találni a CLN-nel. Musso-

lini — Schuster kardinális révén — előbb arra kér engedélyt, hogy Valtellinában összpontosíthassa a fasiszta erőket, s ott megadhassák magukat az angol—amerikai csapatoknak, azután az exszocialista Silvestri révén bejelenti: kész „átengedni a hatalmat az Akciópártnak és a Szocialista Pártnak”. (A képtelen javaslattal természetesen még csak nem is foglalkoztak.) A CLN feltétel nélküli megadást követelő felszólításával szemben Mussolini a maga szónoki, zavaros módján azzal fenyegetőzik, hogy Milánót „Olaszország Sztálingrádjává” teszi, s erről beszél április 14-én Gargnanóban Wolff tábornoknak is, aki az ő tudta nélkül már több mint két hónapja tárgyal Svájcban az angol—amerikai hadsereg képviselőivel. A német tábornok Mussolini elé tárja a katonai helyzetet, s azt javasolja neki, hogy használja a szocializálásra szóló törvényt „csereeszközként” az angolszászokkal való tárgyalások során. A duce ugyanis azt ígérte, hogy április 20-án Milánóban bejelenti e törvény életbelépését. Wolff felajánlja, „megtudakolja, milyen árat lennének hajlandók fizetni az amerikaiak azért, hogy a szocializálás holt betű maradjon”, és ne jöjjön ily módon létre egy olyan precedens, amely kellemetlen helyzetet idézhetne elő az Észak-Olaszországban befektetett amerikai tőkék számára.

„Mussolini — olvashatjuk Wolff emlékirataiban — növekvő érdeklődéssel hallgatott. Máskor annyira réveteg szemei most csillogni kezdtek. — Igaza van, Wolff tábornok — mondotta nekem. — Az ön ötlete újszerű.”

Mussolini, aki állandó fizikai félelemben élt (ennek jegyeit már a messi múltban, 1924-ben is látni lehetett rajta a parlamentben, Matteotti meggyilkolásának idején), s akiből hiányzott minden olyan eszmény, amely tisztességes utat mutathatott volna számára, teljesen a sötétben tapogatódzott. Április 25-én, Grazianival együtt Schuster kardinális jelenlétében tárgyalást folytat a CLN képviselőivel. A feltétel nélküli megadás újabb követelésére Graziani megkérdezi: „De mit szólnak majd a németek?” A CLN képviselői tudatják velük, hogy a németek már szintén tárgyalnak, sőt kötelezték magukat rá, hogy ők fegyverzik le a „fekete brigádokat”. Mussolini ekkor hevesen kifakad, s a szokásos komédiázás nélkül a következő szavakra ragadtatja magát: — „Ó, a németek elárultak

engem! Mindig szolgálként kezelték bennünket!” — Ez a mondat, amelyet az összes források többé-kevésbé ugyanezekkel a szavakkal adnak vissza, talán az egyetlen olyan kijelentés Mussolini rengeteg frázisa közt, amely teljes mértékben megfelel a történelmi valóságnak. Ez egyszersmind a sírfelirata is a fasiszta politikának.

A megbeszélés végeztével Mussolini néhány óras haladékokat kér, hogy figyelmeztesse a német szövetségest: feloldottnak tekinti magát mindennemű kötelezettség alól. Ehelyett azonban más fasiszta vezetők kíséretében a svájci határ felé menekül, magával víve az olasz állam aranyát, egy német SS-osztagnem szívesen látott kíséretében. Comóban Graziani elhagyja, hogy megadja magát az angol—amerikai csapatoknak. Mussolini folytatja útját a többiekkel, de Dongónál, április 27-én reggel, néhány partizán megállítja a szökevények gépkocsioszlopát. A partizánok felismerik a német katonának öltözött Mussolinit, aki a kíséret egyik autójában húzódik meg. Mussolinit más elfogott fasisztákkal együtt (köztük van szeretője, Clara Petacci is, akit az utolsó pillanatban hagyott el) egy nappal később a Walter Audisio által vezényelt kivégző osztagnyilvánít. Audisiót a Felszabadító Önkéntesek Hadteste és a felsőolaszországi CLN küldte Milánóba azzal a paranccsal, hogy az április 25-i igazságszolgáltatási rendelet értelmében hajtsa végre a halálos ítéletet. Milánóban, ugyanazon a téren, amelyen a fasiszták 1944. augusztus 10-én közszemlére tették ki a tizenöt lemészárolt hazafi holttestét, a népi igazságszolgáltatás fejjelefele felakasztatja Mussolini, Petacci meg a többi fasiszta pártvezető hulláját.

A torinói felkelés

A partizánalakulatok a felkelés „hivatalos” kitörését jóval megelőzően elindították Piemont fővárosa felé irányuló akciójukat. A „Barbato” parancsnoksága alatt álló monferratói garibaldista brigádok már április 15-én felszabadították Chierit, s csupán néhány kilométerre voltak a várostól. Később, az április közepén lezajlott sztrájkok után egész Piemontban lázas várakozás uralkodik: az alakulatok partizánjai, a gyárak

munkásai és a SAP harcosai készülnek a végső támadásra, amely — tekintettel a városon belül és a városon kívül állomásozó ellenséges erők nagyságára — különösen keménynek ígérkezik. A nyugati övezetben ugyanis Schlemmer tábornok parancsnoksága alatt két német hadosztály összpontosul, az 5. és a 34., összesen mintegy harmincötezer emberrel. A városban a német és fasiszta helyőrségek eltorlaszolják magukat, és valóságos erődítményekké alakítják át az épületeket. Mindezzel számot vetve, a felkelési terv előírta, hogy a partizánalakulatok a városi felkeléssel egyidejűleg hatoljanak be a városba. A felkelésnek a gyárakból kellett kiindulnia.

Április 24-én megérkezett a hír, hogy a szövetségesek Mantova mellett átkeltek a Pón. A CLN erre rejtjeles parancsot adott ki, amelyben 26-án 1 órára rendelte el a felkelés megkezdését. Mindez Stevens ezredessel, az angol katonai misszió vezetőjével egyetértésben történt, aki biztosította a CLN-t, hogy a szövetséges csapatok gyorsan előnyomulnak a Genova—Torino és Piacenza—Torino vonalon. A parancs kiadása után viszont a 15. hadseregcsoporthoz parancsnoksága közölte, hogy tekintettel Schlemmer tábornok csapatainak jelenlétére, célszerű lenne elhalasztani a felkelést. Stevens ezredes visszavonult a dombokra, s hasonló utasításokat adott a partizánalakulatoknak.

Dramai helyzet alakult ki. A 8. övezet parancsnokságához április 25-én 21 órakor — 24 órával azután, hogy utasítást kapott az előírt terv végrehajtására — üzenet érkezett a piemonti tartományi katonai parancsnokság hivatalos papírján, amelyben elrendeli, hogy újabb parancsig nem szabad előnyomulni a város felé. 26-án 18 órakor megérkezik a piemonti tartományi katonai parancsnokság helyesbítő üzenete: a 21 órakor kiadott parancs hamis, s a parancs hozóját, mint provokátort, le kell tartóztatni. „Barbato” már előzőleg gyanút fogott, s ezért idejében kiadta a rendelkezéseket a 7. övezet garibaldistáinak előnyomulására. Ez tette lehetővé, hogy az alakulatok időben érkezzenek meg a városba, s megteremtsék az összeköttetést a Pón túli övezet SAP-osztagaival. Ez az övezet szabadult fel elsőnek, és így sikerült megmenteni a hidakat a rombolástól, és elkerülni azt a veszélyt, hogy a város két részre szakadjon. Mindazonáltal a többi alakulatot megállította

Stevens ellenparancsa, s így az első két napon a felkelés egész súlya a gyárak munkásaira nehezedett, akiknek egyedül kellett visszaverniük a német harckocsizó alakulatok támadásait. A munkások hőiesen védekeztek: a Grandi Motoriban Eligio Fina munkás elesett, amikor meg akart bénítani egy harckocsit; a Lanciában a munkások 20 mm-es gépfegyverekkel védekeztek; az összes gyárakból kivonultak a SAP harcosai, s a nyílt utcákon küzdöttek a „Tigrisek” ellen; egyetlen gyár sem vonta be a háromszínű lobogót, amelyet a felkelés kezdetén tűztek ki a kéményekre.

A felkelők eltökéltségét látva az ellenség tárgyalásokat kezdeményezett: a fasiszták felajánlották a hatalom békés átengedését, a németek — az érsek közvetítésével — megismélték azt a javaslatokat, hogy megkímélik Torinót, ha engedélyt kapnak arra, hogy a két hadosztály 48 órán át keresztülvonulhasson a városon. Bár a hegyibrigádok nem érkeztek meg a városba, s ez még súlyosabb helyzetet teremtett, a CLN az ország többi részére való tekintettel visszautasította az ajánlatot. A CLN 27-én bevonult az üzemekbe, mint ahogyan korábban már a városi erők parancsnoksága is ezt tette.

27-e volt a döntő nap: a hazafiak elfoglalták a „fekete brigádok” Asti úti megerősített kaszárnnyáját, és a németeket a Corso Oporto körüli négyszögbe, a város központjába szorították. Itt volt a német parancsnokság székháza is. A németek ekkor új javaslatokkal álltak elő, s azzal fenyegetőztek, hogy „második Varsót” csinálnak Torinóból. A CLN tökéletes összeköttetési hálózata révén értesült róla, mi a helyzet Piemont egész területén, és ismét visszautasította a német javaslatokat. 27-én éjszaka a kívülmaradt német csapatoknak egy utolsó erőfeszítéssel sikerült áttörniük a bekerítést a Dora mellett, s a Chivasso úton foglaltak el új állásokat. 28-án a partizánalakulatok bevonultak a városba, amely azonban 30-ig harckészültségi állapotban maradt, mert a várostól nyugatra még ott álltak Schlemmer csapatai. Stevens ezredes parancsot adott a hidak felrobbantására, amelyeket annyi áldozat árán mindaddig megvédték a partizánok. A parancsot nem hajtották végre. Végül is Schlemmer, hiábavalónak látva minden további kísérletet, kikerülve Torinót Val d'Aosta felé fordult, hogy

Svájcbra menjen át. De ez a kísérlete is csődöt mondott, és május 3-án megadta magát az amerikaiaknak.

Egész Piemontot a partizánok szabadították fel, akik a közben felmerült nehézségek ellenére fényesen megkoronázták a felkelés gondos előkészítő munkáját. A piemonti brigádok, a Giustizia e Libertà-, a Matteotti-, a Garibaldi- és az autonóm brigádok tökéletesen együttműködtek a döntő harcban. Különösen jelentős volt a cuneói és Val d'Aosta-i partizánbrigádok akciója: a fő cél, a német ellenállás szétzúzása mellett ugyanis tudatosan törekedtek arra, hogy minél nagyobb terület felszabadítsanak, s ezáltal megelőzzék a francia csapatok előnyomulását. Így Cuneót és Aostát az olasz partizánok szabadították fel, akik nem várva semmiféle segítségre, megtámadták az ellenséges erőket. A franciák kénytelenek voltak jóval az általuk tervezett vonalak előtt megállni. Cuneóban az 5. övezet partizánparancsnoka, Rosa, akit felszólítottak, hogy biztosítson szabad elvonulást a németeknek, s ezzel kímélje meg a várost a károktól, így felelt: „Én nem Cuneóért harcolok, hanem Olaszországért.”

A visszavonuló németek kegyetlen mészárlásokat követtek el Piemont egész területén: Grugliascóban és Collegnóban vérfürdőt rendeztek a polgári lakosság soraiban. A partizánok mindenütt üldözték őket, megfizettették velük az elkövetett kegyetlenkedéseket, illetve megakadályozták őket újabb gonosz tettek elkövetésében. Hasonló módon büntették meg a fasiszta kémeket, akik oly sok partizánt és békés polgárt juttattak a kegyetlen fasiszta és német pribékek keze közé.

A venetói csata. Olaszország felszabadul

Venetóban a partizánok április 20-án kezdik meg a „pszichológiai háborút” a nácifasiszták ellen: felszólítják őket, szüntessék meg a polgári lakossággal és a hazafiakkal szembeni atrocitásokat, s propagandát fejtenek ki annak érdekében, hogy fegyverletételre készítsék az ellenséget. Ugyanezen a napon a szövetségesek megindulnak az egész venetói fronton. Itt nyomul előre a Cremona nevű olasz hadosztály is. A venetói ellenállás központja Padova, a városban székel a venetói

tartományi parancsnokság, s április 26-án, amikor a szövetségesek még csak „az intenzívebb zavaró akcióra” való felszólításnál tartanak, kiadja az egész Venetóra vonatkozó felkelési parancsot. A padovai „köztársaságiak” 27-én megadják magukat; a 26. német hadosztály még ellenáll, de az éjszaka folyamán ennek a képviselői is aláírják a kapitulációt. Von Alten tábornokot a hazafiak letartóztatják, amint Ferrarából meg akar szökni. A partizánok megszállják a Brenta hídjait s ezáltal megakadályozzák a németek és a 10. tengeralattjáró vadászalakulat fasisztáinak menekülését. A harapófogóba szorított ellenség ágyúzni kezdi a várost, a kaszárnyákba zárt fogoly németek közül többen meghalnak, és néhány civil is elesik. A felkelés végének mérlege: a padovai egységes partizánparancsnokság 224 halottat és körülbelül ugyanannyi sebesültet veszít, a németek pedig 500 halottat és 20 000 foglyot.

Velence április 28-án hajnalban kezdi meg a felkelést, mi közben a várost övező környéken a velencei partizánhadosztály megmenti a Tesina és a Bacchiglione hídjait, megöl hétszáz németet, foglyul ejt tízezret. A partizánhadosztály mintegy 300 főnyi veszteséget szenved. A velencei hazafiak fegyverzete rendkívül gyér (szinte mindegyikük csupán pisztollyal rendelkezik), mindazonáltal elfoglalják az összes középületeket, 3000 foglyot ejtenek, s csupán a német tengerészeknek engedik meg az elvonulást, miután azok átadták az aláaknázott övezetek térképét. Amikor április 29-én a 8. hadsereg megérkezik Velencébe, a városban már rendes kerékvágásban folyik az élet, s a kikötő teljes hatékonysággal működik.

Kegyetlenebb harc tombol a hegyekben, a német visszavonulási vonalak mentén. A leghevesebb összeütközésre Vicentinóban és különösen az asiagói fennsíkon kerül sor. Itt a Caremi és az Ortigara megmenti Veneto legfontosabb gyárait. A németek semmit sem kímélnek visszavonulásuk közben, nem tartják tiszteletben a háború törvényeit, s gyakran legyilkolják azokat a partizánokat is, akik parlamenterként mennek hozzájuk a megadás ügyében tárgyalni (április 27-én ily módon ölik meg az Ortigara-hadosztály parancsnokát, Giacomo Chilesottit, és Giovanni Carli politikai biztost). Szüntelen és igen súlyos harcokra kerül sor a Grappán, a Pasubión és a Sette Comuni fennsíkján. Az itt működő hadosztályok 900 embert vesztenek

halottakban és sebesültekben, harcképtelenné tesznek körülbelül 5000 németet, s mintegy 33 000 foglyot ejtenek. A piavei övezetben a Nino Nanetti-hadosztály április 27-től május 3-ig megszakítás nélkül harcol, felszabadítja Vittorio Venetót, megmenti Fadalto, Nove és Caneva üzemait, von Kamps tábornok és von Arnim tábornok, a 10. páncélos hadtest parancsnoka e hadosztály előtt kapitulál.

Belluno április 30-án kel fel, s felszabadítja magát a hegyi alakulatok segítségével, amelyek három német hadosztályt bénítanak meg az övezetben. Az új „piavei ütközet” mérlege: 900 halott a partizánok, 1400 halott és 2300 fogoly a németek részéről. 30-án Trevisót is felszabadítják a partizánok, akik hat különböző pontról nyomulnak be a városba.

Május 1-én szabadul fel Udine, de Friuliban a harc egészen 7-ig tart: az Osoppo- és Garibaldi-hadosztály vállvetve küzd a végső harcban. Venezia Giulia-ban viszont a politikai-nemzeti-ségi viszály aláaknázza az ellenállást. A szövetségesek megállítják az új-zélandi csapatokat, amelyek Triesztbe készülnek bevonulni. Mindazonáltal április 30-án a város saját erejéből felszabadul, s a városházán újra a háromszínű lobogó leng a horogkeresztes zászló helyén, amelyet a németek és a renegát fasiszták vontak fel 1943-ban. Május 1-én bevonul Triesztbe a 9. jugoszláv hadtest, az új-zélandiak május 2-án követik őket. Sajnos a felszabadulás nem vet véget a város szenvedéseinek: Trieszt bonyolult nemzetközi játék tárgyává válik, amely a városban és övezetében az aggasztó problémák egész sorát fogja előidézni.

Amikor május 8-án megszűnnek az ellenségeskedések Európában, Észak-Olaszország már teljes egészében szabad. 46 000 elesett és 21 000 sebesült és rokkant partizán pecsételte meg áldozatával országa felszabadítását. De ezek csupán az ország területén elszenvedett veszteségek. Számítsuk hozzájuk azt a 30 000 olaszt, akik a külföldi felszabadító mozgalmakban harcolva estek el, azt a 33 000 olasz katonát, akik a német lágerekben haltak meg, s azt a 8000 politikai deportáltat, akiket a megsemmisítő táborokban gyilkoltak meg a nácik, meg azt a 10 000 olasz katonát, akik a szövetségesek oldalán harcolva estek el.

Nagy történelmi jelentőségű tény, hogy az ellenállás hozzá-

járult Olaszország felszabadulásához, a náciizmus és a fasizmus elleni harchoz, az olaszok százezreit mozgósította a nemzeti függetlenség védelmében, s Olaszország történelmének új szereplőivé emelte a munkásokat és a parasztokat. Nemzetközi téren az ellenállás helyreállította Olaszországnak a fasizmus által kompromittált becsületét. Belpolitikai téren az ellenállás eredményeként megszületett a köztársasági alkotmány. Az alkotmányozó nemzetgyűlés 1947-ben hagyta jóvá az egységnek olyan légkörében, amely közvetlenül az ellenállásból született. Az alkotmányba foglalt politikai és társadalmi vívmányok azokat az elveket tükrözik vissza, amelyek az ellenállás harcosait lelkesítették. S az elkövetkező években ezekre az elvekre hivatkozik minden olasz, akinek szívében elevenen él a nemzeti függetlenség, a szabadság és a népjólét eszméje.

BEVEZETÉS	5
-----------------	---

Első rész

1. A FASIZMUS BUKÁSA	19
<i>A márciusi sztrájkok</i>	19
<i>A döntő válság. Az angol—amerikai csapatok partra szállnak Szicíliában</i>	21
<i>Július huszonötödike</i>	23
<i>A negyvenöt nap</i>	26
2. SZEPTEMBER NYOLCADIKA	31
<i>A jegyverszűnet bejelentése. A király Pescarába menekül</i>	31
<i>Róma megszállása. Megszületik a CLN</i>	32
<i>Az olasz csapatok ellenállása. A kefalliniai vérengzés</i>	34
<i>Nápoly Négy Napja</i>	39
3. A PARTIZÁNHARC KEZDETE	42
<i>Megalakulnak az első partizáncsoportok</i>	42
<i>A dél-olaszországi királyság és a CLN</i>	45
<i>A salò-i köztársaság</i>	48
<i>Munkások és értelmiségiek a harcban</i>	51
4. HARC A KIVÁRÁSI POLITIKA ELLEN... ..	54
<i>Spontaneitás és szervezettség</i>	54
<i>Az első átfésülések. A „rendkívüli észak-olaszországi kormány”</i>	57
<i>A GAP példája</i>	59

5. ÉSZAK ÉS DÉL	60
<i>Az 1944 márciusi általános sztrájk</i>	60
<i>Gerillaháború Marche tartományban. Az anziói partraszállás. Kritikus helyzet Rómában</i>	64
<i>A szövetségesek politikája Dél-Olaszországban</i>	69
<i>A bari kongresszus</i>	71

Második rész

1. AZ ELSŐ NEMZETI EGYSÉGGKORMÁNY..	74
<i>A nápolyi fordulat. Megalakul a második Badoglio-kormány</i>	74
<i>Az egységkormány megalakulásának hatása a római és a felső-olaszországi CLN-re</i>	77
2. A NÁCI TERROR	78
<i>Fosse Ardeatine</i>	78
<i>Abruzzótól Toscanáig</i>	82
<i>A németek tavaszi offenzívája Északon. A partizánok taktikája</i>	85
<i>A benedictai mészárlás és a torinói per</i>	87
3. A SALÓI POLITIKA	89
<i>Neofasizmus és nemzeti társadalom</i>	89
<i>A fiatalok iránti felelősség</i>	92
4. MEGMOZDUL A FRONT	95
<i>Róma felszabadítása</i>	95
5. KISZÉLESEDIK AZ ELLENÁLLÁS	99
<i>A partizánalakulatok fejlődése Észak-Olaszországban ..</i>	99
<i>A partizánmozgalom „militarizálódása”. Megalakul a Felszabadító Önkéntesek Hadteste</i>	101
<i>A partizánok diplomáciai tevékenysége. A saretói és friuli egyezmények</i>	104
<i>A partizán internacionalizmus</i>	106
<i>Partizánjaink külföldön</i>	107
<i>Ellenállás a német megsemmisítő táborokban</i>	111

6. 1944 „FORRÓ” NYARA	113
<i>A németek véres visszavonulása Umbriában és Toscanában</i>	113
<i>A partizánmozgalom ereje</i>	117
<i>A montefiorinói csata</i>	123
<i>A bellunói csíny</i>	125
<i>Firenze felszabadítása</i>	127
<i>A második partizánfront</i>	128
7. AZ ELLENÁLLÁS EGYSÉGE	130
<i>Az egység alapjai</i>	130
<i>Politikai és katonai irányelvek</i>	132
<i>A szabad övezetek</i>	135
<i>A partizánok kulturális élete</i>	140
8. AZ ELÁRULT REMÉNYSÉG	143
<i>Szövetséges offenzíva a gót-vonalon</i>	143
<i>A gót-vonal elleni szövetséges offenzíva kudarca és az új átfésülési hullám</i>	146
<i>A venetói német offenzíva</i>	147
<i>A carniai csata</i>	148
<i>Támadás Piemont szabad övezetei ellen. Az ossolai csata</i>	149
<i>A langhei csata</i>	150
<i>A Basso Astigianó-i csata</i>	151
<i>Az átkozott zászlóalj menetelése</i>	152
<i>Az emiliai háború. A 7. GAP. A Porta Lame-i csata</i>	158

Harmadik rész

1. A TÉLI VÁLSÁG	161
<i>Az Alexander-kiáltvány</i>	161
<i>Az első Bonomi-kormány lemondása</i>	163
<i>Válság a határmenti övezetekben</i>	164
2. A VÁLSÁG MEGOLDÓDÁSA	166
<i>Folytatódik a német offenzíva. Ravenna felszabadítása</i>	166
<i>A síkságra vonulás</i>	168

Milánó, a munkás- és partizánváros	170
Az egységes partizánparancsnokság válasza Alexander tábornoknak	171
A „római jegyzőkönyvek”	173
3. A FELKELÉS ELŐESTÉJÉN	175
Az utolsó átfésülések. A partizánok újra kezdik. Curriel halála	175
Az ellenállás új szervezeti felépítése	178
A fasiszták és a kivárási politika híveinek illúziói. Az egységes partizánparancsnokság és a felső-olaszországi CLN problémái	179
4. AZ ELLENÁLLÁS TERVEI	182
Az ipari üzemek védelme. A szabotázselhárítás terve ...	182
A felkelés tervei	184
A szemben álló erők. A németek és a szövetségesek tervei	186
A 16. számú utasítás	188
5. A NEMZETI FELKELÉS	190
Csata az Appenninekben	190
A genovai felkelés	193
A milánói felkelés	195
A fasiszta vezetők menekülése. Mussolini kivégzése ...	197
A torinói felkelés	199
A venetói csata. Olaszország felszabadul	202

Felelős kiadó a Kossuth Könyvkiadó igazgatója

Szerkesztette: Török Piroska

A borító Murányi István munkája

Műszaki vezető: Szécsi Andor

Képszerkesztő: Fábri Magda

Műszaki szerkesztő: Rudas László

A szedést 1965. VI. 10-én kezdték meg

Megjelent 1965. IX. 10-én 5300 példányban

Terjedelme 13¹/₄ (A/5) ív + 1 ív melléklet

PL—134—K—6567

65.2531 Athenaeum Nyomda, Budapest

Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

Battaglia — Garritano

*AZ OLASZ
ELLENÁLLÁS
TÖRTÉNETE*

A könyv lapjain Olaszország történetének egyik legizgalmasabb időszaka elevenedik meg. 1943 nyarán a sorozatos háborús kudarckok és a belső elégedetlenség következtében megbukik Mussolini. Az új kormány, élén Badoglioval, taktikázik a németek és a partra szálló szövetségesek között. A szövetséges katonai erők csigalassúsággal haladnak előre. A németek most már nemcsak a frontokon harcolnak, hanem védekezniük kell a hátsóországban sztrájkoló olasz munkások ellen is, akik a parasztokkal és értelmiségiekkel együtt fegyveresen küzdenek a betolakodókkal szemben. A nácik védőszárnyai alatt megalakul a salò-i köztársaság, a fogságból kalandos módon kiszabadított Mussolini vezetésével.

A nehéz körülmények között egyre erőteljesebben bontakozik ki az

olasz fegyveres ellenállás a fasizmus éveiben meg-
tizedelt kommunisták és
szocialisták vezetésével.
Hosszú út vezetett az el-
szigetelt fegyveres akció-
kat végrehajtó kis csopor-
toktól a szervezett parti-
zánhadsereg megalakulá-
sáig. Észak-Olaszország
jelentős területét, számos
városát a partizánok sza-
badították fel.

A két olasz történész
minden fárasztó elemzés
mellőzésével, szinte csak
az események felsorakoz-
tatásával érzékelteti azt
a nagyszerű küzdelmet,
amely az olasz nép leg-
különbözőbb rétegeit egy
táborba tömörítette. A
fordulatos történelmi ese-
ményeknek ez az egy-
szerű, mesterkéletlen elő-
adása érdekes olvasmány-
nyá avatja a könyvet. A
szerzők közül R. Battaglia
nevét jól ismerik a ma-
gyar olvasók a két eszten-
deje nagy példányszám-
ban megjelent „A máso-
dik világháború” c. mű-
véről, amely rövid idő
alatt teljesen elkelt.

22,— Ft